

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Збірник наукових праць викладачів та студентів

Випуск 1

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2015

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №5 від 11.12.2015р.)*

Рецензенти:

- С.М. Симоненко** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського
- В.О. Климчук** – кандидат психологічних наук, професор кафедри психології Українського Католицького Університету
- Л.П.Бутузова** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

П49 Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 1. / За ред. Л.П. Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. – 130 с.

У збірнику наукових праць «Прикладні аспекти психології особистісного зростання» представлені результати науково-дослідної діяльності викладачів кафедри та результати роботи студентських психологічних гуртків та проблемних груп.

Статті подано в авторській редакції.

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

1.	Гавриловська К. Психологічна складова нормативно-правової регуляції поведінки особистості.....	6
2.	Дем'янчук Ю. Використання методів арт-терапії у роботі практичного психолога.....	9
3.	Котлова Л. Психологічний аналіз учбових конфліктів.....	11
4.	Котлова Л., Саух Т. Теоретичний аналіз факторів задоволеності шлюбом подружжя.....	15
5.	Кириченко В. Психологія споживчої поведінки.....	17
6.	Кулаковський Т. Формування підприємницьких компетенцій як завдання практичної психології.....	24
7.	Литвинчук А. Місце емпатії в структурі екологічної самосвідомості особистості.....	29
8.	Мазяр О. Психологічний експеримент І.О. Сікорського.....	33
9.	Можаровська Т. Особливості розвитку екологічної свідомості у підлітковому віці.....	35
10.	Фальковська Л. Архетип справедливості в українських казках.....	37
11.	Шмиглюк О., Зарицька Б. Теоретичний аналіз проблеми самосвідомості у психологічній науці.....	40

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ВІКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

12.	Гавриловська К., Скрицька К. Чинники формування інтернет - залежності в юнацькому віці.....	43
13.	Гавриловська К., Шаховець Ю. Особливості емоційної сфери дітей з синдром Дауна.....	45
14.	Котлова Л., Бродовська А. Аналіз результатів дослідження прояву шкільної тривожності молодших школярів з різним рівнем навчальної успішності.....	47
15.	Котлова Л., Дідківська В. Зв'язок рівня комунікативності та інтернет – залежності в юнацькому віці.....	49
16.	Кирильчук І. Дослідження ціннісної сфери школярів при переході з молодших до середніх класів.....	51
17.	Кириченко В., Яцинюк Д. Психологічні особливості споживчої поведінки молоді.....	57
18.	Портницька Н., Войцехівська Ю. Гендерні особливості	

	стратегіальних тенденцій розвитку творчих здібностей у молодшому підлітковому віці.....	60
19.	Портницька Н., Долінчук І. Порівняльний аналіз ефективності опитувальників та психосемантичних методів у вивченні образу майбутнього подружнього партнера у юнацькому віці.....	64
20.	Портницька Н., Хомутовська О. Особливості прояву самостійності підлітків залежно від стилю материнського виховання.....	67
21.	Портницька Н., Чупріна С. Образ ідеальної дитини у свідомості батьків підлітків.....	69
22.	Савиченко О., Манілов Ю. Вікові особливості сприймання політичної реклами.....	71

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

23.	Весельська А. Вплив особистісних характеристик на розуміння музичних творів.....	75
24.	Гавриловська К., Зверева І. Особливості мотиваційної сфери військовослужбовців.....	78
25.	Гавриловська К., Опанчук Т. Психосемантичні характеристики образу кохання у масовій свідомості.....	80
26.	Гавриловська К., Роїк І. Порівняльний аналіз емоційних станів молодих матерів із різним соціальним статусом.....	83
27.	Котлова Л., Драган С. Аналіз гендерних особливостей ставлення до грошей у студентському середовищі.....	86
28.	Котлова Л., Гарбовська І. Порівняльний аналіз ставлення чоловіків та жінок до поняття «конфлікт».....	88
29.	Котлова Л., Ковальчук В. Динаміка професійної мотивації студентів-психологів першого і п'ятого курсів.....	92
30.	Котлова Л., Ковтун В. Дослідження рівня комунікативної компетентності студентів-психологів 1 та 3 курсу	94
31.	Котлова Л., Осінчук Л. Дослідження стилів поведінки в конфліктній ситуації в студентів з різним соціометричним статусом у групі.....	98
32.	Кириченко В., Божук І. Ефективність використання елементів еротичності у рекламі.....	100
33.	Мазяр О., Міліневська Е. Суперечності між декларованими цінностями та реальною поведінкою студентів гуманітарних спеціальностей.....	102

34.	Савиченко О., Дубова С. Розвиток мотивації досягнення студентів в умовах неформальної освіти.....	106
35.	Тичина І., Листопадська М. Професійний вибір в уявленнях сучасних старшокласників.....	108

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ

36.	Гречуха І. Ціннісна підтримка літературно обдарованих старшокласників: на прикладі роботи українських та польських літературних осередків.....	112
37.	Дем'янчук Ю., Шмиглюк О. Структура психологічного портрету дитини у роботі з проєктивними техніками.....	116
38.	Загурська І. Кризові моменти в розвитку самооцінки першокласників.....	118
39.	Кирильчук І., Черняєва В. Психометрична характеристика тесту визначення рівня навчально-пізнавальної активності студентів ВНЗ.....	122
40.	Тичина І., Байдюк А., Жигун Ю., Кухарчук В., Лобода О. Рефлексія досвіду тренінгової роботи з дітьми, що потребують корекції розумового розвитку.....	125

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Нормативно-правова регуляція з психологічної точки зору передбачає упорядкування соціальної поведінки особистості як суб'єкта активності відповідно до формальних правових норм. Особистість у цьому процесі є як об'єктом, так і суб'єктом регуляції. Як об'єкт нормативно-правової регуляції, особистість слід розглядати з погляду здатності її через свою поведінку реалізовувати причетність до тієї чи іншої соціальної цілісності. У якості суб'єкта активності особистість сприймає систему правових норм, за власним бажанням і зі свідомим наміром вступає у взаємодію з ними (перебуває у нормативно-правових ситуаціях), у доступних межах їх аналізує, намагається пересвідчитися у їх відповідності власним життєвим інтересам та планам. Активність особистості як суб'єкта нормативно-правової регуляції визначається насамперед здатністю рефлексувати своє перебування у нормативних ситуаціях, здійснювати вибір типу поведінки у них цілеспрямовано та усвідомлено. Активність особистості у правовому полі визначається тим, наскільки вона рефлексує своє перебування у нормативних ситуаціях. У центрі уваги багатьох сучасних дослідників (К. О. Абульханова-Славська, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін.) перебуває феномен суб'єктності як певної передумови, тенденції до саморозвитку і самовдосконалення.

Поняття “психологічний механізм нормативно-правової регуляції поведінки особистості” на основі аналізу соціально-психологічної літератури можна визначити як функціональну єдність станів та процесів, усвідомлюваних та неусвідомлюваних, з яких складається структурно-функціональна організація життєдіяльності особистості у контексті системи правових норм держави, і які визначають характер взаємодії особистості з нею.

Нормативно-правова регуляція поведінки починається із сприймання (соціальної перцепції) особистістю системи правових норм та формування у процесі цього сприймання образу права, що агрегує в собі певну суму юридичних знань та умінь. Формуючи образ правової дійсності, особистість не залишається байдужою до

отриманих знань. Вона співвідносить їх із своїм життєвим досвідом, потребами, інтересами, цілями діяльності. Сприйняті властивості права певним чином переживаються. Виникає певне ставлення до права, що виражається у суб'єктивній оцінці його як такого, що заслуговує на схвалення чи на осуд. У процесі функціонування перцептивного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості це ставлення не завжди є усвідомленим.

Серед якісно-змістовних психологічних особливостей нормативно-правової регуляції виділяють також і мотиваційні феномени, що виконують у психіці особистості спонукаючу функцію і визначають вибірковість активності особистості у системі правових норм держави. Безумовно, кожна особистість проявляє різний рівень активності при взаємодії із системою правових норм. Це залежить, насамперед, від рівня усвідомлення нею свого перебування у нормативній ситуації та рівня ініціативності у прийнятті рішень, що стосуються характеру правової поведінки.

Дія легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості проявляється у ціннісному прийнятті (чи неприйнятті) самої ідеї права. Правові норми є не лише конвенційним явищем, але і явищем абсолютним (таким, що не підлягає змінам). У процесі функціонування перцептивного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості задіяна переважно конвенційна сторона правових норм, а дія легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості передбачає визнання виправданості існування системи правових норм держави. Якщо у результаті функціонування перцептивного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості формується образ права, що є спільним для багатьох людей, то визнання суб'єктивної легітимності системи правових норм, її екзистенційної виправданості є процесом індивідуальним.

На основі аналізу психологічної літератури, присвяченої даній проблемі, було зроблено висновок, що психологічними механізмами нормативно-правової регуляції поведінки особистості є: перцептивний (соціальна перцепція системи правових норм особистістю), мотиваційний (мотивація активності особистості у системі правових норм), легітимаційний (психологічна суб'єктивна легітимація правових норм).

У результаті соціальної перцепції правової системи держави формується образ права – цілісна система смислових утворень, що відображають правові об'єкти, явища і процеси у психіці індивідуального чи колективного суб'єкта, в яких зафіксовано

емоційно-сміслові ставлення до них, що ґрунтується на минулому досвіді і є результатом рефлексії.

Мотивація активності особистості у системі правових норм являє собою сукупність станів та процесів, що забезпечують спрямованість діяльності особистості на задоволення певних потреб. Активність особистості у системі правових норм можна визначити як ініціативний вплив особистості у рамках нормативної ситуації на оточуюче середовище, на інших людей, на себе, що характеризується свідомою спрямованістю її діяльності і поведінки на зміну соціального середовища або консервацію існуючого стану речей. Високий рівень активності особистості у системі правових норм держави супроводжується наявністю високого рівня мотивації соціальної самореалізації.

Легітимація правових норм держави у психіці особистості являє собою механізм нормативно-правової регуляції поведінки, за допомогою якого правова норма набуває легітимності, тобто стану, що виражає правильність, виправданість, доцільність і інші сторони відповідності правової норми установкам, очікуванням особистості, її життєвим планам. Легітимація пов'язана з уявленнями особистості про відповідність конкретної правової норми внутрішньому екзистенційному переживанню особистістю норм соціальної справедливості.

Усвідомлюючи себе об'єктом нормативно-правової регуляції, особистість може усвідомлювати також і власну суб'єктність, своє право і можливість здійснювати раціональний вибір того чи іншого типу поведінки в нормативній ситуації.

Список використаних джерел

1. Гавриловська К.П. Амбівалентність масової правової свідомості // Психологічні перспективи. – Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – Вип. 1. – С. 37-44.
2. Гавриловська К.П. Мотивація активності особистості у системі соціально-правових норм // Психологічні перспективи.– Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – Вип. 4. – С. 38-43.
3. Гавриловська К.П. Образ правової системи як детермінанта правової поведінки особистості // Психологічні студії Львівського університету: Зб. наук. пр. / За наук. ред. С. Л. Грабовської. – Львів, Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – Вип. 1. – С. 262-268.
4. Гавриловська К.П. Особистість як суб'єкт активності у процесі правової соціалізації // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка – К., 2004. – Вип. 3. – Т. 6. – С. 75-79.

Юлія Дем'янчук*асистент кафедри соціальної
та практичної психології*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

На сьогоднішній день, арт-терапія знаходиться в позиції активного розвитку як за кордоном так і в Україні. Цінність цього напрямку полягає в тому, що використання арт-інструментарію можливе при вирішенні діагностичних, корекційних, психотерапевтичних та розвивальних завдань консультативного процесу. Така універсальність напрямку і надає все більшу популярність арт-методам.

Термін арт-терапія (від англ. art – мистецтво; therapy – терапія, лікування) був впроваджений А. Хіллом як спосіб вільного самовираження. Ще З. Фройд писав про те, що внутрішнє «Я» людини проявляється у візуальній формі коли вона малює чи ліпить. Арт-терапія – це метод надання психологічної допомоги клієнтові через творче вираження конструктів внутрішнього світу (художні образи, рухи тіла, голос, звуки, образотворчі матеріали, слова), їх рефлексія і досягнення цілісності [4, 70]. У центрі терапевтичного процесу є особистість, яка прагне до саморозвитку, пошуку ресурсів та розширення діапазону своїх можливостей.

Важливо відзначити, що арт-терапія не ставить за мету розвивати творчі здібності, в тому числі: художні, акторські, літературні, тощо. Цей напрямок орієнтований, в першу чергу, на вирішення психологічних проблем. Оскільки, методи арт-терапії орієнтовані на відображення внутрішнього світу людини, що трансформується у символічні образи або специфічні елементи художньої творчості кожного разу, коли вона спонтанно, не задумуючись пише картини, танцює, слухає музику, створює скульптуру, тощо.

Техніки арт-терапії застосовують у роботі з: самооцінкою, тривожністю, внутрішньо- і міжособистісними конфліктами, агресивністю, страхами, кризовими станами, психологічними травмами, втратами, ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), тощо. У роботі з різними запитами застосовують і різні види арт-терапії:

- *ізотерапія (мандало-терапія, терапія глиною, оригамі)* працює з запитом клієнта прикладними видами творчості, такі як живопис, різні види розпису, ліплення, створення образів, що дозволяє усунути бар'єри самооцензури ;

- *музикотерапія* використовує різностильові композиції у роботі з депресивними станами, стресами та порушенням сну;
- *танцювальна терапія* полягає у вираженні власного настрою, емоцій і почуттів за допомогою танцю, що сприяє трансформації поглядів на світ;
- *драмотерапія (ігротерапія, лялькотерапія, піскова/манна терапія)* користується драматичними засобами у роботі з самооцінкою, емоціями, тощо;
- *фототерапія (метафоричні карти, колаж, інсталяція готових знімків, твір з макетів)* працює з готовими зображеннями різної тематики, або створення композиції з окремих образів способом метафор;
- *бібліотерапія (казкотерапія, терапія притчею)* використовує спеціально підібрані тексти з ціллю нормалізації чи оптимізації стану клієнта;
- *маскотерапія* орієнтована на визначення та пропрацювання створеного бажаного/небажаного образу;
- *етнотерапія* дозволяє зануритися у культурні шаблони і архетипи, народні традиції та сценарії і проаналізувати життя через відчуття природного;
- *ландшафтна арт-терапія* використовує об'єкти оточуючого середовища з метою зниження напруги, підвищення самооцінки, розвитку саморегуляції, комунікативних навичок, екологічної свідомості;
- *кольоротерапія* заснована на дії кольорової гами (кольору) на нервову систему людини з ціллю ілюстрації емоцій, почуттів.

Деякі із цих видів арт-терапії прийнято вважати окремими напрямками психотерапевтичної допомоги, а деякі, перебувають на етапі активної розробки.

Всі ці методи арт-терапії мають очевидні переваги перед іншими формами психотерапевтичної роботи, що орієнтовані виключно на вербальну комунікацію [2]. Можна виділити наступні: 1) використання арт-терапевтичних технік можливо з різними клієнтами, незалежно від віку, статусу, досвіду, тощо; 2) ідеальний інструментарій у роботі з клієнтами, які мають труднощі з вербалізацією власних переживань; 3) виступає як засіб встановлення контакту; 4) дозволяють використовувати несвідомі процеси, актуалізувати латентні ідеї і стани; 5) є засобом вільного самовираження і самопізнання; 6) результати творчої діяльності об'єктивно ілюструють настрої, думки і позиції клієнта; 7) така форма

роботи, здебільшого, викликає позитивні емоції, формує активну життєву позицію, впевненість у власних силах.

Список використаних джерел

1. Арт-терапия – новые горизонты / Под ред. А.И.Копытина. – М.: Когито-Центр, 2006. – 336 с.
2. Вознесенська О. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О.Вознесенська, Л.Мова. – К.: Шк.світ, 2007. – 120 с.
3. Копытин А. И. Основы арт-терапии. – СПб.: Изд-во «Лань», 1999. – 256 с.
4. Фірсова Л. С. Арт-терапія у соціально-педагогічній роботі / Л. С. Фірсова // Вісник Черкаського університету: [зб. наук. ст.]. Вип. 144: Серія Педагогічні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – С. 160–164

Людмила Котлова

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УЧБОВИХ КОНФЛІКТІВ

Науковий аналіз подій і процесів, які набувають характеру конфлікту, в останній час стає актуальним. Особливого наукового резонансу проблема міжособистісних конфліктів набула сьогодні у контексті формування теоретичних та методологічних засад нової галузі психології – конфліктології, яка у західних країнах утвердилась вже давно, проте в Україні вона знаходиться на стадії становлення. На цьому новому напрямку дослідницьких робіт виникають питання інтеграції різних наукових підходів, узагальнення емпіричного матеріалу, розробка прогнозів, програм практичних дій, здатних попередити загострення конфліктів, розв'язати конструктивно.

Накопиченні численні дані про причини виникнення, етапи і механізми протікання, шляхи розв'язання різних типів конфліктів (внутрішньоособистісних, міжособистісних, міжгрупових, міжнаціональних) будуть сприяти прогнозуванню, запобіганню чи пом'якшенню, домаганню справедливого розв'язання суперечливих проблем. Конфліктній ситуації легше запобігти, ніж її загасити. Тому наукове розкриття анатомії конфлікту має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Дослідження у цій галузі надзвичайно актуальні, особливо зараз, у перехідний період розбудови самостійної Української держави, коли приводів для виникнення конфліктів є чимало.

Конфлікти як повсякденний фактор життя охоплюють усі його сторони. Саме це визначає живий інтерес до даної проблеми. Прагнення проникнути в природу даного явища привело до появи великої кількості наукових публікацій, серед яких варто виділити дослідження теорії конфлікту: О.О. Єршова (1976), Л.О. Петровської (1977), Н.В. Грішиної (1983), Ф.М. Бородкіна, Н.М. Коряка (1989), О.В. Первишевої (1989), Т.М. Титаренко (1989), Г.В. Ложкіна (1991), М.Н. Корнєва (1995), В.О. Татенка (1995), А.Т. Ішмуратова (1996), М.І. Пірен (1997), М.С. Корольчука (1997), О.М. Бандурка, В.А. Друзя (1997), серед зарубіжних: Л. Козера (1956), М. Дойча (1973), Д. Скот (1991) та ін.

Втім, сьогодні важко визначити єдину систему, єдиний підхід до розкриття теорії конфлікту та конфліктної взаємодії.

Конструктивне розв'язання міжособистісного конфлікту неможливе без виявлення першопричин його виникнення. Причини міжособистісного конфлікту визначаються взаємодією об'єктивних і суб'єктивних факторів: перші створюють потенційну можливість конфлікту; другі - особливості його регуляції (Ф.М. Бородкін, Н.М. Коряк (1989), Г.В. Ложкін (1991)).

У роботах Н.В. Грішиної (1977) соціально-психологічним (об'єктивним) факторам надається пріоритет перед індивідуально-психологічними (суб'єктивними) у детермінації конфліктної поведінки особистості.

Поведінка з відхиленнями, прикладом якої є конфліктна поведінка, розглядається як результат внутрішніх і зовнішніх суперечностей між суспільством, мікросередовищем і самою особистістю (Л.І. Божович, Л.С. Славина, Т.В. Ендовицька (1976), Б.С. Волков (1975), Л.Е. Орбан (1992), Н. Пов'якель (1996)).

Питання психологічних факторів, що визначають виникнення, динаміку та кінцевий результат розвитку міжособистісного конфлікту, важливе для розуміння психологічних механізмів регуляції поведінки людини. Воно є істотним і для розробки методологічних засад діагностики, прогнозування і корекції міжособистісних конфліктів у більш ширшому контексті.

При аналізі учбових конфліктів необхідно враховувати насамперед аспект спільної діяльності, в контексті якого вони відбуваються. Як відомо, розрізняють такі два аспекти: предметний (діловий) і міжособистісний. Згідно з цим виокремлюють два типи конфліктів: предметно-ділові і особистісно-прагматичні (міжособистісні у вузькому значенні). В рамках першого типу конфліктів ми виділяємо: а) власне предметні (когнітивні) і б) організаційні. Розрізнення їх зумовлено тим, що перші зумовлені когнітивною, а другі – поведінковою несумісністю.

При аналізі особистісно-прагматичних конфліктів (вони зумовлені особистісною несумісністю) ми розрізняємо ситуаційні і позаситуаційні конфлікти. Вони мають різні витoki і значно відрізняються за своїм перебігом і способами вирішення. Позаситуаційні конфлікти зумовлені або недоброзичливими взаєминами між студентами, що склалися ще до включення їх у спільну діяльність, або внутрішньособистісними конфліктами. Їх виникнення непередбачуване, приводом може стати будь-яке явище. Ситуаційні міжособистісні конфлікти, як правило, розпочинаються із когнітивних чи організаційних. Їх наявність – ознака особистісної несумісності. Досить часто вони спричиняються недостатнім рівнем комунікативної компетентності або невмінням поводити себе в конфліктній ситуації. Найбільш радикальний спосіб конструктивного вирішення такого конфлікту переведення його у когнітивне русло.

Учбовим конфліктам властиві певні психологічні особливості. Вони зумовлені, по-перше, специфічними відмінностями внутрішньогрупових конфліктів від інших. Мала учбова група є неформальним угрупованням, і на причини виникнення конфлікту, його перебіг і способи вирішення конфлікту тут, як і в будь-якій неформальній групі, впливає: а) відсутність чітко регламентованого, усталеного розподілу функцій; б) відсутність формального керівника, функції якого здійснює лідер; в) на відміну від спільної (кооперативної) виробничої діяльності, де технологічні умови задають певні вимоги до спеціалізації, тут кожен член групи повинен бути, образно кажучи, “фахівцем широкого профілю”, тобто вміти виконувати всі дії із розв’язування учбових задач.

По-друге, вони відбуваються в процесі учбової діяльності: на відміну від виробничої, наукової і т.д. діяльностей, тут найсуттєвіше значення має не розв’язок задач, а зміни в суб’єкті учбової діяльності, передусім ті, що забезпечують досягнення найближчої мети – засвоєння способу розв’язання задач певного типу. У зв’язку з цим немає однозначної відповідності між якістю спільного продукту і досягненням окремої мети окремими учнями.

Оскільки йдеться про спільну учбову діяльність, а її найважливіші результати мають індивідуальний характер, в системі цілей студента часто починають відігравати все більшу роль індивідуальні цілі, які не збігаються з колективною метою, а це спонукає багатьох студентів домагатися першості. У таких студентів з’являється когнітивний дисонанс, що впливає на їхню поведінку, а це, в свою чергу, призводить до міжособистісних конфліктів.

Істотні особливості учбових конфліктів зумовлені також місцем спільної учбової діяльності в умовах сучасної системи навчання.

Йдеться про те, що за існуючих умов спільна учбова діяльність посідає незначне місце в навчальному процесі і в більшості випадків склад групи не залишається незмінними. Саме тому взаємозв'язки між членами групи, зазвичай, менш міцні ніж взаємозв'язки між студентами академічної групи.

Винятково важливе значення має те, що в учбовій діяльності, на відміну від інших видів діяльності, де тип взаємодії між членами малої групи опосередковується способом організації діяльності, наявна протилежна тенденція: спосіб організації учбової діяльності опосередковується характером взаємодії між членами групи.

По-третє, сторони цих конфліктів – суб'єкти учбової діяльності охоплюють різних за віком осіб, починаючи від першокласників і закінчуючи студентами. Принципово важливим є те, що у переважної більшості учасників конфлікту, у тому числі і студентів, ще не сформовані на належному рівні ані вміння спільно працювати, ні вміння вирішувати конфлікти.

Учбові конфлікти виконують як позитивні, так і негативні функції. Позитивні функції конфлікту виявляються в тому, що вони сприяють: а) прийняттю оптимальних рішень; б) поліпшенню діяльності членів групи; в) критичному ставленню до своєї діяльності; г) поліпшенню розуміння особистості партнерів по групі; д) згуртуванню групи. Негативні функції конфлікту виявлялися в тому, що вони: а) відволікали студентів від розв'язання учбових задач; б) негативно впливають на процес розв'язання задач; в) погіршують взаємини між членами групи; г) призводять до її дезінтеграції.

Вплив учбових конфліктів на результат учбової діяльності має суперечливий характер. З одного боку, не виявлено зв'язку між рівнем конфліктності студентів і розв'язанням ними критеріальної задачі, а з другого боку конфлікти з переважно деструктивними функціями негативно впливають на результативність навчання студентів посередніх за успішністю.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. – СПб. : Питер, 2005. – 288 с.
2. Коваль І.А. Вплив навчальних конфліктів на процес і результат спільної навчальної діяльності студентів. // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2002. – Т.IV., ч. 6. – С. 103-107.

Людмила Котлова*кандидат психологічних наук, доцент***Тетяна Саух***студентка IV курсу*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ЗАДОВОЛЕНOSTІ ШЛЮБОМ ПОДРУЖЖЯ

Задоволеність шлюбом виступає основоположним чинником, який визначає напрямки розвитку сім'ї. З кожним роком в сім'ях збільшується кількість кризових станів, що ведуть до розпаду сімей. Більшість фактів розпаду сімей мали за причину пряму чи опосередковану незадоволеність шлюбом.

Одним з напрямків роботи у психології є поліпшення взаємовідносин у сім'ї, а також забезпечення позитивного психологічного клімату в подружжі. Психологам для надання ефективної допомоги подружжям потрібно мати чітке уявлення про рівень задоволеності шлюбом подружжя, особливості взаємовідносин у сім'ях у різних ситуаціях, а також володіти ефективними навиками вирішення сімейних конфліктів.

Сім'я є сферою життєдіяльності і задоволення певних потреб людини. Причому потреби, які задовольняються в сім'ї, можуть бути реалізовані і поза нею, але тільки благополучна сім'я, створення якої, як правило, вимагає значних зусиль, може всі ці потреби об'єднати і задовольнити в комплексі.

Задоволеність шлюбом визначають як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків» [1, с.12].

У психології основні фактори, що характеризують внутрішньосімейну ситуацію, виявляють за допомогою параметра стабільності шлюбу він визначається за допомогою порівняння відчуттів тих осіб, що перебувають в шлюбі, та осіб, які розлучилися.

Одне з визначень задоволеності шлюбом належить С. І. Голоду: «Задоволеність шлюбом, очевидно, складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, сформованого у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, складовими його досвід (дійсний або символічний) в даній сфері діяльності» [3, с.89].

Психолог-практик Шавлов А.В. дає таке визначення задоволеності шлюбом: «це не що інше, як суб'єктивне сприйняття подружжям крізь призму соціокультурних норм ефективності функціонування сім'ї в плані задоволення їх індивідуальних потреб» [5, с.122].

Задоволеність шлюбом залежить також і від стабільності шлюбу. При цьому виділяють в залежності від стабільності шлюбу три рівні відносин між подружжями. Перший рівень відповідає за формальну частину відносин у подружжі, він полягає у тому наскільки стійким є подружжя, при цьому враховується можливість розлучень. Для другого рівня характерною є пристосовуваність людини у міжособистому спілкуванні чоловіка та дружини, для цього рівня притаманна виражена спільність подружжя у побуті, відносинах з родичами, ставленні до грошей тощо. Третій рівень характеризує глибину стабільності подружжя та задоволеності ними. Він відповідає за успішність шлюбу, за відповідність рольових очікувань у сімейному житті [1, с.12].

Головним критерієм задоволеності шлюбом на думку В.А. Сисенко є стійкість і стабільність шлюбу. Стійкість шлюбу він розглядає як “стійкість системи взаємодії між подружжям, ефективність і результативність їхньої спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так індивідуальних цілей подружжя” [4, с.89].

В.В. Бойко зазначає, що задоволеність шлюбом, має об'єктивну і суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона шлюбу залежить від можливості його розпаду, яка може бути виражена співвідношенням кількості шлюбів і розлучень, зареєстрованих за певний проміжок часу. Суб'єктивна сторона характеристики задоволеності шлюбом включає в себе задоволеність подружніми відносинами, установку подружжя на збереження сім'ї. Показниками суб'єктивної сторони задоволеності шлюбом може бути оцінка його міцності, яку дають самі подружжя [2, с.24].

Досліджуючи різні підходи до інтерпретації поняття “задоволеність шлюбом”, ми виявили, що в психологічній науці немає єдиної концепції понятійного апарату сімейної психології, а так само, ми підійшли до того, що існують деякі фактори, що впливають на задоволеність шлюбом.

Проведений нами аналіз літературних джерел показує, що ще недостатньо розроблені питання, що мають безпосереднє відношення до якості шлюбу, як, втім, недостатньо розроблено й саме поняття якості шлюбу.

Проведені в цьому напрямку дослідження в основному стосувалися вивчення окремих сторін якості шлюбу: стабільності і стійкості шлюбу, сумісності подружжя, ролі сім'ї в суспільстві тощо. Лише деякі автори зверталися до проблеми дослідження сімейних відносин з точки зору якості шлюбу, задоволеності подружжя сімейними відносинами [5, с.124].

З цього випливає, що нездійснення рольових та соціальних

очікувань у шлюбі може бути одним з факторів, що впливають на задоволеність шлюбом. Часто рольові очікування та особисті бажання не задовольняються через слабку пізнаність особами один одного. Даний фактор задоволеності шлюбом може нівелюватися тривалістю перед шлюбного періоду. Окрім фактору тривалості дошлюбних відносин, існують такі фактори як: задоволення особистісних потреб (потреби в емоційній прихильності, індивідуальної статевої любові, потреби у продовженні роду, організації побуту і дозвілля, моральної та емоційної підтримки, шлюб організовує, стабілізує, соціально санкціонує задоволення цих потреб); подружня сумісність; рольові очікування та інші фактори.

Список використаних джерел

1. Альошина Ю.Є. Задоволеність шлюбом і взаємне сприйняття подружніх парах з різним стажем спільного життя / Ю.Є. Альошина // Вісник МГУ. Серія 14. Психологія. - 1987. - № 2. - С.10-16.
2. Бойко В.В. Малодетная сім'я (соціально-психологічний аспект). -М. «Думка», 1988; - с.115.
2. Голод С. И. Стабильность семьи: социальный и демографический аспекты. Л., 1984, - 201 с.
3. Сысенко В.А. Устойчивость брака. Проблемы, факторы, условия. М.: Мысль, 1981. – 156с.
4. Шавлов А. В.Факторы удовлетворенности браком в семье. – М., 1995, 200 с.

Віктор Кириченко

*кандидат психологічних наук, викладач
кафедри соціальної та практичної психології*

ПСИХОЛОГІЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ

Напевне чи не кожен самотійний суб'єкт економічних відносин чи не раз залишався наодинці з тривіальним питанням сьогодення: скільки коштує якість його життя, чи є вона справедливою і чи може він дозволити собі іншу «якість» зважаючи на його фінансово-економічні можливості? У процесі формування ціни, на протигагу строгим економічним розрахункам та ретельної калькуляції витрат на виробництво товару, можуть виступи психологічні, раціонально не обґрунтовані, всупереч логіці та суті природи речей фактори, які в останній момент можуть суттєво її знизити чи навпаки необґрунтовано підвищити. Усе залежить від того **скільки готовий віддати** покупець за товар чи послугу та у якій ситуації він здійснює товарно-грошовий обмін. Цінова політика виробника та суб'єктивна внутрішня готовність потенційного

споживача товару заплатити за нього певну ціну у ідеалі має давати різницю «0». Тобто, певний грошовий номінал до якого товаровиробник прирівнює вироблені ним товари та послуги має бути «психологічно» обґрунтованим, лише у цьому випадку покупець буде згоден його придбати [8]. За інших умов, як у випадку необґрунтовано підвищеної так і необґрунтовано заниженої вартості, виробнику не варто чекати на значні об'єми товарообігу; купівельна поведінка буде ситуативною та поодинокую, що в умовах ринку можна вважати «краплею в морі», яка не має реального економічного зиску. Слідуючи побутовій логіці речей можна зробити висновок, що лише суттєво завищена ціна на товар може в останній момент відмовити нас його придбати. У випадку прийняття рішення покупець свідомо чи на підсвідомому рівні намагається слідувати правилу «золотої середини»: вартість товару не повинна суттєво перевищувати його очікування, чи бути занадто низькою. Як у першому так і у другому випадку він може зробити вибір не на користь товаровиробника. Суттєво занижена у свідомості покупців ціна товару може викликати ряд пересторог у вигляді питань, які він буде ставити собі у процесі вибору (тому продавці до них мають бути готовими). У межах внутрішнього монологу вони виглядають приблизно так: «чи не знижена ціна товару за рахунок її якості», «можливо ціну знизили тому, що термін придатності добігає кінця»; навіть не вдаючись до конкретних питальних формулювань у пересічних покупців так-чи-інакше виникає сумнів у вигляді «щось тут не так». Завищена ціна на товар може розцінюватися покупцями як спроба товаровиробника ошукати їх, що зрештою може вплинути на його репутацію та підривати довіру цільової аудиторії.

Ціноутворення – це соціально-економічне мистецтво балансування ринкової ціни товару між психологічною готовністю потенційного покупця придбати його та реальною економічною собівартістю. Врахування психологічних нюансів цього процесу дає можливість суб'єктам товарно-грошових відносин в особі покупця та продавця зустрітися у **правильному місці та у правильний час**. Флуктація номінальної вартість товару чи послуги залежить від того, хто є покупцем товару і в яких умовах він здійснює товарно-грошовий обмін. Для виробника цільова аудиторія є майже персоніфікованим суб'єктом, який має конкретний вік, стать, соціальний статус, професію, політичну, релігійну та ідеологічну спрямованість. Він орієнтований на людину з усталеним динамічним стереотипом повсякденного життя, який реалізується у повторюваних актах життєдіяльності: обідати у одному й тому ж ресторані, купувати одяг конкретного виробника, відвідувати специфічні розважальні заклади, займатися спортом тощо. Квазі-

модель особистості потенційного споживача складається на основі статистичного виявлення найбільш типових соціальних маркерів, і що головне – найбільш типових психологічних рис особистості, які притаманні окремій категорії людей, на основі яких не лише конструюються каркас цієї моделі, а й закладаються принципові механізми взаємодії окремих її компонентів, які «вдихають у неї життя». Науково виважена модель особистості потенційного споживача дає можливість сконструювати психологічний алгоритм обрахунку вартості товару, тобто розробити психологічну модель суб'єктивного ціноутворення відносно якої можна буде розрахувати ринкову вартість товару. У результаті виробник може знати яку ціну готовий заплатити потенційний покупець за його продукт.

Індивідуально-психологічні властивості особистості, яка представляє цільову аудиторію споживачів товарів чи послуг, реалізуються у специфічній економічній поведінці [2]:

- свідомо економічна поведінка, яка базується на раціональному сприйнятті торгових переваг товару. Ціна за товар розраховується на основі економічно обґрунтованих показників («попиту-пропозиції», якісні властивості продукту, його індивідуальна необхідність);
- традиційна економічна поведінка, що пов'язана звичаєвим правом спільноти та закріплена на поведінковому рівні як соціально доцільна форма активності (наприклад, ціни на «традиційні товари» Старого Нового року, Великодня значно зростають на території України, тоді як День подяки чи Хелловін – для нашого ринку залишаються непомітними);
- спорадична економічна поведінка, яка притаманна людям які здійснюють покупки час-від-часу, за певної необхідності. Тому психологічна вартість товару може розраховуватися на основі трансферу моделі її розрахунку з інших ситуацій;
- ірраціональна поведінка базується на створення споживчого ажіотажу, який може бути викликаний панічними настроями у суспільстві (наприклад, попит на «цитрусові» під час епідемії «свинячого грипу» 2008 року);
- інструментальна поведінка, яка орієнтована на задоволення базових потреб;
- економічна поведінка, орієнтована на підтримку ціннісної свідомості людини;
- поведінка в кризових умовах життя суспільства, яка пов'язана з бажанням зберегти кошти та вкласти їх у щось вигідне (наприклад, у нерухомість чи закордонну валюту під час інфляції).

Психологічна готовність до купівлі товару, яка формується на основі урахування різниці реальної ринкової вартості товару та психологічно прийнятної ціни, яку покупець готовий за неї віддати. Внутрішня психологічно прийнятна ціна розраховується людиною у межах складного багатовимірного простору, який складається з:

- індивідуально-психологічної ієрархії потреб, яка залежить від ціннісного розвитку суб'єкта;
- стану задоволення потреб, які можна задовольнити за допомогою товару та їх кількості;
- наявності ресурсів для здійснення товарно-грошових операцій та способів їх одержання.

Індивідуально-психологічна ієрархія потреб та ціннісний розвиток особистості. У психології існують класичні принципові моделі опису потребової сфери особистості. З однією з яких, автором якої є А. Маслоу, кожна людина має ряд вітальних потреб, у більшій чи меншій мірі потребує соціального визнання та стосунків з іншими людьми та може дійти рівня розвитку, на якому виникне бажання вже не споживати готове, а – створювати нове [3]. Загалом проблема неоднозначності вибору, його обумовленості індивідуально-психологічними властивостями людини тема не нова для філософсько-психологічного напрямку досліджень. Гносеологія екзистенційних пошуків так чи інакше пов'язана з акмеологічними інваріантами індивідуальної природи особистості, яка у певний момент робить вибір на користь того, що по справжньому цінує і може «відстрочити», або й просто нівелювати задоволення того, що не входить в її індивідуальну ціннісну систему координат. Таким чином класична піраміда потреб на рівні конкретного особистісного типу може бути перевернутою «з низу – вгору». У межах філософської практики Марка Аврелія, типологія особистості побудована саме на основі аналізу ціннісного розвитку людини. У трактаті «На одинці з собою», він виділяє тих, хто захоплюється передусім предметами матеріальної культури і тих, хто, «обдарований розумною душею, яка не має, однак, вселенського характеру, проте наділена спеціальними пізнаннями чи якими-небудь здібностями», які людина цінує у собі і втілює у «справі всього життя» [1, с.44]. Саме система цінностей, яка є диспозиційною основою нашої особистісної ідентичності (О.Л. Музика), змушує нас у певний момент індивідуально-своєрідно розставляти акценти у процесі товарно-грошових відносин: для когось на першому місці будуть залишатися книги та мистецтво, для когось – їжа та одяг [4]. Так чи інакше кожен з нас потребує і першого і другого, проте у момент вибору першочерговість споживання товарів та послуг, будуть визначати ті

цінності, від яких ми не можемо відмовитися, адже саме вони роблять «нас-нами».

Потреби та рівень їх задоволення. Купуючи деякі товари чи користуючись послугами людина задовольняє ті потреби, які виникли у неї чи мають потенційно виникнути у недалекому майбутньому. Наприклад, ми замовляємо місце в ресторані на 18:00, наперед знаючи, що саме у цей час у нас виникне почуття голоду. Люди готові купувати ті товари, які задовольняють їх потреби. Реальні вони (пов'язані з особистісними цінностями або біологічною природою людини) чи соціально зумовлені (декларовані зовні) це вже інше питання; людину змушує розставатися з важко заробленими грошима – лише жагуча потреба, яка створює сильний дискомфорт. Будь-хто з нас прагне до внутрішнього психологічного гомеостазу, відчуття рівноваги, яке й є основою того, що ми називаємо – якістю життя. Його порушення формує на початкових етапах негативні переживання, які можуть закінчуватися панічним страхом, адже у моделі якісного життя кожної людини знаходяться життєво важливі потреби, тривале незадоволення яких може призвести до летального кінця. Існує прямо пропорційна залежність – **чим гостріший психологічний та фізичний дискомфорт, який виник у результаті тривалого незадоволення потреби – тим більше матеріальних та духовних ресурсів ми згодні віддати за ті товари, які можуть їх задовольнити.** Наприклад у стані сильного голоду, який може наступити наприкінці робочого дня, покупець супермаркету спроможний купити більше продуктів харчування ніж йому потрібно у реальності; перебуваючи на пляжі спраглий відпочиваючий згоден заплатити за прохолодні напої більшу суму грошей, ніж у супермаркеті чи на ринку. Ефект може підсилитися, якщо товаровиробник вдається до «маленьких маркетингових хитрощів»: розташовує кондитерський чи пекарський відділ біля входу у торговельний павільйон, аромати виробів якого посилюють і без того сильне відчуття голоду, або дає можливість споживачу скористатись продуктом (дегустація), що теж не тамує жаги (адже за народною прикметою «апетит приходить під час їжі»). Досвідчений покупець знає, що купувати продукти на ринку чи гастрономі потрібно після прийому їжі, одяг – лише за функціональної необхідності а великі покупки за певним наперед визначеним графіком. Такі нескладні правила зможуть допомогти зекономити гроші у такий непростий для нашої країни час. Потреби формується у процесі соціалізації, а їх матеріальні об'єкти знаходять у просторі культури. Культура наперед визначає що повинна хотіти людина, чого прагнути, які речі їй можуть приносити задоволення, а які – ні, причому у різних культурах одні і ті ж предмети можуть по

різному задовольняти потребу сферу людини. Тому, незважаючи на однакову біологічну організацію та більш-менш подібний соціальний устрій, голод у різних культурах задовольняють різні продукти харчування. Концепти понять «апетит» і «голод» мають доста спільних точок дотику, проте перший – пов'язаний з культурним розвитком людини, а інший з біологічним. Апетит виникає, коли на наші перцептивні органи діють фізичні властивості харчових продуктів, які мають смакову привабливість. Незалежно від того, чи знаходимося у стані голоду – ми прагнемо їх споживати, відчуючи у процесі цього фізичне та психічне задоволення. За речі, які тамують не лише голод а й апетит люди готові платити більше, як і за одяг, який не лише захищає від фізичного впливу навколишнього середовища, а виконує функцію засобу соціального позиціонування. Відмінною ментальною рисою саме українського споживача є зміщення, в силу історичного розвитку нашої нації, потребних пріоритетів пересічного споживача. Історичні травми, які нам довелося пережити у 1933, 1939-1945 та 1947 роках змушують на підсвідомому рівні декого «жити прозапас»: накопичувати товари першої необхідності, купувати надміру потреб. Причиною цього є архитипічне нашарування у етнічній свідомості українців сильного відчуття страху, який викликаний мільйонами смертей близьких та рідних від голодної смерті [5].

Матеріальні ресурси та спосіб їх одержання. Ставлення до грошей залежить від того яким чином вони дісталися їх власнику і яке місце вони займають як незалежний об'єкт культури у його ціннісній свідомості. Українська дослідниця М.В. Сімків виділяє наступні типи ставлення до грошей: 1) гроші як благо; 2) гроші як зло; 3) гроші як засіб досягнення успіху; 4) гроші як чинник поваги до людини; 5) планування видатків; 6) гроші як засіб досягнення свободи та влади, які були отримані нею у процесі адаптації методики Т.Танга «Шкала Грошової (Монетарної) Етики» (Money Ethic Scale) [6]. Відповідно до сформованої у процесі життя фінансової поведінки можна очікувати у цільової аудиторії, яка складає у себе окремий економічний психотип, певної «типової поведінки» у процесі купівлі товару чи послуг. Одних – необхідно довго переконувати, що це товар дійсно їм потрібний, іншим – створити сприятливі умови для легкого витрачання грошей, треті – мають відчуті те, що вони зможуть їх у будь-який момент забрати (наприклад, «якщо ви залишитесь незадоволені – ми повернемо вам гроші назад», або «третій товар ви отримуєте безкоштовно»). На фінансову поведінку досить суттєво, хоча й опосередковано, впливає мотивація праці. Виконуючи суспільно-корисний вид діяльності працівник отримує певну винагороду у вигляді грошового

еквіваленту, величина якого залежить від її складності. Поняття складності завдання як і проблема ціноутворення має як об'єктивну сторону обрахунку у вигляді кваліфікаційного рівня професії, у межах якого воно розв'язується так і суб'єктивного відчуття, яке пов'язане з внутрішніми переживаннями людини, її уміннями і здібностями та світоглядними уявленнями. Будь-яка професія може нести як благо так і зло для людини, якщо вона не відповідає її природі (про що влучно говорив Г.С. Сковорода як про ідею «сродної праці») [7]. Виконуючи суспільно-корисний вид діяльності суб'єкт праці може у якості винагороди отримувати фізичне та духовне задоволення від роботи і відповідно ставитися до матеріальної винагороди за неї (витрачати легко, проте обдуманно) так і безмежно мучитися та відповідно ставитися до грошей як чогось такого що дісталось «надто дорогою ціною».

Доросла людина як самостійний суб'єкт економічних відносин відповідально ставиться до грошей, що проявляється у процесі планування витрат, обґрунтованій рандомізації потреб та свідомому позиціонуванні товарів, які можуть їх задовольнити. У часи сучасної економічної та політичної кризи доросла людина відчуває сильний психологічний дискомфорт у зв'язку з тим, що у більшості, в силу різних причин, не вистачає ресурсів для підтримки певного усталеного рівня якості життя. Проблема нестачі ресурсів – це не проблема сьогоднішнього дня, і навіть не проблема яка має певне вирішення: завжди хочеться більшого, кращого, яке не завжди насправді нам потрібне. Для полегшення психологічного дискомфорту варто перебудовувати динамічний стереотип життя та привести його у відповідність до реалій сьогодення. У вік жорстких законів ринку не варто забувати, що у житті задоволення можуть приносити і нематеріальні речі, які існують поміж нас: підтримка близьких, довіра, почуття коханої людини, любов матері до дитини, патріотизм, якими ми повинні бути готові ділитися і якими з нами обов'язково поділиться оточення.

Список використаних джерел

1. Аврелий М. Наедине с собой: перевод с древнегреческого / Марк Аврелий ; [под ред. А. В. Добровольского]. – Киев-Черкасы : Collegium Artium Ing, РИЦ «Реал», 1993. – 147 с.
2. Кучинська, Д.В. Цінова психологія в контексті маркетингових рішень / Д.В. Кучинська, Н.П. Скригун // *Strategiczne pytania swiatowej nauki* – 2010 : *materialy VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji*. – Przemyśl : Nauka i studia, 2010. – Volume 3. – S. 16–18.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – 3-е изд. / [пер с англ.]. – СПб. : Питер, 2009. – 352 с.
4. Музика О.Л., Музика О.О. Ціннісні орієнтири і психологічна підтримка обдарованих дітей // *На злеті думки. Залучення обдарованої молоді до*

- науково-дослідницької роботи: зб. доповідей та тез науково-практичної конференції. – Житомир: МАН, Житомирське регіональне відділення, 2013. – С. 6-11.
5. Найдьонова Л.А. Трансгенераційна передача психологічної травми голодомору / Любов Найдьонова // Психологічні перспективи. – 2011. – Спецвип. «Психологічні виміри українського соціокультурного простору». – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. – С.3-12.
 6. Сімків М.В. Типи ставлення до оточуючих як чинник монетарних установок / Мар'яна Володимирівна Сімків // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / [за ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої]. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С.720-731.
 7. Сковорода Г. Повне зібрання творів у 2-х т. / Григорій Сковорода / [за заг. ред. В. І. Шинкарука]. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1973. – 531 с.
 8. Сланченко Л.И., Рассоленко Н.А. Современные способы ценообразования через призму психологического восприятия цены // Экономика и менеджмент инновационных технологий, 2013. – № 11: [Электронный ресурс]. – URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2013/11/3308> (дата запису: 10.10.2014).

Тарас Кулаковський

доцент, кандидат психологічних наук

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ЗАВДАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

*Теория без практики мертва,
практика без теории слепа
А. В. Суворов*

На сучасному етапі розвитку суспільства слід відмітити про відрив практичної психології від проблем економіки країни. Вчений Панок В.Г. у своїй роботі зазначає: «Криза у психології початку минулого століття, про яку писали зокрема П. П. Блонський, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, С. Л. Рубінштейн, М. Г. Ярошевський та ін., була викликана стрімкими запитами практики, необхідністю швидкого й ефективного застосування психологічних методів і методик у всіх сферах суспільного життя. Така ж ситуація спостерігається у нашій країні і тепер» [4].

Дуткевич Т.В., Савицька О.В. зазначають, що розвиток практичної психології тісно пов'язаний з розвитком техніки, виробництва та суспільних відносин. Однак, у практиці економічного життя країни такий вплив практичної психології не помітний [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства існує нагальна потреба в спрямуванні практичної психології на задоволення потреб

економіки країни. А саме, на забезпечення формування компетенцій майбутніх фахівців у сфері підприємницької діяльності.

Конституція України гарантує кожному «право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Забезпечення цього права працездатний українець може досягти своєю працею: або як найманий працівник, або як підприємець. В економіці країни перші – залежать від наявності робочих місць, а другі є тією силою, що створює ці робочі місця як для себе, так і для найманих осіб.

Проблема сучасної економіки полягає в тому, що в Україні не сформований клас підприємців. Адже еволюційно працездатне населення країни формувалось як виконавці, включаючи управлінські кадри. А між особами виконавця і підприємця є велика різниця, ця різниця криється в особистостісних характеристиках людини, і подолати її можна тільки за допомогою методів психології.

У світі накопичений великий досвід формування особистості підприємця. В першу чергу це формування відбувається еволюційним шляхом. Підприємець – це хазяїн, а усіх хазяїв, як куркулів та підкуркульників, було знищено радянською владою, позбавивши суспільство набутого досвіду підприємництва. І, як з нового аркушу, почали формувати суспільство добросовісних виконавців, які практично не можуть функціонувати в умовах ринку.

Підприємець діє в умовах невизначеності. Представник Австрійської школи, центральною точкою досліджень якої стає підприємець та підприємництво, Франк Найт (1885-1972) підняв тему невизначеності як центральну проблему діяльності, що була означена ще Кантільйоном на початку 18 ст. Саме він перший розділив поняття «справжня невизначеність» та «ризик», мотивуючи це тим, що ризик може бути оцінений та прорахований, так як він може бути параметризований через вірогідність можливих результатів. В той час, як справжня невизначеність не може бути оцінена та прорахована, оскільки неможливо оцінити невизначену категорію. І саме в умовах невизначеності діє підприємець [8].

Жан-Баптіст Сей (1767-1832) першим зобразив підприємця як самостійний економічний суб'єкт. За вченням Сея підприємець в економічній системі відіграє центральну роль координуючи виробничий процес та поєднуючи різні фактори. Саме підприємець наглядає, координує та керує всією системою. Якщо ж він буде виключений з економічної системи вона зупиниться [9].

Вчення Сея підтверджуються практикою вітчизняної економіки: відсутність підприємців призвела до скорочення робочих місць за період з 2000р. до 2011 р. на 3 млн.950 тис. робочих місць. Для довідки: кількість економічно-активного населення (15-70 pp.) у

Житомирській області станом на цей час складало 621,1 тис. осіб. Різке скорочення робочих місць призвело до значного зниження добробуту населення.

Посприятим у вирішенні проблеми підготовки підприємців має усі можливості Житомирський державний університет ім. І. Франка, який має потужну кафедру практичної та соціальної психології і незаповнений ліцензований обсяг по набору студентів за спеціальністю «Менеджмент та адміністрування».

У м. Житомирі функціонує три державні ВНЗ 4 рівня акредитації, які готують фахівців за спеціальністю: «Менеджмент і адміністрування». Загальний ліцензований обсяг набору на цю спеціальність складає – 275 осіб. Фактично у 2015 році на навчання за цією спеціальністю на перший курс зараховано лише – 71 студент, що складає – 25,8%, або четверта частина від ліцензованого обсягу.

Ліцензія підтверджує наявність можливостей вузу готувати відповідних фахівців. На сьогодні значно знизилась потреба на ринку праці в менеджерах, про що наглядно свідчать набори студентів. Отож, виникає потреба шукати шляхи її реалізації.

Ринку потрібні підприємці. Основною різницею між менеджером і підприємцем є особливості особистості.

Слід зауважити, що допускаються помилки ті вчені та практики, які ототожнюють особливі характеристики менеджера і підприємця, особливо, якщо брати до уваги, що менеджери радянського періоду формувалися при командно-адміністративній системі.

Менеджерська діяльність – це виконавча діяльність, тобто менеджер виконує поставлене завдання, а підприємець, в першу чергу, повинен побачити в зовнішньому середовищі проблему, вміти визначати наскільки її рішення буде потрібно суспільству, визначитися з ресурсами і технологією поєднання ресурсів з метою одержання прибутку. Тут підприємця можна порівняти одночасно і з автором, і з режисером, і з виконавцем такої діяльності. При розгляді відмінностей в діяльності підприємця і менеджера варто згадати твердження Т.І. Артем'євої «Справа в тому, що індивід може виконувати діяльність чисто операціонально, виконуючи у відповідності до заданого еталону, згідно інструкції, для чого йому абсолютно може бути досить тих чи інших знань, здібностей до мислення, сприйняття, в ній участі брати не будуть»[1, с.128]. Менеджер, виконуючи відповідні накази, застосовує в своїй роботі відповідні методи та прийоми задля виконання поставленого перед ним завдання. Якщо зважити на те, що для виконання тієї чи іншої діяльності, індивід повинен засвоїти ті прийоми, методи та операції, без знання яких неможливо її виконання, то менеджери спираються

на досвід менеджерської роботи, який є досить багатим, і який, не зважаючи на роботу в ринкових умовах, не завжди залежить від невизначеності і мінливості ринку.

Звичайно, менеджер може бути підприємцем, як і будь-який індивід, але він має мати особливі здібності до підприємництва, які в силу особливості самої діяльності є не тотожними здібностям менеджера. В контексті сказаного варто пригадати слова К.К. Платонова: «Складна діяльність вимагає від особистості складних здібностей...»[5, с.93].

Розглядаючи проблему формування здібностей до підприємництва у населення доречно пригадати слова С.Л. Рубінштейна «...сама природа людини – продукт історії. Природа людини формується і змінюється в процесі історичного розвитку в результаті трудової діяльності»[6, с.539].

Здібності до підприємництва, як будь-які здібності індивіда, можуть розвиватися лише за наступних умов:

1. Здібності проявляються і розвиваються тільки в тій діяльності, котра вимагає відповідних здібностей (Б.М. Теплов, С.Л. Рубінштейн, Т.І. Артем'єва, С.Д. Максименко та ін.)[7,6,1,3].
2. Розвиток здібностей неможливий без споживання, засвоєння уже напрацьованих методів і прийомів: «ні одна здібність не може існувати, якщо вона не увібрала в себе ті методи і прийоми, котрі вже напрацьовані» [1, с.122].
3. Розвиток здібностей відбувається у діяльності і у відповідних для даного індивіда соціальних умовах. Тому, реальна підприємницька діяльність повинна бути розглянута у відповідності до соціальних умов, в котрих діє індивід.

Акцентувавши відмінності між менеджером і підприємцем, слід зауважити і на їхні спільні риси. В першу чергу – це робота з уже наявними ресурсами, робота з оточуючим середовищем, а також – однаковий технологічний процес тощо.

Вище наведене дає нам можливість внести пропозицію щодо підготовки в рамках спеціальності «Менеджмент і адміністрування» студентів за спеціалізацією «Підприємництво», використавши для цього час, відведений на варіативну складову. У навчальному плані по підготовці бакалаврів за спеціальністю «Менеджмент і адміністрування» відведено 3060 годин на варіативну частину.

На вибір студентів має бути запропонований блок «Підприємництво: психологічні, організаційні та економічні аспекти». Підготовка бакалаврів за спеціальністю «Менеджмент і адміністрування» спеціалізації «Підприємництво» має відбуватися за нормативною частиною підготовки менеджера і за варіативною –

підготовки підприємця. Таким чином по закінченні навчання студент отримає диплом бакалавра з менеджменту з спеціалізацією «Підприємництво». Таке рішення допоможе вирішити дві задачі:

1. Підвищити рейтинг підготовки менеджерів і заповнити ліцензований обсяг;
2. Наблизити навчальні послуги університету до вимог ринку праці.

Підготовка бакалаврів за спеціальністю «Менеджмент і адміністрування» за спеціалізацією «Підприємництво» здійснюється за вибором студента. Студенту може бути запропонований даний блок та інший, наприклад «Військова підготовка».

Варіативна частина складається з дисциплін за вибором університету і за вибором студента. Тому, даний блок має передбачати вибір студента за трьома напрямками:

- підприємництво юридичної особи;
- підприємництво фізичної особи;
- підприємництво великих компаній.

При підготовці підприємця необхідно передбачити в обов'язковому порядку такі дисципліни:

- Особистість підприємця;
- Психологія підприємницької діяльності;
- Застосування методів психології у практичній діяльності підприємця при контактах з партнерами та іншими особами.

Список використаних джерел

1. Артемьева, Т.И. Методологический аспект проблемы способностей / Т.И.Артемьева. – М.: Наука, 1977. – 184 с.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія. Вступ до спеціальності. Електронний ресурс:
(http://pidruchniki.com/13590421/psihologiya/praktichna_psihologiya)
3. Загальна психологія: підручник – / [С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко та ін.]; за заг. ред. С.Д. Максименка. – [3-є вид.] – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 688 с.
4. Панок В.Г. Теоретичні проблеми визнання сутності практичного психолога. Електронний ресурс: (lib.iitta.gov.ua/5975/1/avtoreferat_Panok.pdf)
5. Платонов, К.К. Проблемы способностей / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1972. – 432 с.
6. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: ЗАО «Издательство «Питер», 1999. – 720с
7. Теплов Б.М. Избранные труды [Текст] / Б.М. Теплов : В 2-х т. Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.
8. Knight, F.H.: 1921, Risk, Uncertainty and Profit / F.H. Knight. – N.Y.: Dodo Press, 2008. – 360 p.
9. Say, J.B. A Treatise on political Economy / J.B. Say. – Philadelphia: Cosimo Inc, 2007. – 492 p.

Алла Литвинчук*асистент кафедри соціальної та практичної психології*

МІСЦЕ ЕМПАТІЇ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема вивчення екологічно-спрямованої особистості все частіше постає предметом наукових розвідок психологів, екологів та соціологів С.Д. Дерябо (1996), А.Н. Захлебний (1998), І.Д. Зверев (1994), А.М. Львовичкіна (1998), І.С. Матрусов (1992), В.А. Ясвін (1996) та ін.

Нині особливо актуальним завданням є гармонізація стосунків між людиною та природою, що мають складати цілісне утворення, а отже виявлення і вивчення чинників, що зумовлюють оптимальне співіснування особистості та навколишнього світу. Підґрунтям для таких гармонійних стосунків є екологічна самосвідомість особистості, як утворення, що власне відповідає за саморегуляцію особистості щодо позитивного функціонування в навколишньому середовищі, то варто приділити увагу чинникам, що зумовлюють оптимальний її розвиток.

Екологічна самосвідомість забезпечує емоційно-ціннісне ставлення не лише до себе, а й до навколишнього світу. Не лише емпатія до людей, а й зоо-, фіто-, квазіемпатія забезпечує адекватний особистісний розвиток людини [9, с. 141]. Зважаючи на феноменологію емпатії [9] вважаємо, що цей феномен виступає вагомим чинником розвитку емоційно-ціннісного ставлення до себе та саморегуляції поведінки.

Взаємозв'язок емпатії та екологічної самосвідомості можна прослідкувати також в контексті «Я»-концепції особистості. «Я»-концепція розглядається як стійка система узагальненого уявлення індивіда про себе. Отже «Я»-концепція включає в себе всю сукупність уявлень і знань індивіда про себе, емоційне ставлення до власної особистості, а також ті форми поведінки, що зумовлені цими знаннями, уявленнями та оцінками.

В становленні структурних компонентів «Я»-концепції, що виділяються вченими емпатія відіграє значну роль. Так, когнітивний компонент містить в собі образ зовнішності, уявлень, здібностей, соціального статусу в колективі та уявлень про свої особистісні якості. Саме особистісні якості, а точніше, ті якості які вбачає в собі індивід і зумовлюються емпатійністю особистості «я добрий-злий», «я співчуваю-мені байдуже», тощо. Другий компонент (емоційний) відображає ставлення до себе, його емоційну забарвленість. Тут емпатія виступає як каталізатор емоцій, почуттів. Третій компонент

(оцінювально-вольовий) – виражає прагнення індивіда підвищити свою значущість, соціальну роль. За розвиненої емпатії цей компонент стримує неадекватний розвиток самооцінки.

Загалом, рівень розвитку власного «Я» залежить від здатності особистості до емпатійних переживань: глибших, яскравіших, триваліших, сильніших, і навпаки – розвинена самосвідомість передбачає наявність в неї високої емпатійності.

Самосвідомість та емпатія нерозривно пов'язані між собою поняття, про це свідчать дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів [9, 11]. Виходячи з припущення, запропонованого Л.П. Журавльовою про те, що емпатія як одна з онтогенетично ранніх соціальних якостей розвивається в єдності із самосвідомістю особистості та обумовлюють одна одну [9], можна прослідкувати становлення симбіотичності явищ емпатії та самосвідомості на різних етапах розвитку людини.

Особливою функцією екологічної самосвідомості особистості є *встановлення закріплення та підтримка адекватних, стійких, продуктивних зв'язків особистості з собою та з навколишнім світом*. Такі зв'язки ґрунтуються на моральних засадах особистості та емоційних реакціях на оточуючу дійсність.

Розглядаючи структуру екологічної самосвідомості, можна прослідкувати, що емпатія впливає на онтогенетичну динаміку екологічної самосвідомості на всіх трьох підрівнях (біологічному, соціальному та духовному), своєрідно пронизуючи всю структуру екологічної самосвідомості.

Звичайно, саме на соціальному підрівні повністю розкривається вплив емпатії на екологічну самосвідомість, адже вона передбачає міжособистісну взаємодію. Проте і на біологічному, і на духовному підрівнях простежується вплив емпатії.

Початковий рівень екологічної самосвідомості - мікрорівень. Особливою його відмінністю є ситуативна, кластерна дія – відчуття проявляються вже на фізіологічному рівні, завжди швидкоплинні, мають точковий характер. В соціальному середовищі проявляються через міжособистісну взаємодію, що виникає при кожному контакті, зазвичай короткотривалому, в духовному аспекті проявляється у примітивних віруваннях, «інтуїції». Загалом цей рівень характеризується дрібними, ситуативними, контактами, відчуттями, які, проте, діють постійно. Його прояв – це своєрідний «фон» з маси якого складається елементарна взаємодія в системі «Я-Світ». Така взаємодія є постійною і властива кожному. І якщо, наприклад, при недостатньому розвитку макрорівня особистість почуватиметься в межах норми, то з втратою якогось елемента мікрорівня, неминучі деструктивні наслідки. Емпатійні відчуття на цьому рівні

проявляються у елементарних та особистісно-сміслових емпатійних відносинах, часто вони є віртуальними та знаходяться на нульовому, або ж індіферентному рівнях складності відносин.

Своєрідною перехідною ланкою і, водночас найбільшим, потужно наповненим рівнем екологічної самосвідомості, є мезорівень. Він характеризується більш тривалими та глибшими зв'язками ніж мікрорівень. На цьому рівні елементарні відчуття трансформуються в переживання стану «тут і тепер». Саме на цьому рівні з'являється усвідомлений зв'язок «Я-Світ». Тобто організм людини не лише ситуативно діє за принципом схожим на принцип «стимул-реакція», а особистість усвідомлено реагує на оточуючу дійсність. Цей рівень характеризує значно триваліша соціальна взаємодія. Загалом він репрезентується в ординарній міжособистісній комунікації. Мезорівень характеризується реальними особистісно-смісловими відносинами, в порівнянні з макрорівнем вони мають більш складний механізм реалізації таких відносин, часто це егоцентричні чи суб'єктцентричні відносини.

Поряд із тривалою соціальною взаємодією, особистість вступає в осмислені стосунки з навколишнім середовищем. Щоб забезпечити стійкість та тривалість цих стосунків потрібен чинник, який постійно впливатиме на підрівні екологічної самосвідомості. Тобто він повинен охоплювати і біологічний, і соціальний, і духовний підрівні, а також стимулювати емоційний відгук у особистості. Таки чинником може виступати емпатія, що не лише здатна забезпечити тривалий зв'язок підрівнів в межах одного рівня, а й забезпечувати відображення стану (в міжособистісному спілкуванні – переживань) Іншого.

На мезорівні це забезпечують елементарні емпатійні стосунки та особистісно-сміслові емпатійні ставлення. До першого належить натуральна емпатія та співпереживання, до другого – розвинена особистісно-смістова емпатія, реальне сприяння чи протидія [9, с. 70].

Найвищим, третім рівнем екологічної самосвідомості особистості вважаємо макрорівень. Він характеризується надсвідомими відчуттями, довготривалими в часі. Це саме той рівень, де у повному обсязі розкривається смисл істинної взаємодії в системі «Я–Світ»: відчуття людиною себе приналежною до оточуючого світу, частиною ноосфери. Макрорівню притаманні трансцендентні емпатійні відносини, що повністю відповідають складності найвищого рівня екологічної самосвідомості. В соціальному аспекті цей рівень проявляється у загальнолюдських стосунках та якостях – громадянстві, приналежності до нації, відчутті себе частиною організованої спільноти, пролонгованої історично.

Як показує реальність, для скачкоподібного розвитку особистості в соціальному вимірі макрорівня потрібен тригер – сильне емоційне переживання – емпатійне вчування в іншого. Такий же каталізатор спонукає особистість до емпатійного вчування і в ситуації людина-природне середовище.

Духовний підрівень також є глибшим, ніж попередні і акумулює в собі трансцендентні переживання.

Оскільки макрорівень є найвищим проявом екологічної самосвідомості, то саме у ньому яскраво видно взаємозв'язок біологічного, соціального та духовного.

Взаємозв'язок цих трьох підрівнів забезпечує можливість особистості емоційно реагувати на оточуючу дійсність та отримувати зворотні сигнали. Чинником, що забезпечує цей зв'язок є емпатія, вона слугує медіатором в системі «Я-Світ». Виокремлюють соціальну емпатію, що «виникає і розвивається на певному рівні розвитку соціальних відносин і проявляється у вищих і найвищих рівнях емпатійних відносин з об'єктом емпатії» [4, с. 60].

Оскільки екологічна самосвідомість – інтегральне відображення особистістю Світу, свого місця в ньому та смислова єдність з ним, як одного з унікальних та самодостатніх елементів біопсихосоціодуховної системи (екосистеми), то саме емоційні переживання продукують зв'язки, що встановлюються між особистістю та навколишнім середовищем.

Емпатійні відносини реалізуються на всіх рівнях та підрівнях екологічної самосвідомості особистості. Існують емпатійні відносини, що охоплюють одночасно всі рівні структури екологічної самосвідомості.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер. с англ. М.И. Бобневой – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Выготский Л.С. Проблемы развития психики в 6 т. / Л.С. Выготский // Т. III. – М., Педагогика, 1983. – 368 с.
3. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 470 с.
4. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: монографія / Л.П. Журавльова Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
5. Захарова А. В. Деятельностный подход к изучению самооценки // Психодиагностика и школа: Тезисы симпозиума. Таллин, 1980. С. 11 – 14
6. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. / И.С. Кон – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя / И.С. Кон – М.: Просвещение, 1989. – 225 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии в 2-х т. / С.Л. Рубинштейн // Т. I. – СПб: Питер, 2002. – 688 с.

9. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин – М.: Издательство московського університета, 1983. – 284 с.
10. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. / И.И. Чеснокова – М., Педагогика, 1977. – 142 с.

Олег Мазяр

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної психології*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ І.О. СІКОРСЬКОГО

І.О. Сікорський (1842-1919) – професор Київського університету св. Володимира – є прикладом ученого, який у другій половині XIX століття знаменував історичний етап переходу психології від умоглядних теорій філософського характеру до суто емпіричних концепцій, що ґрунтуються на результатах психофізіологічних експериментів. Він не лише перебував в авангарді розвитку вітчизняної психологічної науки, зокрема розробляв проблеми вікової та педагогічної психології, диференційної психології, етнопсихології, але був одним із перших у світі, хто розробив і провів повноцінний психологічний експеримент (1878) [4]. Примітно, що це амбіційне завдання було реалізовано до відкриття лейпцігської лабораторії В. Вундтом. За своєю формою та вимогами цей експеримент був подібний до експериментальних досліджень пам'яті Г. Еббінгауза. О.Т. Губко навіть пропонує переглянути положення про те, що зачинателем експериментальної дитячої психології є американський учений С. Холл [1].

Попри таке важливе значення дослідження І.О. Сікорського, його психологічний експеримент в історії психології фактично не описувався, хоча наприкінці XIX століття в Європі він спричинив великий резонанс у царині психогігієни і мав чимало наслідувачів. Здебільшого про цей експеримент згадували лише у дореволюційних російських виданнях [2], але й тоді подекуди називали мало не випадковою працею І.О. Сікорського [3]. Відтак виникає необхідність принаймні поверхово описати суть першого в світі експериментального дослідження.

Вибірку експериментального дослідження склали учні шести класів віком від 9 до 17 років. І.О. Сікорський пропонував учням перед початком і по закінченню уроків упродовж п'ятнадцяти хвилин писати під диктовку французькі слова. Кількість помилок, на його думку, виступала критерієм ступеня стомлення. Помилки з-поміж іншого піддавалися психологічному аналізу. В результаті

дослідження було встановлено, що кількість помилок у всіх учнів неодмінно зростала. І.О. Сікорський зробив припущення, що такі помилки є показником втоми, яка перевищує допустимі межі.

І.О. Сікорський не зупинився на фіксації наукового факту, але й спробував його пояснити. Зокрема, намагався розібратися у суті помилок, не вважаючи їх однорідними за психологічними причинами. Він класифікував помилки наступним чином: 1) фонетичні й артикуляційні (спотворення слухових і вербально-рухових образів слова); 2) графічні помилки (описки); 3) психічні (пропуски, перестановки, заміщення цілих слів). Примітним також є той факт, що І.О. Сікорський виокремлював так звані психічні помилки, які за чверть століття почне аналізувати З. Фройд у своїй психоаналітичній редакції.

Результати експериментального дослідження стали одним з основних аргументів І.О. Сікорського проти навчальної перевантаженості, яке завдає шкоди здоров'ю школярів. Пізніше, організувавши разом із В.М. Бехтеревим, зїзд вітчизняних психіатрів у Києві 1905 року, І.О. Сікорський аргументовано наголошуватиме на нагальній необхідності дотримуватися психогігієнічних норм у навчальній діяльності в школі [5].

Список використаних джерел

1. Губко О.Т. Иван Олексійович Сікорський як учений і експерт у справі Бейліса / Олексій Губко. – К.: Світогляд, 2009. – 115 с.
2. Нечаев А.П. Современная экспериментальная психология в ее отношении к вопросам школьного обучения / А.П. Нечаев. – С.-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1901. – 236 с.
3. Румянцев Н. Как изучалась и изучается душевная жизнь детей? / Н. Румянцев // Душевная жизнь детей. Очерки по педагогической психологии / под редакцией А.Ф. Лазурского и А.П. Нечаева. – М.: Книгоиздательство «Польза» В. Антик и К°, 1910. – С. 1-65.
4. Сикорский И.А. Об явлениях утомления при умственной работе у детей школьного возраста / И.А. Сикорский // Сборник научно-литературных статей по вопросам общественной психологии, воспитания и нервно-психической гигиены: В пяти книгах. Книга третья. – К.: Южно-Русское книгоиздательство Ф.А. Иогансона, 1900. – С. 32-42.
5. Труды Второго съезда отечественных психиатров, происходившего в г. Киеве с 4-го по 11-е сентября 1905 года ; [Изданы на основании пункта 10-го правил Съезда под редакцией Председателя Распорядит. Комитета Проф. И.А. Сикорского, Секретарём Съезда Д-ром С.М. Доброгаевым]. – К.: Типография С.В. Кульженко, 1907. – 702 с. : илл.

Тетяна Можаровська*асистент кафедри
соціальної та практичної психології*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сучасний етап розвитку суспільства містить у собі досвід минулих поколінь і, водночас, вбирає у себе реалії сьогодення, які неодмінно будуть відображені у майбутньому. Кризові умови політичного, економічного, культурного, екологічного життя суспільства формують загальний фон соціальної ситуації, що визначає подальший розвиток особистості підлітка.

У підлітковому віці зосередженні джерела становлення особистості, а сам віковий період характеризується нестабільними показниками, які визначаються соматичними, психічними і соціальними змінами, а також найбільшою залежністю від реалій довкілля [3].

Спираючись на дослідження розвитку екологічної свідомості [4, 6, 7, 8], а також враховуючи загальні особливості, умови та механізми розвитку особистості підліткового віку [1, 2, 3], можна виділити наступні особливості екологічної свідомості зазначеного вікового періоду.

Перед усім, розвиток екологічної свідомості в онтогенезі найповніше можна проаналізувати через особливості суб'єктивного ставлення до об'єктивної дійсності (а саме до оточуючого середовища – природного, штучного, соціального) [9].

В цілому, можна виділити два етапи онтогенезу суб'єктивного ставлення до навколишнього середовища – суб'єктний та об'єктний. Суб'єктний етап притаманний кожному окремому віковому періоду і характеризується домінуванням суб'єктного сприйняття навколишньої дійсності [6, 7]. Він охоплює дошкільний, молодший шкільний, молодший та середній підлітковий вік. Суттєвим для молодшого та середнього підліткового віку є домінування функціонального та установочного аспектів суб'єктного сприйняття та суб'єктифікації як механізмів виникнення суб'єктного ставлення до оточуючого світу. На основі цього зростає значення вчинкового та практичного компонентів взаємодії з навколишнім світом, які між собою тісно пов'язані. Старший підлітковий вік визначається перехідним від етапу суб'єктності до етапу об'єктності взаємодії з навколишнім середовищем і характеризується своєю непрагматичністю у ставленні до об'єктів навколишньої дійсності. Взаємодія з навколишнім світом, на цьому етапі, носить

перцептивно-афективний характер, який у юнацькому віці остаточно закріплюється як основний та базовий компонент взаємодії [6].

Тому, процес вироблення особистісного ставлення до оточуючого середовища у підлітковому віці можна визначити, як епоху суб'єктифікації – надання об'єктам оточуючого світу суб'єктивного значення.

Об'єктний етап характеризується домінуванням відповідно об'єктного сприйняття навколишньої дійсності і охоплює старший підлітковий, юнацький і більш пізні вікові періоди [6].

Розвиток екологічної свідомості у підлітковому віці можна охарактеризувати через його ставлення до навколишнього світу, та природи зокрема [4, 6, 7]. Так, молодший підлітковий вік вважається найбільш сприятливим для цілеспрямованого формування екологічної свідомості. Інтенсивність взаємодії з навколишнім середовищем у підлітка може бути досить високою. Поряд із пізнавальним інтересом до довкілля проявляється потреба у прямій взаємодії з природою, на основі чого складаються сприятливі умови для формування екологічної поведінки. На цьому етапі характерним є виділення природних об'єктів, а також елементів навколишнього середовища у коло значимих Інших, що визначає об'єкти навколишньої дійсності, як важливі, необхідні, а іноді референтні Інші. Зберігається непрагматичний характер взаємодії з природними об'єктами. Саме у цьому віці рівень інтенсивності непрагматичного ставлення до природи та зовнішніх об'єктів досягає свого максимального значення, порівняно з іншими віковими етапами.

Середній підлітковий вік, перш за все, характеризується тим, що пізнавальний інтерес до світу природи починає втрачати своє першочергове значення і поступається місцем інтересу до людини, взаємодії між людьми. Але, з іншого боку, підлітки вже можуть самостійно реалізовувати складні технології взаємодії з природою. Таким чином, особливу увагу у середньому підлітковому віці необхідно зосередити на організації участі підлітків у сфері формування стратегій і технологій екологічної діяльності.

Старший підлітковий вік вважається критичним, а тому найбільш психологічно складним етапом формування екологічної свідомості. У цьому віці вже домінує об'єктивне уявлення про світ природи, а прагматизм по відношенню до неї сягає максимуму. Чітко виокремлюються групи дітей, які характеризуються високоінтенсивним ставленням до світу природи і відрізняються від більшості однолітків за характеристиками розвитку екологічної свідомості. Як вважають С. Дерябо та В. Ясвін у цей період видозмінюється суб'єктне сприйняття об'єктів зовнішнього середовища: суб'єктно спрямована діяльність змінюється на об'єктну

установку по відношенню до оточуючого середовища [6]. При збереженні елементів суб'єктифікації на цьому етапі, вона вже не є визначальним фактором у ставленні до зовнішніх об'єктів, а інтенсивність цього ставлення є найнижчою серед усіх періодів онтогенезу.

У цьому віці змінюється сфера прояву ставлення до навколишнього середовища, коли притаманний підлітку прагматизм реалізується у практичній сфері.

Список використаних джерел

1. Аверин В. А. Психология детей и подростков / Аверин В. А. — СПб : Изд-во В. А. Михайлов, 1998. — 379 с.
2. Байярд Р. Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток / Байярд Р. Т., Байярд Д. ; пер. с англ. — М. : Просвещение, 1991. — 224 с.
3. Выготский Л. С. Педология подростка // Собр. соч.: в 6-ти т. — М.: Педагогика, 1984. — Т. 4: Детская психология. — С. 5-242.
4. Глебов В. В. Экологическая психология : Учебное пособие / В. В. Глебов — М. : РУДН, 2008. — 243 с.
5. Дерябо С. Д. Экологическая психология: Диагностика экологического сознания / С. Д. Дерябо ; Акад. пед и соц. наук, Моск. психол.-соц. ин-т. — М. : МПСИ, 1999. — 310 с.
6. Дерябо С. Д. Экологическая психология и педагогика [Электронный ресурс] / Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. — Ростов-на-Дону : Изд-во Феникс, 1996. — 480с. — Режим доступа: mir.zavantag.com.
7. Львовичкіна А. М. Основи екологічної психології: Навч. посібник / Львовичкіна А. М. — К. : МАУП, 2004. — 136 с.
8. Медведев В. И. Экологическое сознание : учебное пособие / В. И. Медведев, А. А. Алдашева; 2-е изд. — М. : Логос, 2001. — 384 с.
9. Скребець В. О. Екологічна психологія: Навч. посібник / Скребець В. О. — К. : МАУП, 1998., 144 с.

Людмила Фальковська

*старший викладач кафедри
соціальної та практичної психології*

АРХЕТИП СПРАВЕДЛИВОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ

В аналітичній психології архетип розглядається як універсальна початкова вроджена психічна структура, що утворює зміст колективного несвідомого, представлена в образах і мотивах сновидінь, в загальнолюдській символіці міфів, казок тощо. Ці колективні універсальні моделі, що виникають з колективного несвідомого є основним змістом релігій, міфології, легенд та казок.

Серед найважливіших понять міфології древніх народів є поняття справедливості. Усім древнім народам властиві оповідки, що описують втілення справедливості у богах (Маат – у єгипетських міфах; Астрея, Діке, Феміда, Фідес та інші – у давньогрецьких тощо). Доступна форма міфу формувала належний авторитет, визнання справедливості як імперативу, а, з появою права, закріплювала її цінність у правосвідомості народів. Міфологія як найбільш дієвий засіб регуляції світосприйняття людства на ранніх стадіях розвитку пояснювала основи божественного суду та легітимізувала соціальні норми.

Природа справедливості важко вловима - дискурс справедливості може виникнути тільки тоді, коли ситуація, в якій він виникає, є несправедливою і викликає невдоволення. Людина споконвічно потребує справедливості як критерію оцінки взаємодії з іншими людьми, тому у колективному несвідомому архетип справедливості присутній у соціальних та оживає у сучасних політичних міфах.

В українській традиції буденне розуміння справедливості складається з уявлень про правду, порядок, рівність, честь. Вербальні засоби казкового матеріалу презентують фольклорне розуміння правди *прямо* та *опосередковано*. *Прямі індексації* здійснюються за допомогою слів, словосполучень, речень з відповідними значеннями, а *опосередковані* - транслують культуро-правову інформативність через тексти, що можна прийняти на віру чи піддати сумніву; фіксують викликані певними фактами емоцій; оцінюють та співвідносять уявлення про правду та реалії життя.

Поняття "правда" відтворює дух української ментальності. У казках поняття "правда", індексоване відповідним іменником, реалізується у різних значеннях: правда як реальність; правда як те, що треба перевірити; колективно визнана правда; правда як достовірність, підтверджена очевидцем подій; момент правди, зафіксований діячем чи наратором; правда як засіб маніпуляцій; правда як те, що протиставляється брехні, неправді [1].

Для адекватного розуміння й опису правди в казку часто залучають її семантичного протичлена – неправду, що фіксуються такими одиницями у тексті як "неправда", "брехня", "брехати", "обман", "обманювати", вказуючи на деформацію істини. Опозиція "правда-неправда" ("правда-кривда", де "кривда" виступає у значенні "неправда", "несправедливість" [2]) складає центральну культуро-правову дихотомію казок.

Фіксація у казках неправди супроводжується розкриттям мотивів, реакції протесту скривдженого суб'єкта. Переживання, пов'язані з відсутністю перспектив реалізації індивідуальних потреб

та інтересів із-за недосконалих умов життя (неправди, несправедливості, кривди обману), спонукають героїв до пошуку способів відновити справедливість, тому жанрові казки «Язиката Хвеська», "Про правду і кривду", «Піп-чаклун», «Небилиці» та інші пропонують інтерпретацію неправди як дотепу, вигадки, що дозволяє досягти бажаного через хитрощі та метикуватість героя. Легітимація вигадки як засобу відновлення справедливості й захисту інтересів сторони, правами якої було знехтувано, отримує народне осмислення у казках.

Така культуро-правова амбівалентність, представлена у фольклорі, не викликає когнітивного дисонансу у масовій свідомості, оскільки легітимізує відновлення та розширення кола морально-правових можливостей осіб, що заслуговують на добре життя.

Механізм використання неправди як дотепу, який дає шанс відстояти право на належне, створює внутрішні умови – готовність до певного виду правової поведінки відповідно до перцептивної, мотиваційної та легітимаційної позиції особистості.

Архетип справедливості як архаїчна складова правосвідомості скеровує:

- індивідуальне вироблення суб'єктом власної шкали цінностей і конструктів у сприйманні та оцінці нормативно-правових ситуацій, з якими стикається повсякчас – *перцептивна* складова;
- бажання, інтереси, пріоритети, ініціативу та відповідальність у виборі вчинку – *мотиваційна* складова;
- міру визнання та прийняття норм права, правової системи як такої, що здатна забезпечити лад та правду – *легітимаційна* складова особистісної позиції.

Водночас у народному розумінні кривда є близькою до злочину, який важко викрити, оскільки з'ясування правди потребує зацікавленості сторін, вольових рішень, дієвих вчинків, долання перешкод, випробувань тощо, що знаходить своє відображення у неоднозначному ставленні українців до правої системи.

Список використаних джерел

1. Лавриненко С.Т. Лінгвокультурна презентація категорії "правда" в українських народних казках / С. Т. Лавриненко // Мовні і концептуальні картини світу. - 2013. - Вип. 46(2). - С. 290-300. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mikks_2013_46\(2\)__38.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mikks_2013_46(2)__38.pdf)
2. Федоренко Т.О. Правда і кривда: Засоби мовної виразності – антоніми / Т.О. Федоренко // Культура слова: Республ. Міжвід. Збірн. Наук. праць. – 1980. – Вип.18. – С.36-41.

Оксана Шмиглюк
асистент кафедри соціальної та практичної психології
Богдана Зарицька
студентка III курсу

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОСВІДОМОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Людська самосвідомість є складним багатоаспектним феноменом, а тому специфічна форма її прояву стала предметом вивчення більшості філософських, гуманітарних і навіть природничих наук. Проблематика вивчення даної категорії включає в себе особливості взаємин людини з природою, дослідження процесу мислення та світосприйняття. Така тенденція стала фактором конструювання методологічних підходів, які аналізують даний феномен як специфічну форму регуляції людини з навколишньою дійсністю. Свідомість зумовлює розрізнення і виділення особистісних якостей, думок і почуттів, мотивів прояву конкретної поведінки людини, її інтересів та усвідомлення соціальних ролей у середовищі спілкування.

Таке розуміння самосвідомості включає досить широкий спектр завдань, які зумовлюються філософсько – світоглядною системою вивчення даної проблематики та низкою теоретичних підходів: онтогенетичного, діяльнісного та особистісного (відображаються у будові уявлень людини про саму себе або «Я концепції»). А тому глибокий інтерес до вивчення даного феномену інтерпретується у наукових роботах психологів - дослідників (Л.С. Виготського, В.Г. Маралова, І.С. Кона, В.О. Ядова, В.В. Століна, С.В. Балея, В.Джеймса, В.С. Мерліна, К.Роджерса).

Прихильником онтогенетичного підходу став Л.С. Виготський, який зазначав, що передумовою формування процесу самосвідомості особистості слугувало розділення внутрішньої і зовнішньої реальності, що свідчить про залежність розвитку самосвідомості від когнітивних процесів людини[1, С 511]. Наукова база психотерапевта В.Г. Маралова має характеристики рефлексивного підходу, де зазначалось, що самосвідомість – це діяльність образу «Я – концепції » як суб'єкта пізнання, в якому у свою чергу дана структура особистості виконує саморегулюючі функції. І.С. Кон дещо по - іншому формулює рівневу концепцію образу «Я». Фундаментом цієї концепції І.С. Кон знаходить у теорії диспозиційної регуляції соціальної поведінки В.О. Ядова. В цілому образ «Я» трактувався як настановча система, оскільки установки володіють трьома компонентами: когнітивним, афективним і

похідним від перших двох - поведінковим (готовність до дій у відношенні об'єкта) [5].

За емпіричними даними досліджень В.В. Століна, висвітлено ще один аспект онтогенетичного підходу, стосовно рівневої будови самосвідомості, заснованої на властивостях характеру та активності людини, в межах, якої формується діяльність та її самосвідомість[4]. Зважаючи на специфіку категоріальних визначень поняття самосвідомості особистості вчених – психологів можна стверджувати, що специфіка досліджуваного процесу спрямована усвідомлення внутрішнього «Я» особистості, власних інтересів, бажань та емоційних проявів як чинника самореалізації та становлення особистості в цілому.

Вагомий внесок у дослідження процесу становлення та розвитку самосвідомості особистості здійснили психологи - дослідники, які вивчали даний феномен як результат виховного впливу та процесу соціалізації. Зокрема польський психотерапевт С.В Балеї зазначає, що самосвідомість формується у молодшому шкільному віці у процесі пізнання та факторів впливу навколишньої дійсності. У міру того, якого світогляду особистість набуває у процесі морального виховання, чуттєвого ставлення до змін сучасної реальності та активної участі у процесах власного саморозвитку залежить інтенсивність регуляції свідомих процесів, а саме становлення образу «Я»[6].

Серед інших корифеїв вивчення механізмів формування самосвідомості вагоме значення займають роботи В.С. Мерліна, який діагностував структуру розвитку даного процесу. Згідно його теорії існують чотири фази свідомості, які перебувають у генетичному й функціональному зв'язку, утворюють цілісну структуру - мотиваційну сферу. Тобто, самосвідомість, згідно В.С. Мерліна, в остаточному підсумку визначається системою мотивів, що формуються й проявляються в діяльності людини. Система мотивів, що виражається в спрямованості особистості, генетично первинна, а самосвідомість вторинна [2, С 445]. Іншої форми набули дослідження В. Джеймса, представника особистісного підходу, які свідчили, що процес самосвідомості – це структура уявлень людини про себе та сукупності установок, спрямованих на себе. Учений розглядав особистісне Я (Self) як подвійне утворення, котре містить Я-усвідомлюване (I) або емпіричне Его. Вчений зазначав, що це – «дві сторони однієї цілісності», які пов'язані генетичними зв'язками. За концепцією К.Роджерса – представника феноменалістичного підходу у психології, формування самосвідомості особистості відбувається під час психотерапевтичного впливу (клієнт –

центрованої терапії), у ході якої поведінка людини спрямовується на досягнення узгодженості Я – концепції.

Отже за аналізом даних наукових досліджень самосвідомості можна виокремити універсальний характер даного феномена, його багаторівневий взаємозв'язок з різними структурними компонентами особистості, домінуючий вплив на внутрішнє життя і зовнішню (соціальну) активність індивіда в будь якій сфері діяльності. Більшість вчених психологів (Л.С. Виготський В.Г. Маралов, І.С. Кон, В.О. Ядов, В.В. Столін, С.В. Балей, В.Джеймс, В.С. Мерлін) були представниками різних підходів у ході вивчення проблеми структури та рівневої будови самосвідомості особистості(особистісного, діяльнісного, онтогенетичного). За специфікою обробки даних дослідження було виокремлено компонент Я-концепції, який зумовлює сприйняття людиною самого себе, відчуття власної самовизначеності, взаємодії з довколишньою реальністю через призму власних уявлень, інтересів, світосприйняття. А тому проблематика даного дослідження є досить практичнозначимою у сфері психокорекційної та консультативної роботи психолога.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Психология развития как феномен культуры. Избр. псих. труды / Под ред. М. Г. Ярошевского. М.:Институт практ. психол. – Воронеж: МОДЭК, 1996. – 510 с.
2. Мерлин В.С. Психология индивидуальности: избранные психологические труды / В.С. Мерлин / под ред. Е.А. Климова. – М.; Воронеж: Институт практической психологии: МОДЭК, 1996. – 446 с.
3. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 288 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 368с
5. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – М.: Изд-во политической литературы, 1984. – 333 с.
6. Балей С. Очерк психологии: новейшая библиотека. - Львов-Киев: Новые пути, 1922. - Ч. 40.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека(пер. с англ.) / К. Роджерс, общ. ред. и предисл. Е.И.Исениной. – М.: Издат. «Прогресс», 1994. – 480 с.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ВІКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент

Катерина Скрицька

студентка V курсу

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ - ЗАЛЕЖНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Інтернет – це глобальна інформаційна мережа, яка об'єднує велику кількість регіональних мереж і водночас мільйони комп'ютерів в усіх кінцях планети з метою обміну даними та доступу до інформаційних та технологічних ресурсів. Саме тому останнім часом досить актуальною є проблема Інтернет - залежності. Через соціальні мережі люди роблять покупки, здійснюють пошук інформації про різноманітні аспекти життя, оплачують квитанції за надання різних побутових чи професійних послуг. Даний феномен пов'язаний з тим, що сучасне суспільство перебуває на етапі розвитку комп'ютерних інформаційних технологій, що викликає залежність від мережі Інтернету та як результат виникає Інтернет – залежність. Проблема залежності від Інтернету найбільш актуальна, зазвичай, в юнацькому віці.

Вивченням проблеми Інтернет – залежності займалися такі дослідники: І. Голдберг (запропонував термін "Інтернет – залежність" для опису нездоланної тяги до використання Інтернету), К. Янг (автор опитувальника, який визначає наявність в людини Інтернет – залежності) [1], М. Орзак (описав основні психологічні та фізіологічні симптоми Інтернет - залежності), М. Шоттон (типологія залежності людини від комп'ютера), А. Войскуновський (описав поведінкову характеристику Інтернет – залежної людини) та інші [2].

Незважаючи на велику кількість досліджень з даної тематики, проблема Інтернет – залежності та чинників її формування є недостатньо дослідженою, чим і зумовлено актуальність нашого дослідження.

В ході проведення аналізу наукової літератури з проблеми Інтернет – залежності нами було виділено три основні чинники, що викликають залежність від соціальних мереж. Отже, до чинників формування Інтернет – залежності в юнацькому віці відносяться: соціальні, соціально – психологічні та ситуаційні чинники.

До соціальних чинників, що провокують Інтернет – залежність відносяться: небажання емоційного зближення з людьми, дефіцит

спілкування, афіліація, соціальна дезадаптація та незадоволення умовами життя у цілому, нестача грошей. Перераховані соціальні чинники є досить актуальними. Небажання емоційного зближення з людьми, дефіцит спілкування, афіліація та соціальна дезадаптація викликані тим, молодь здебільшого незадоволена умовами життя та нестача грошей являється тими чинником, який пригнічує емоційний стан людини та призводить до небажання займатися звичними справами.

До соціально - психологічних чинників, що провокують появу Інтернет – залежності відносяться: неадекватний прояв емоцій, компенсація низької самооцінки, несформованість і неефективність психологічних захистів. Перераховані чинники, являються досить поширеними в юнацькому віці і стосуються психологічного здоров'я молоді. При наявності проблем з низькою самооцінкою, неадекватним проявом емоцій чи з неефективністю психологічних захистів людина намагається втекти від реальності, від особистих проблем шляхом занурення в соціальні мережі.

До ситуаційних чинників, що провокують Інтернет – залежність відносяться: психотравмуюча ситуація та уникнення проблем шляхом переключення і заміщення діяльності. Якщо людина перебувала в психотравмуючій ситуації вона намагається забути про неї шляхом переключення уваги. В таких ситуаціях переключити увагу можна на якесь цікаве зайняття або хобі. При відсутності улюбленого заняття та при слабкій нервовій системі людина починає захоплюватись Інтернетом, алкоголем, наркотиками, що згодом переростає в залежність.

Загалом можна стверджувати, що ці три чинники формування Інтернет – залежності є досить актуальними у житті юнаків та юнок. При наявності проблем з самооцінкою, дефіцитом спілкування чи переживання травмуючої ситуації молодь не може впоратись з цим самотійно та намагається уникнути травмуючи думок чи дій шляхом втечі у віртуальний світ. На нашу думку, ці три групи чинників є взаємопов'язаними та можуть істотно впливати на формування Інтернет – залежності в юнацькому віці.

Список використаних джерел

1. Янг К. С. Диагноз - Интернет-зависимость // Мир Интернет, 2000. - №2. - С.24-29.
2. Войскунский А.Е. Зависимость от Интернета: актуальная проблема // Мир Интернета. – М., 2000. – №3.

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент

Юлія Шаховець

студентка V курсу

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З СИНДРОМ ДАУНА

Синдром Дауна – це найпоширеніша з усіх відомих на сьогоднішній день форма хромосомної патології. Діти з синдромом Дауна, – це особливі діти, яким дуже потрібні турбота, увага, любов, тепло і затишок. Особливість цих дітей зумовлює одна зайва пара хромосом, яка змінює сприймання світу, наповнює його сонцем і радісними емоціями і позбавляє злих намірів. Але проблемою є те, що діти з таким діагнозом відстають у розвитку порівняно зі своїми однолітками. Ця проблема, в першу чергу, лягає на плечі їх батьків, адже дитині з синдромом Дауна потрібно приділяти набагато більше уваги та часу, ніж звичайній дитині, потрібно більше навчати, більше займатися з дитиною, щоб вона не відставала у розвитку від своїх однолітків.

Емоційна сфера дітей з синдромом Дауна також є особливою. Недарма таких діток називають «діти сонця» або «діти без гену зла». Адже вони живуть інтенсивним емоційним життям. Багатство цих емоцій повністю залежить від того, якою мірою дбають про це батьки. Почуття дітей із синдромом Дауна формуються на основі спостережень. Якщо батьки дитини демонструють та викликають велику кількість емоцій, то дитина переймається їх настроєм й навчається переживати різні почуття і виражати їх. Навіть якщо рівень розвитку емоційної сфери дитини низький то, якщо постійно займатися з дитиною, у формі гри вивчати емоції, вона навчиться і почне розпізнавати різні прояви емоцій,- а це суттєво полегшить в майбутньому процес міжособистісного спілкування.

Дослідженням проблем людей із синдромом Дауна займалися такі науковці: Джон Ленгдон Даун (вперше охарактеризував цей синдром як окрему форму психічного розладу), Джером Лежен (виявив, що синдром Дауна виникає через наявність додаткової хромосоми), Мєдведева Т.П. (розвиток пізнавальної діяльності дітей з синдромом Дауна). [1]

Нами було проведено емпіричне дослідження емоційної сфери дітей дошкільного віку, хворих на синдром Дауна. Вибірка становила 5 дітей (троє хлопчиків та двоє дівчаток), хворих на синдром Дауна, віком від 6 до 8 років.

Дослідження проводилось в декілька етапів: 1) проведення дослідження за методикою «Емоційна ідентифікація» (О. Ізотової) з метою виявити особливості ідентифікації емоцій різних модальностей, індивідуальні особливості емоційного розвитку та можливості дітей в відтворенні основних емоційних станів та їх вербалізації. [2] ; 2) проведення дослідження за методикою «Кольоровий тест» (М.Люшера) з метою виявити особливості емоційного розвитку, наявність тривожності та агресивності; 3) використання корекційно-розвивальної програми тренінгу для розвитку емоційної сфери дітей з синдромом Дауна; 4) повторне проведення дослідження за методикою «Емоційна ідентифікація» (О. Ізотової) з метою виявити особливості ідентифікації емоцій різних модальностей, індивідуальні особливості емоційного розвитку та можливості дітей в відтворенні основних емоційних станів та їх вербалізації; 5) повторне проведення дослідження за методикою «Кольоровий тест» (М. Люшера) з метою виявити особливості емоційного розвитку, наявність тривожності та агресивності.

Було проаналізовано результати дослідження та порівняно результати до та після проведення тренінгу, спрямованого на розвиток емоційної сфери у дітей із синдромом Дауна.

Ми дослідили особливості ідентифікації емоцій різних модальностей у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Було виявлено можливості дітей у відтворенні основних емоційних станів і їх вербалізації. На початку дослідження четверо дітей отримали 0 балів за методикою О. Ізотової. Це свідчить про низький рівень розвитку емоційної сфери. Лише одна дитина отримала 0.5 бала. Це свідчить про середній рівень розвитку емоційної сфери. Після проведення тренінгу видно значне покращення результатів – всі п'ятеро дітей отримали по 0.5 балів. Це свідчить про середній рівень розвитку емоційної сфери. Покращення результатів спостерігається у 4 з 5 досліджуваних. Якщо робота з дітьми буде продовжена, то вони можуть досягти високого рівня розвитку емоційної сфери.

За методикою «Кольоровий тест» (М. Люшера) у балах на початку та після дослідження, ми можемо сказати, що на початку - троє дітей отримали по 0.5 балів. В них спостерігається тривога, стрес невисокого ступеня. А двоє дітей отримали по 1 балу. В них відсутній особистісний конфлікт і негативні прояви емоційних станів. Після проведення тренінгу видно значні покращення результатів у чотирьох досліджуваних.

Таким чином, на емоційну сферу дітей з синдромом Дауна можна впливати за допомогою тренінгової роботи. Виявлення особливостей такого впливу і апробація тренінгових та інших

способів роботи з дітками з синдромом Дауна становить перспективи наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Медведева Т.П. Развитие познавательной деятельности детей с синдромом Дауна. Пособие для родителей. 2-е изд. М.: Монолит, 2010.
2. Изотова Е.И., Никифорова Е.В. «Эмоциональна сфера ребёнка: теория и практика» М, 2004

Людмила Котлова
кандидат психологічних наук, доцент
Аліна Бродовська
студентка IV курсу

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ШКІЛЬНОЇ
ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНЕМ РІВНЕМ
НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ**

Останнім часом, кількість дітей, у яких спостерігається наявність шкільної тривожності істотно збільшилося.

Оскільки саме навчання є провідною діяльністю у дітей молодшого шкільного віку, то перехід дитини до статусу школяра зазвичай може супроводжуватися тривожністю. Це пов'язано з тим, що відбувається зміна звичайного способу життя, нові незвичні навантаження, серйозна розумова праця. Дитині потрібно призвичаїтися до нового колективу, вимог вчителя до необхідності старанно і цілеспрямовано навчатися.

Отже, саме через те, що в цьому віці спостерігається підвищене некритичне сприймання думки і оцінки оточуючих; недостатньо розвинена емоційно-вольова сфера; високий рівень наслідування, може виникнути почуття тривожності.

Метою нашого дослідження було перевірити рівень шкільної тривожності у дітей із різним рівнем навчальної успішності.

Для перевірки висунутої гіпотези, нами було обрано такі методики дослідження: «Тест шкільної тривожності» (модифікований та адаптований Т.Б.Партико та Г.П.Кучерявою) [2] та проективну методику «Неіснуюча тварина» (М. З. Друкаревич) [1].

У дослідженні брало участь 28 учнів 4-класу ЗОШ №7 ім. В.В.Бражєвського.

За «Тестом шкільної тривожності» були отримані наступні результати: з 28 опитаних високого та середнього рівня загальношкільної тривожності виявилось лише лише 14 % (4

досліджуваних), а переважна більшість – 86 % (24 досліджуваних) мають низький рівень загальношкільної тривожності.

За результатами проективної методики « Неіснуюча тварина» було виявлено, що у 7 досліджуваних присутні деякі ознаки, що можуть бути інтерпретовані, як ознаки тривожності, а у 21- за результатами малюнку досліджуваних такі явні ознаки відсутні.

Встановлено особливості прояву шкільної тривожності молодших школярів з різним рівнем навальної успішності, а саме:

- лише в 1 досліджуваного виявились ознаки тривожності при високому рівні успішності;
- у 19 досліджуваних високий та достатній рівень успішності не пов'язаний з підвищеним рівнем тривожності;
- а у 8 досліджуваних виявлено деякі ознаки тривожності у малюнках (що не обов'язково пов'язано з навчанням в школі) або середній рівень тривожності за ТШТ.

Для підтвердження гіпотези, крім психодіагностичного інструментарію, також було використано метод статистичної обробки даних за допомогою використання коефіцієнта кореляції Пірсона, за допомогою якого можна виміряти зв'язок між двома ознаками за умови виділення впливу однієї або декількох інших ознак.

Нами було встановлено, що коефіцієнт кореляції становить - 0,2348. Це свідчить про наявність слабого зворотного негативного зв'язку між двома явищами, адже показник знаходиться в межах ($r > -0,01$ - $-0,29$). Тобто, тривожність впливає на рівень успішності. Таким чином, при низькому рівні тривожності спостерігається високий рівень успішності.

Як видно з результатів дослідження, гіпотеза підтвердилась: учні з високим рівнем успішності мають низький рівень тривожності.

Список використаних джерел

1. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / Райгородский Д.Я. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – С.110-117 – (методика «Неіснуюча тварина» (М.З.Друкаревич).
2. Тест шкільної тривожності (модифікований та адаптований Т.Б.Партико та Г.П.Кучерявою) : збірник науково-методичних матеріалів для роботи з дітьми / Ю.Ф.Пачковський, І.О.Корнієнко. – К.:Перше Вересня, 2000. – С.41-44.

Людмила Котлова*кандидат психологічних наук, доцент***Віра Дідківська***студентка VI курсу*

ЗВ'ЯЗОК РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОСТІ ТА ІНТЕРНЕТ – ЗАЛЕЖНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Найважливішою соціально – інформаційною комунікацією цивілізації сьогодення є глобальна мережа Інтернет. У зв'язку з тим, що людська цивілізація вступила в еру інформації, спостерігаються суттєві зміни в оточуючому нас середовищі, технологіях і споживанні матеріальних та духовних благ. Комп'ютерні та телекомунікаційні технології проникають в освіту, науку, економіку, політику, культуру тощо. Інтернет відображає функціонування різних галузей суспільства та забезпечує інформаційний сервіс спілкування, дозволяє та інших видів професійної діяльності особистості. Мережа Інтернет необхідна всім – незалежно від професії, соціального статусу, вікових та гендерних відмінностей. Інтернет як засіб розвитку особистості істотно сприяє її самореалізації і розширює соціальні можливості. Користувачі мережі не тільки споживають інформацію, але й постійно наповнюють її різними інформаційними ресурсами [1].

Дослідження проблеми залежності від Інтернету в психології та як він впливає на рівень розвитку спілкування, широко висвітлено здебільшого у зарубіжній літературі у працях таких науковців як М. Шоттон, Д. Грінфілд, Дж. Грохот, К. Янг та інші. Серед вітчизняних науковців, що присвятили свої дослідження проблемі Інтернет – залежності, можна назвати А. Є. Войскунського, Л. В. Кулікова, Н. В. Чудову, А. Г. Асмолова, Н. А. Цвєткову, А. В. Цвєткова, І. М. Цимбалюк тощо.

Вивчення структури особистості Інтернет – залежних, урахування їх характерологічних особливостей сприятиме прогнозуванню ризику виникнення адиктивної поведінки, а також розробці більш точних і ефективних профілактичних і корекційних заходів. У зв'язку з цим, перспективами подальших досліджень ми вважаємо вивчення психологічних особливостей особистості, які є характерними для залежних з різними формами Інтернет – адикції та виступають передумовою виникнення залежності від Інтернету [3].

Об'єкт дослідження – комунікативність юнаків.

Предмет дослідження – зв'язок рівня комунікативності та інтернет – залежності в юнацькому віці.

Мета дослідження - вивчити психологічні особливості прояву та чинники виникнення інтернет – залежної поведінки, а також її вплив на рівень комунікативності в юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження: інтернет – залежність впливає на рівень комунікативності в юнацькому віці, а саме: у юнаків з вираженою інтернет – залежністю буде наявний низький рівень комунікативності.

Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези було використано такі методи: теоретичні (аналіз проблеми на базі психологічної літератури), що дозволив виявити, узагальнити і систематизувати різноманітні підходи і практичний досвід з проблеми дослідження (психологічне тестування – «Тест-опитувальник на наявність інтернет - залежності (Кемберлі Янг)», опитувальник рівня комунікативності В.Ряховського, статистичні методи – первинний статистичний аналіз, кореляційний аналіз, t-критерій Стюдента для незалежних вибірок) [2;4].

За результатами проведеного дослідження отримані результати методик та математично - статистичного аналізу зв'язку інтернет-залежності та рівня комунікативності показали, що у інтернет – залежних юнаків рівень комунікативності низький, а не у інтернет – залежних рівень комунікативності високий. Що свідчить про те що юнаки з високим рівнем інтернет-залежності мають труднощі у спілкуванні їх розвиток комунікативності спадає. Що ж стосується не інтернет - залежних, то у них рівень комунікативності високий.

Список використаної літератури:

1. Алтухов Н.И., Галкин К.Ю. Зависимость от компьютерной виртуальной реальности // XIII съезд психиатров России : (материалы съезда). – М., 2000. – С. 285-286.
2. Базарським, Н.І. Про деякі особливості комунікативної поведінки // Мова і національна свідомість. - Воронеж, 1998. - С.63.
3. Карабин Т.В. Особливості міжособистісного спілкування в мережі "Internet" // Актуальні проблеми психології. Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К., 2002. – Частина 5. – С. 41-47.
4. Янг К.С. Диагноз — Интернет-зависимость // Мир Интернет. 2000. № 2. С. 24-29.

Інна Кирильчук
асистент кафедри
соціальної та практичної психології

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ШКОЛЯРІВ ПРИ ПЕРЕХОДІ З МОЛОДШИХ ДО СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

Одним із найбільш складних періодів особистісного розвитку школярів є їх перехід від початкової школи в основну, коли суттєво змінюється соціальна ситуація розвитку. Змінені умови навчання, пред'являються більш високі вимоги як до інтелектуального так і до особистісного розвитку, оцінюються ступінь сформованості у школярів певних навчальних знань, навчальних дій, та здатність до саморегуляції і т. п.

Питанням переходу у п'ятий клас займалися Л.І. Божович, Е.Е. Данілова, В.І. Єкімова, А.К. Марков, Л.С.Славіна, Г.А. Цукерман, Д.І. Фельдштейн, Д.Б. Ельконін. У своїх роботах вони вказують на загострення явних та прихованих проблем учнів, пов'язаних зі зміною ставлення школярів до себе, оточуючих, навчальної діяльності. Важливу роль в успішності навчальної діяльності підлітка відіграє рівень розвитку учбових здібностей та саморегуляції.

Становлення школяра як суб'єкта навчальної діяльності зумовлює розвиток не лише конкретних умінь, а цілої системи взаємопов'язаних новоутворень, характерних підлітковому віку. Саме підлітковий вік є сензитивним періодом для формування суб'єктності [1]. Важливо, щоб учень усвідомив свою суб'єктність, тобто був здатен визначати цілі власної діяльності, добирати необхідні для цього засоби, організовувати діяльність, відрефлексовувати й оцінювати результати.

Особистість підлітка формується як суб'єкт особистісної саморегуляції. Проблема природи саморегуляції, як активності людини - суб'єкта власної діяльності та поведінки, досліджувалася І.Д. Бехом, І.С. Булахом, Л.В. Долинською, С.Д. Максименком, М.В. Савчиною, В.О.Татенком та ін.

Природу цінностей у своїх роботах досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як К. Абульханова-Славська, А.Адлер, Г.Балл, О.Колісник, С.Максименко, М.Рокич, В.Роменець, С.Рубінштейн, Т.Титаренко, Р.Шакуров, Ш Шварц та інші. Ціннісна сфера виступає певною психологічною інстанцією, яка бере безпосередню участь у всіх процесах, пов'язаних із саморегуляцією діяльності та розвитком особистості. Вона представляє собою багаторівневу систему, яка включає перцептивні процеси (глибина і точність оцінки інформації), особистісну взаємодію (ступінь і знак референтності тих чи інших

осіб), регуляцію діяльності (осмислення, визначення смислу тих чи інших ситуаційно-діяльнісних показників, оцінка власних дієво-операційних ресурсів, вироблення мотивів діяльності), прогнозування і планування власного саморозвитку (рефлексія власного життєвого досвіду, виокремлення й утвердження особистісних цінностей) [4].

Ціннісна сфера особистості, формується в цілісному процесі її індивідуального розвитку. На формування ціннісної сфери особистості впливають цінності значущих для неї осіб (для учнів це батьки, однолітки, друзі, окремі учителі та ін.).

Досить помітний процес впливу змін на цінності особистості у підлітковому віці. Підліток ревізує та деконструє освоєні в дитинстві цінності, але часто некритично наслідує цінності своєї референтної групи, авторитетних ровесників та старших приятелів-наставників.

Г.А. Цукерман характеризує молодший підлітковий вік як особливий, стратегічно важливий у розвитку людської особистості і має свої специфічні особливості. Зокрема, в уявленнях 10-12 літніх проявляються суттєві зміни про власне Я по виході з дитинства, пов'язані з початком пошуком своєї ідентичності [6]. Важливе значення для підлітка має оцінка друзями його особистісних якостей, здібностей і можливостей, знань і вмінь. Таким чином, процес формування ціннісної сфери залежить від рівня включення особистості в систему відносин, зацікавленості в змісті інформації, від усвідомлення певного факту чи події. У молодшому підлітковому віці на перший план висувуються задоволення, пережите завдяки правильному вчинку, і страждання через провину. Підлітки вкладають особистісний смисл у процес сприйняття і тлумачення пережитої події [2] і це є одним із чинників формування їхньої ціннісної сфери.

За В. Франклом, **цінністю** може бути те, що є важливим (цінним), тільки те, що має сенс. Він виділяє три види "смислів" в людському житті, пов'язані з трьома видами цінностей: "цінності дії (творення)", "цінності переживання" і "цінності ставлення".

Цінності творення реалізуються переважно в діяльності. Вони набувають найбільшого пріоритету, так як в процесі вирішення конкретної ситуації, людина отримує об'єктивний результат й оцінку власних дій та переживань.

Цінності переживання виявляються в нашій чутливості до явищ оточуючого світу, зокрема захоплення красою природи чи твором мистецтва, тобто є оцінкою результату діяльності інших людей.

Третя категорія цінностей, за Франклом, полягає у ставленні людини до реалій, до сенсу свого існування в ситуаціях, що

представляються безвихідними і безглуздими. Віктор Франкл вважає «*цінності ставлення*» в чомусь більш високими, хоча їх пріоритет є найбільш низький. Так, звернення до них виправдано лише, коли всі інші можливості більш активного впливу на власну долю вичерпані. В даному контексті розкривається те, як людина приймає складність життя, власну позицію, яку вона виявляє у стражданнях в ситуації приреченості. [5]

Дещо іншого змісту поняттю «цінності» надає О.Л. Музика. Особистісними цінностями є закріплені в ціннісному досвіді людини уявлення про індивідуальні способи і соціальні умови задоволення базових особистісних потреб є особистісними цінностями. Їх сукупність разом зі знаннями людини про суспільні цінності та про особистісні цінності інших людей складають ціннісну свідомість особистості [4]. За О.Л. Музикою, особистісні цінності поділяються на моральнісні (як соціально-етичні норми розвитку особистості), діяльнісні (як ресурси для підтримки особистісної самоідентичності з допомогою вмінь) і суб'єктні цінності (як поєднання окремих ціннісних конструктів моральнісних та діяльнісних цінностей відповідно до зміни життєвої ситуації і життєвих завдань). Однією із характеристик суб'єктних цінностей є здатність регулювати діяльність, поведінку та особистісний розвиток.

У працях науковців відмічено роль ціннісної сфери, як суттєвої складової особистісної саморегуляції, що відображає змістовний бік свідомості особистості.

Тому одним із завдань нашого психологічного дослідження є вивчення особливостей ціннісної сфери школярів 4-5-х класів з метою поліпшення адаптаційного процесу за допомогою комплексної програми ціннісної підтримки при переході з молодшої до середньої школи.

Для реалізації мети дослідження було використано метод анкетування (з метою визначення рівня включеності учнів в навчальну діяльність) та методику «Визначення життєвих цінностей особистості» П.Н. Іванова, О.Ф. Колобової («Must»-тест). Вибірку склали дві групи досліджуваних: учні 4-х та 5-х класів загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 м. Житомира у кількості 80 осіб.

Результати дослідження питання включеності п'ятикласників в навчальний процес дало нам наступні висновки. На початок навчального року у школярів має перевагу емоційний фон незадоволеності, що виникає у відповідь на невдачі та «нерозуміння матеріалу нових занять». В учнів переважає зовнішній локус контролю, виникає тривога з приводу неуспішності в навчальних дисциплінах, що посилюється тривожністю дорослих. Діти відчувають втрату захищеності та надійності у стосунках з батьками

через зміну соціальної ситуації розвитку. Найбільшу тривожність за результатами дослідження викликали ситуації перевірки знань, особливо публічних виступів. 46 % учнів боялися відповідати біля дошки, виконувати «часту» тестову перевірку.

Близько 53% досліджуваних учнів 5 класу відвідують школу заради спілкування, а не для здобуття знань. Їм подобається ходити до школи, тому що набули нового статусу («вони вже п'ятикласники, а не молочники»), та задля необхідних шкільних атрибутів. Інтерес до знань у цих школярів невисокий. Близько 10% опитуваних відвідують школу неохоче – є можливість пропустити уроки з «поважної причини» (прояви психосоматичних розладів), на уроках займатися сторонніми справами. Значна кількість дітей (35%) бажають працювати в зоні легких завдань (вони не схильні до конкуренції, невпевнені в собі, так як їхні старання «недостатньо» поцінують).

Результати дослідницької роботи вказують на явну тенденцію до шкільної дезадаптації у п'ятикласників. Про це свідчать підвищена ситуаційна тривожність школярів, втрата цікавості до навчання, навчальна розгубленість.

В ході порівняльного аналізу результатів дослідження за методикою «Must»-тест нами були виявлені наступні ціннісні конструкти опитуваних (Рис.1). До найбільш важливих цінностей учнів як 4-х так і 5-х класів ми віднесли «особистісний ріст», «міжособистісні контакти та спілкування», «почуття задоволення», «прихильність та любов». Досліджуваним притаманними є прагнення до розвитку себе як особистості та успішного учня («Я повинен стати відмінником», «...бути кращим», «...добитися гарних оцінок»), потреба мати близьких людей і підтримання стосунків зі значущими особами («жахливо, якщо не помирюся з подружкою», «...ображу маму»). Саме характер таких стосунків з ровесниками та батьками багато в чому визначає ставлення до навчання та впливає на відчуття задоволення від різних сторін життя. Важливою для четвертокласників та п'ятикласників залишається потреба відчувати себе частиною якої-небудь групи, мати своє коло спілкування. У дітей обох груп зустрічається страх, пов'язаний з самотністю та нерозумінням («не можу терпіти, коли зраджують», «жахливо, якщо подруги від мене відвернуться»).

Менш значимими особистісними цінностями є «багате духовно-релігійне життя», «свобода, відкритість, демократія в суспільстві» та «матеріальний успіх». Як виявилось, що у дітей даного віку ставлення до соціальної справедливості як суспільної норми ще недостатньо сформоване, і питання матеріального благополуччя та релігійних переконань не є для них актуальним.

Окремого розгляду потребують інші категорії цінностей. Зокрема, «служіння людям» та «багатство духовної культури» має тенденцію до меншого вибору у п'ятикласників. Прагнення до духовного вдосконалення, допомагати іншим людям переважає в учнів 4 класу («Жахливо, якщо не допоможу другу, ..мамі»). У відповідях 11 річних досліджуваних часто зустрічається коментарі типу «Не можу терпіти, коли мене змушують щось допомогти», «Не можу терпіти повчань», «Жахливо, якщо втручаються не у свою справу».

Помітно превалює у молодших підлітків поняття «популярності», «привабливості». В цьому разі набуває сенсу прагнення привернути на себе увагу як особистими успіхами та досягненнями, так і зовнішнім виглядом. Поширеними поняттями для п'ятикласників стають «автономність» та «влада і вплив». При переході до основної школи в школярів з'являється особлива потреба заявити про свою незалежність від думки оточуючих, прагнення виявити владу над іншими («Не можу терпіти, коли лізуть до мене», «Я повинен стати дорослим», «Я повинна бути в класі головною»).

Для учнів 5 класу більшого значення набувають такі поняття як «здоров'я» та «безпеки і захищеності». Про свідоме ставлення до власного здоров'я, страх за своє життя і життя своїх близьких свідчать відповіді досліджуваних: «Жахливо, якщо помруть мої рідні і близькі, ...почнеться війна», «Я повинен бути здоровим, ...берегти всіх рідних».

Як бачимо, процес формування ціннісної сфери п'ятикласників помітно набуває змін: відбувається інтеоризація цінностей, створюються на основі власного досвіду індивідуальні ціннісні конструкти.

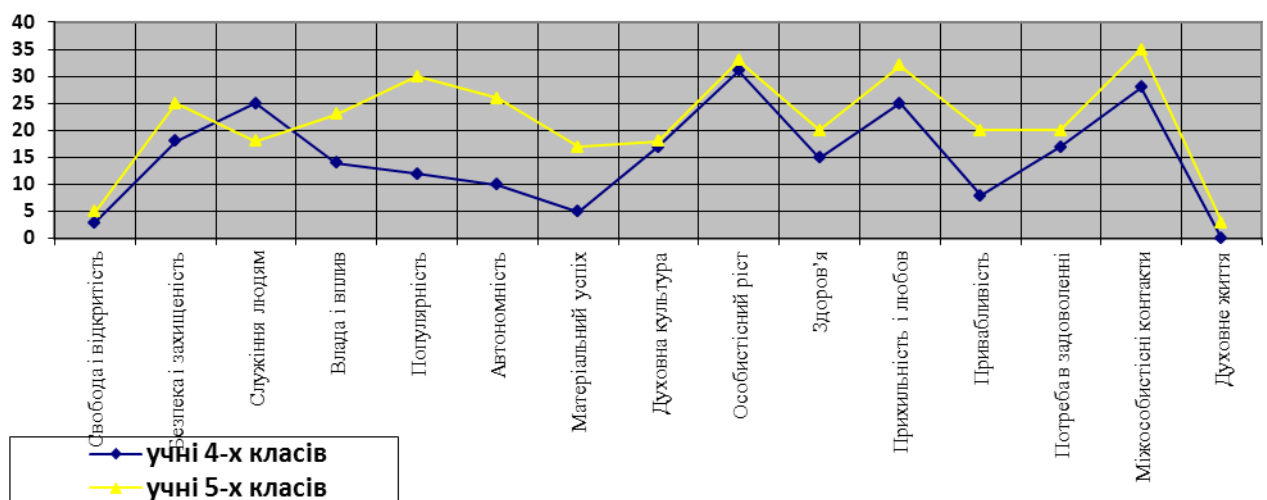

Рис.1. Загальні значення життєвих цілей - цінностей учнів 4-х та 5-х класів (за результатами методики MUST).

Узагальнюючи сказане, нами підтверджується кризовий характер переходу з початкової школи в середню. Відомо, що багатьох кризових явищ переходу з початкової до основної школи (спад навчальної мотивації, наростання дисциплінарних труднощів, зростання тривожності, дезорієнтація в життєвих ситуаціях) можна уникнути, якщо сам цей перехід будується як плавний і поступовий. Іншими словами, 10-12 літніх школярів треба вчити інакше, але забезпечуючи збереження новоутворень у попередньому етапі навчання і поступово нарощуючи ті лінії освіти, які відповідають зоні найближчого розвитку молодших підлітків.

Підвищення рівня ціннісної свідомості допоможе п'ятикласникам швидше прийняти зміни в соціальній ситуації розвитку, поглибити рефлексію власних здібностей, а, отже, прискорити адаптаційний період та сприяти виникненню необхідних новоутворень.

Перспективи дослідження вбачаються в подальшому ґрунтовному аналізі ціннісної сфери молодших підлітків, а також в розробці методів ціннісної підтримки, які є індивідуально орієнтовані і залежать від вікових особливостей, від рівня розвитку здібностей та рефлексії, рівня ціннісної регуляції.

Список використаних джерел.

1. *Давыдов В.В.* Младший школьник как субъект учебной деятельности / Василий Васильевич Давыдов, Виктор Иванович Слободчиков, Галина Анатольевна Цукерман // Вопросы психологии. – 1992. – № 3 – 4. – С. 14–19.
2. *Коджаспиров А.Ю.* Формирование личностной готовности учащихся 10-12 лет к обучению в основной средней школе: дисс. канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 2005.-241 с.
3. *Конопкин О.А.* Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 2004. – № 2. – С. 128–135.
4. *Музика О.Л.* Ціннісна регуляція суб'єктної активності особистості / Олександр Леонідович Музика // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [за ред. академіка С.Д. Максименка]. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26, в 4-х томах, Т. 3. – С. 168–173.
5. *Франкл В.* Людина в пошуках сенсу: Збірник: / Заг. ред. Л.Я. Гозмана. - М.: Прогрес, 1990. - 368 с.
6. *Цукерман Г.А.* Переход из начальной школы в среднюю как психологическая проблема // Вопросы психологии, 2001, № 5, с.19 – 34

Віктор Кириченко*кандидат психологічних наук***Дарина Яцинюк***студентка IV курсу*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Кожного дня ми можемо спостерігати те, що ринок товарів збільшується новою продукцією, починаючи від товарів повсякденного попиту (продукти харчування, ліки) до товарів елітного класу (товари відомих фірм-виробників). Напевне чи не кожен українець прагне купувати товари найкращої якості. Але в сучасних, «важких» для України, соціально-економічних умовах споживчу поведінку більшості людей можна охарактеризувати принципом «дешево й сердито». Розвиток суспільства, споживання товарів, зміни в економіці та зумовлені цим зміни у способі життя українців викликають зростання кількості досліджень по даній проблематиці.

Споживча поведінка є явищем багатограним і складним. Також являється об'єктом дослідження різних наук: маркетингу, економіки, соціології, філософії і звичайно психології. Кожна із цих галузей трактує споживчу поведінку виходячи із своїх теоретичних основ. Економіка та маркетинг стверджують що це процес формування попиту споживачів на різні товари і послуги. У соціології споживчу поведінку розглядають як варіант соціоекономічної поведінки індивіда (В.Пилипенко, Т. Єфременко, Е. Суїменко). Психологічні аспекти споживчої поведінки розглядаються в дослідженнях Н.Самарбаєвої (особливості споживчої поведінки міської молоді), О. Громової (соціально-психологічна типологія споживачів), М.Меньшикової (соціально-психологічні чинники вибору товарів молоддю), О.Овчара (соціально-психологічні чинники споживчої поведінки) [4].

О. Посипанова трактує споживчу поведінку як «соціальна активність, що безпосередньо спрямована на придбання, використання та позбавлення продуктів, послуг, ідей (включаючи процеси прийняття рішень, що передують цій активності та сліднують за нею)» [5, с.9].

Аналіз досліджень з проблематики споживчої поведінки показує, що проблема психологічних особливостей споживчої поведінки молоді в сьогочасних умовах є актуальною і потребує подальших досліджень. Тому в нашій роботі ми поставили за мету здійснити дослідження цих особливостей купівельної поведінки молоді та визначити причинно-наслідкові зв'язки такої поведінки. Для

досягнення поставленої мети нами був проведений констатуючий експеримент (експеримент, метою якого є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між явищами) з однією незалежною змінною (дослідник маніпулює лише однією незалежною змінною, яка може мати необмежену кількість варіантів прояву) [1, с.40].

Вибірку склали 50 осіб віком 19-26 роки, 50% - чоловіки, 50% - жінки. Дослідження проводилось у період вересень-жовтень 2015 року.

На першому етапі експерименту досліджуваним потрібно було здійснити рандомізацію товарів із списку запропонованих (складався із 14 груп товарів: хлібобулочні, молочні продукти, тютюнові вироби, м'ясо, крупи, риба, алкоголь, засоби гігієни, одяг, канцелярія, ліки, взуття, техніка та дозвілля) за їх першочерговою нагальністю. На другому етапі досліджуваним необхідно було, виходячи із зазначеної їм суми, здійснити покупку цих товарів (сума всіх товарів перевищувала суму грошей, яку може витратити досліджуваний на покупку на 50 гривень). Третій та четвертий етап відбувався по аналогії другого етапу, тільки сума товарів перевищувала суму грошей, яку може витратити досліджуваний відповідно на 100 та на 250 гривень. Отримані заповнені бланки з відповідями проходили кількісну обробку, в результаті чого були отримані такі дані (табл.1.1).

Табл. 1.1

Рандомізований розподіл споживчих товарів серед чоловіків та жінок

Чоловіки		Жінки	
<i>Група товарів</i>	<i>Черговість</i>	<i>Група товарів</i>	<i>Черговість</i>
Одяг	1	Молочні продукти	1
Взуття	2	Хлібобулочні продукти	2
М'ясо	3	Крупи	3
Риба	4	Ліки	4
Засоби гігієни	5	Одяг	5
Дозвілля	6	Риба	6
Техніка	7	Засоби гігієни	7
Тютюнові вироби	8	Взуття	8
Хлібобулочні вироби	9	М'ясо	9
Ліки		Техніка	10
Крупи	10	Дозвілля	11
Канцелярія	11	Тютюнові вироби	12
Алкоголь	12	Алкоголь	13
Молочні продукти	13	Канцелярія	14

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що для чоловіків на першому місці знаходиться одяг, на другому – взуття, на третьому – м'ясо. А для жінок на першому – молочні продукти, на

другому – хлібобулочні продукти і на третьому – крупи. Якщо порівняти отримані дані, то можна помітити те, що послідовність товарів обраних чоловіками майже повністю відповідає оберненій послідовності товарів обраних жінками. Тобто, жінки в першу чергу при покупці товарів обирають молочні продукти, а чоловіки обирають молочні продукти в останню чергу(на 13 місці). Така ж тенденція і з придбанням хлібобулочних продуктів, круп та ліків (чоловіки придбають хлібобулочні продукти в дев'яту чергу, а жінки – в другу). Це можливо пов'язане із соціальною роллю чоловіка та жінки в сім'ї. Історично склалося так, що за чоловіком була закріплена функція забезпечення жінки і дітей всім необхідним. На сьогоднішній день, в силу складних соціально-економічних умов, чоловік в сім'ї найчастіше є джерелом фінансового забезпечення. В історичному контексті жінка - господиня, яка готувала їжу, доглядала дітей була берегинею домашнього вогнища, а на сучасному етапі жінка регулює взаємовідношення в сім'ї, відповідає за сімейний бюджет [2]. Можливо саме тому чоловіки у своїй споживчій поведінці пріоритетним зазначають одяг та взуття, а жінки – продукти харчування.

За умовами нашого експерименту досліджувані здійснювали покупку товарів тричі. Їхній бюджет був не змінним на всіх трьох етапах, та дорівнював 150 грн. Але сума зазначених товарів збільшувалась на кожному етапі. Відповідно, за таких умов, споживча поведінка характеризується тим, що молодь відмовляється від тих груп товарів, нагальна черговість яких знаходиться на найнижчому рівні (табл. 1.2).

Табл. 1.2

Гендерний розподіл черговості відмови від товарів залежно від ціни

Чоловіки		Жінки	
<i>Черговість</i>	<i>Товари від яких відмовляються</i>	<i>Черговість</i>	<i>Товари від яких відмовляються</i>
1	Молочні продукти, ліки, канцелярія	1	Дозвілля, алкоголь, тютюнові вироби, канцелярія, техніка
2	Техніка, хлібобулочні товари, алкоголь, крупи	2	Риба, м'ясо, засоби гігієни

Дана тенденція спостерігалась як у чоловіків так і у жінок. Тобто, при збільшенні ціни на товар чоловіки відмовлялися від молочних продуктів, ліків, канцелярії (черговість цих товарів відповідно була на рівні 9, 11,13). Жінки у свою чергу відмовлялись від тютюнових товарів, дозвілля, алкоголю та канцелярії(черговість цих товарів не перевищувала позначки 10) .

Коли ж ціна на зазначені товари піднялась вдвічі, чоловіки та жінки відмовляються від тих товарів нагальна черговість яких знаходиться на середньому рівні. Чоловіки відмовляються від техніки, хлібобулочних товарів, алкоголю та круп, черговість вказаних товарів відповідає позначці 7. А жінки виключають із даного списку засоби гігієни, рибу та м'ясо. Нагальна черговість цих товарів знаходиться також на рівні 7.

Пояснити це можна тим, що кожна людина, як суб'єкт економічних відносин відповідально ставиться до грошей. Це можна помітити у процесі планування витрат, рандомізацією товарів, які можуть задовольнити їх нагальні потреби (Кириченко В.В.) [3]. Сьогодні в часи економічної кризи кожна людина відчуває психологічний дискомфорт, який пов'язаний, найчастіше, з нестачею ресурсів для підтримки певного рівня якості життя. Дана проблема не являється проблемою лише молоді, кожна людина прагне кращого та більшого ніж вона має, але це більше та краще не завжди нам потрібне.

Список використаних джерел

1. Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – Житомир, 2008. – 108с.: рис.
2. Евсеєнкова Ю.В., Портнова А.Г. Батьківство як структурно-динамічний феномен / / Сибірська психологія сьогодні: Збірник наукових праць. - Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. - С. 104-106.
3. Кириченко В.В. Психологія ціноутворення – подана до друку.
4. Овчаров О.В. Соціально-психологічні чинники споживчої поведінки // Наука і освіта. – 2014. Вип. №9. – С. 159-163.
5. Посыпанова О. С. Социальная психология потребления / Ольга Сергеевна Посыпанова. – Калуга: Изд-во КГПУ, 2004. – 260.

Наталія Портницька
кандидат психологічних наук, доцент
Юлія Войцехівська
студентка III курсу

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Проблема становлення творчої особистості залишається актуальною, оскільки сучасне суспільство все більше потребує творчої творчої активності особистості.

Підлітковий вік – це період становлення спрямованості та цінностей особистості (Л.І. Божович, Г.А. Цукерман, Д.І. Фельдштейн). Приймаючи положення Б.М.Тєплова про індивідуальний характер та діяльнісну основу здібностей [6], можна стверджувати, що включення в творчу діяльність позначається на характері індивідуального розвитку та соціальних стосунків (К.Н. Поліванова), які суттєво актуалізуються саме в підлітковому віці. Методологічні основи дослідження здібностей та творчості в підлітковому віці закладені у роботах Д.Б. Богоявленської, В. Дружиніна, О. Кульчицької, О.М. Матюшкіна, Я.О.Пономарьова,.

На думку В.О. Моляко, основним механізмом творчості є стратегія як генеральна програма дій, головний напрямок пошуку й розробки, що підкорює собі всі інші дії [2]. Автор вказує, що у конкретній діяльності стратегії реалізуються як стратегіальні тенденції. Вперше стратегіальні тенденції творчості спостерігаються у дошкільному віці (О.Л.Музика, Н.Ф.Портницька) [5]. Виявлено, що одним із механзмів розвитку творчості у дитячому віці є використання інвенцій [3; 4]. У дослідженнях Ю.А.Гулько, О.О.Музики, О.М. Савиченко здійснено опис стратегій творчості у різних видах діяльності [1].

Однак, недостатньо дослідженими залишилися проблеми гендерних відмінностей стратегіальних тенденцій у підлітковому віці. Ми припустили, що дівчата більше використовують стратегії аналогій та комбінаторних дій, хлопці - стратегії реконструювання та випадкових підстановок.

Дослідження гендерних особливостей стратегіальних тенденцій розвитку здібностей у молодшому підлітковому віці здійснювалось за допомогою методу аналізу продуктів діяльності. В рамках експериментальної ситуації досліджуваним пропонувалося виконати малюнок на задану тему з опорою на задані зразки (еталонні малюнки).

Якісний аналіз отриманих результатів проводився за такими критеріями: змістове наповнення малюнка, ознаками наслідування заданих стимулів (колір, окремі деталі чи загальний зміст, схема побудови малюнка, кількість використаних стимулів), внесення інвенцій або елементів попереднього досвіду. Для фіксації результатів спостереження та наступного аналізу малюнків був розроблений спеціальний протокол, у якому фіксувалася частота прояву окремих показників:

Описані критерії дозволили простежити гендерні особливості стратегіальних тенденцій розвитку здібностей у молодшому підлітковому віці. Загальна вибірка досліджуваних складала 19 осіб (9 дівчат, 10 хлопців). Дослідження проведене в Житомирській ЗОШ

I–III ст. № 10, з учнями 5 класу під час уроку малювання. Тематика малюнку: «Друг з іншої галактики».

Стратегіальні тенденції	Показники прояву
Пошук аналогів	точність відтворення стимулу (змістова, формальна, кольорове вирішення) кількість доданих деталей,
Комбінаторні дії	кількість використаних стимулів або їх елементів, інвенційні елементи
Реконструктивні дії	Кількість стимулів, що зазнали перетворення, зміст та спосіб перетворення
Універсальна стратегія	Наявність показників усіх стратегій: пошук аналогів, комбінаторні дії, реконструктивні дії
Стратегія випадкових підстановок	відсутність зв'язку з пред'явленими стимулами, випадкові інвенції

За результатами дослідження було встановлено частоту використання молодшими підлітками стратегіальних тенденцій творчої діяльності (Рис.1). Кількісний аналіз результатів дозволив виділити провідні стратегіальні тенденції в образотворчій діяльності досліджуваних. Найпоширенішою є стратегіальна тенденція аналогізування (53% аналізованих робіт), яка суб'єктивно є

найлегшою для підлітків.

Стратегіальну тенденцію реконструювання як перебудову основних складових стимула використали 26% досліджуваних. Використання стратегіальних тенденцій комбінунвання (16%) та універсальної (5%) відображає розвиток здатності молодших підлітків до трансформації заданих стимулів різними засобами, тобто здатність включати стимул як предмет активних творчих пошуків.

Рис. 1. Частотний розподіл використання молодшими підлітками стратегіальних тенденцій творчої діяльності.

Було виділено такі особливості стратегіальних тенденцій у творчості дівчат-підлітків: 6 з 9 досліджуваних використали стратегіальну тенденцію аналогізування, по більшій мірі діти відтворювали загальний зміст малюнку, форму об'єктів та основну

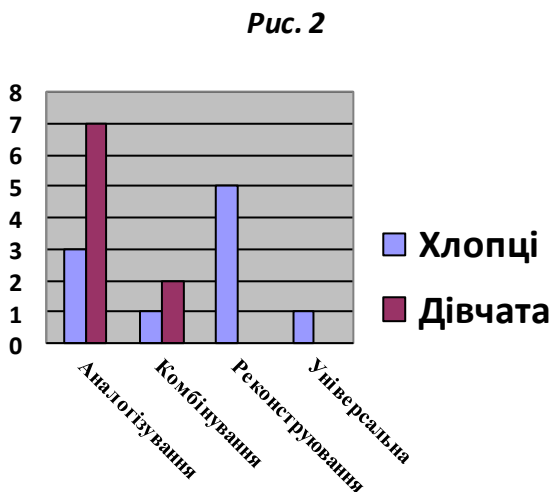
кольорову гамму, при цьому використовуючи власний фон; додавалася велика кількість власних деталей (від 2-х до 35 деталей: зірочки, сонечка, кульки, квіточки, хмарки).

Стратегіальну тенденцію комбінування використали третина досліджуваних: створення власного продукту було здійснено на основі поєднання деталей 2-3-х стимулів. Ускладнення малюнку досягалося за рахунок введення власних декоративних елементів. Вищі показники творчості забезпечувалися поєднанням попереднього досвіду та заданих зразків (зміна фону, змістового наповнення малюнку).

Аналіз стратегіальних тенденцій у творчості хлопців-підлітків свідчить про домінування стратегіальної тенденції реконструкції (5 із 10 досліджуваних). Зміні піддавалися як змістові показники (введення окремих предметів або персонажів), так і форми їх представлення (зміна кольору на протилежний, зміна кількості деталей).

Стратегіальну тенденцію аналогізування використали 3 з 10 досліджуваних: відтворювали загальний зміст малюнку, фон та форму об'єктів, додавалися власні деталі (планети, ракети, зірочки), досить високою була точність відтворення (60% - 90%).

Стратегіальні тенденції комбінування та універсальну використали по 1-му досліджуваному, що свідчить про неготовність молодших підлітків до використання складних механізмів творчості.

Можна стверджувати, що гіпотеза дослідження підтвердилася частково, більшість дітей молодшого підліткового віку використовують стратегіальну тенденцію аналогізування: хлопці більше використовують стратегіальну тенденцію реконструювання та універсальну. Дівчата більше використовують стратегіальні тенденції аналогізування та комбінування.

Рис. 2. Порівняльний аналіз використання стратегіальних тенденцій хлопцями та дівчатами.

Перспективами подальших досліджень є вивчення особливостей використання стратегіальних тенденцій підлітками у різних видах діяльності.

Список використаних джерел

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В. О. Моляко, О. Л. Музика. – Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. – 319 с.
2. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. - К.: Знание, 1978. - 48 с.
3. Музика О.Л., Портницька Н.Ф. Розвиток творчих здібностей у наслідувальній діяльності: Навчальний посібник для студентів внз. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 128 с.
4. Портницька, Н. Ф. (2009) Інвенційні дії як основа розвитку творчості у дошкільному віці. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко., 12. pp. 256-261.
5. Портницька Н.Ф. Стратегіальні тенденції розвитку наслідування дошкільників. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – Т. 12. – Вип. 2. – С. 206-211.
6. Теплов Б.М. Способность и одаренность // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - С.129-139

Наталія Портницька

кандидат психологічних наук, доцент

Ірина Долінчук

студентка VI курсу

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПИТУВАЛЬНИКІВ ТА ПСИХОСЕМАНТИЧНИХ МЕТОДІВ У ВИВЧЕННІ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО ПОДРУЖНЬОГО ПАРТНЕРА У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Сім'я як один із головних соціальних інститутів, відіграє чи не найважливішу роль в житті кожної людини. Універсальними та завжди актуальними проблемами сімейного життя будуть подружні конфлікти, інтимні стосунки, взаємовідносини між подружжям та розлучення. Але перед тим як зважитись на такий важливий крок як створення сім'ї, у кожного з партнерів є свої уявлення про особливості подружнього життя. Оскільки в період юнацтва укладається найбільше шлюбів, що пов'язане з фізичною та соціальною зрілістю особистості, тому вивчення дошлюбних відносин у юнацькому віці є однією із центральних тематик науковців.

Проблеми мотивації до вступу у шлюб висвітлені у роботах С.І. Голод, І.Ф. Манілов, А.М. Обозова, М.М. Обозов, А.К. Швець, Л.Б. Шнейдер, Н.Г. Юркевич. Готовність молоді до сімейного життя була об'єктом уваги І.В. Гребеннікова, Т.В. Говорун, С.В. Нєсиної.

Дослідження останніх років стосуються образу сім'ї, дитини, чоловіка, дружини (Т.В. Андреева, Б.П. Красовський, Н.Л. Москвічева, А.В.Лисова, Т.В. Терещенко). Водночас актуальними залишаються проблеми методів дослідження образу майбутнього подружнього партнера. Ми передбачали, що релевантним меті дослідження буде комплексне використання стандартизованих та психосемантичних методів.

Вибірку формували 60 жінок віком 18-25р. з різним сімейним статусом: розлучені, ті, які перебувають в громадянському шлюбі та незаміжні.

Дослідження проводилося у декілька етапів:

I етап – пілотажне дослідження з метою виявлення кола асоціацій, якими жінки описують образ «коханої людини» і «мій чоловік», а також формування вибірки для основного дослідження.

II етап – на основі частотного аналізу отриманих асоціацій нами було складено оціночну рештку найбільш вживаних асоціацій, твердження якої досліджувані мали оцінити за 10-бальною шкалою. Паралельно проводилося опитування за методикою РОД (А.М. Волкова, Т.М. Трапезнікова).

III етап – додатково з метою глибшого вивчення емоційної складової образу партнера використано частину тверджень методики Незакінчених речень Сакса-Леви (за шкалами «Ставлення до протилежної статі», «Сексуальні стосунки»), інша частина - модифікована відповідно до теми і мети дослідження.

IV етап - інтерпретація результатів та порівняння ефективності використаних методів.

Використання вказаних методів дозволило виділити оптимальні напрями їх застосування у вивченні образу майбутнього подружнього партнера у свідомості юнок (Рис.1).

Таким чином з'ясувалося, що всі категорії досліджуваних жінок виявляють неоднозначне ставлення до осіб протилежної статі, яке переноситься на різні сфери взаємовідносин. Жінки, що перебувають в громадянському шлюбі, схильні ідеалізувати свого обранця, проте ці уявлення протиставляються побуту з яким доводиться стикатися в реальності. Та все ж вони, і незаміжні жінки, очікують більшої віддачі від партнера у стосунках. Жінки, що пережили розлучення, намагаються брати відповідальність на себе. Кохана людина у їхній свідомості ототожнюється з подружнім партнером. В силу досвіду спільної організації побуту, розлучені жінки і ті, які перебувають в громадянському шлюбі, сім'ю пов'язують з труднощами та буденністю, а почуття кохання для них є другорядним.

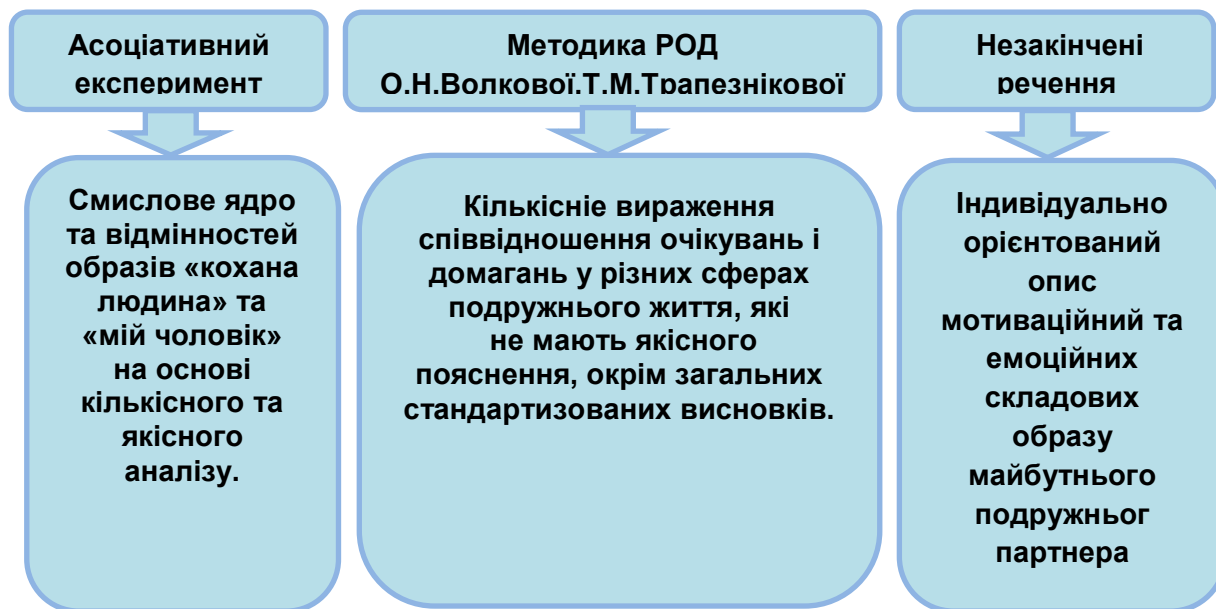

Рис. 1. Діагностичні можливості методів у вивченні образу майбутнього подружнього партнера

Попри розходження в уявленнях про значимість інтимно-сексуальної сфери, якостей притаманних обранцеві та його професійну приналежність, жінки вбачають важливість особистісної ідентифікації з партнером, очікуючи від нього схожих інтересів, поглядів та цінностей (Таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз тенденцій побудови образу майбутнього подружнього партнера у свідомості жінок різних категорій

Категорії жінок / Складові	Розлучені жінки	Незаміжні, що не мають стосунків	Незаміжні, що перебувають у стосунках	Жінки, які живуть громадянським шлюбом
Критерії оцінки стосунків	Домінують рольові домагання	Переважають рольові очікування		
Емоційне забарвлення образу	Негативне ставлення до чоловіків			Ідеалізація теперішнього обранця
«Кохана людина» і «Мій чоловік»	Не пов'язані поняття (труднощі, буденність)	Кохана людина ототожнюється з майбутнім чоловіком		
Інтимно-сексуальна сфера	Знижується значимість	Недооцінюється	Не є провідною	Важлива, проте не головна
Значимі якості	Почуття гумору Турбота Романтика Стабільність і надійність	Схожість інтересів Вірність Зовнішні дані та фізичні характеристики	Інтелектуальні здібності Вихованість Близькі інтереси Підтримка і турбота	Турбота Ніжність Почуття гумору Інтелект Матеріальне забезпечення

Професійна приналежність	«Спокійні», але щоб приносили прибуток (програміст, приватний підприємець)	Пов'язана із фінансовою сферою (лікарі-20%, військові - 13%, юристи - 27%).	Будь-які професійні вподобання чи різноманіття бажаних професій (журналіст, архітектор)	Бажані професії – бізнесмени– 40%, депутати- 13%, стоматологи-7%.
«Я» у стосунках	Важливість особистісної ідентифікації з партнером			

Список використаної літератури

1. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие. — СПб.: Речь, 2004.— 244с.
2. Бурлачук Л. Психодиагностика. — СПб.: Питер, 2002. — 352 с.
3. Лысова А.В. Психология семьи. Часть 2., Владивосток, Издательство дальневосточного университета, 2003. — 120 с.
4. Петренко В.Ф. Экспериментальная психосемантика: исследования индивидуального сознания // Вопросы психологии. — 1982. — №5. — С. 23.
5. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. — М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — 768 с.

Наталія Портницька

кандидат психологічних наук, доцент

Оксана Хомутовська

студентка III курсу

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ САМОСТІЙНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД СТИЛЮ МАТЕРИНЬСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Людина стає особистістю в процесі соціалізації. Першим інститутом, який її здійснює є сім'я, де формуються звички, інтереси, погляди, установки та в межах якої відбувається відпрацювання способів взаємодії з оточенням (Е.Ейдемільер). Різні стилі виховання сприяють формуванню різних особистісних якостей. Соціокультурні особливості держав пострадянського простору виявляються у тому, що найбільше часу вихованням дитини займається матір, а батько – забезпечує сім'ю (В.М.Дружинін).

Однією з тенденцій підліткового віку є значний розвиток вольової сфери Як вказує А.І. Висоцький зазначає, що знижується дисциплінованість, витримка, самоконтроль, що обумовлено як психологічними, так і фізіологічними процесами організму, посилюється прояв впертості, сміливості, патріотизму. До кінця підліткового віку вольова сфера вже практично сформована.

У працях О.Бодальова, М.Боришевського, С.Броді, Т.Говорун, І.Добрякова, О.І.Захарова, С.В.Ковальова, А.Я.Лічко, А.Співаковскої, В.Столінавідзначається залежність психічного розвитку та формування особистості дитини від батьківського ставлення, стилю виховання, стратегій та стилів сімейної комунікації та взаємодії. Традиційною для зарубіжної психології є думка, що визначне значення для розвитку дитини має характер взаємин з матір'ю (Дж. Боулі, Е. Еріксон, Д. Віннікот, І. Валітова, Е.С. Шефер і Р.К. Белл).

Однак, недостатньо дослідженою залишається проблема впливу стилю материнського виховання на самостійність підлітків. Це зумовило вибір теми дослідження «Особливості проявів самостійності підлітків залежно від стилю материнського виховання».

Ми припустили, що підлітки, які виховуються в умовах материнської гіперпротекції матимуть низький рівень розвитку вольових якостей. Під гіперпротекцією ми розуміємо стиль сімейного виховання, де батьки приділяють дитині дуже багато часу, сил та уваги, виховання дитини стало для них центральною справою життя.

Вибірка становила 184 особи, у тому числі 92 підлітки, віком від 11 до 14 років, та 92 матері. Дослідження проводилося у два етапи:

- I етап - діагностика сімейних стосунків (за методикою АСВ Е. Ейдеміллера). На основі отриманих результатів здійснено формування вибірки: сім'ї, де у материнському ставленні діагностувалася гіперпротекція –15 сімей.
- II етап – самооцінка підлітками та експертне оцінювання маєрами вольових якостей підлітків за критеріями ініціативність та самостійність. З цією метою використано методи самооцінки вольових якостей та експертного оцінювання вираженості цих якостей (А.І.Висоцький).

Вивчення вольових якостей підлітків здійснювалося на основі модифікації методики Н.Е. Стамбулової «самооцінка вольових якостей студентів-спортсменів» за шкалами ініціативність та самостійність. Було виявлено, близько 85% досліджуваних демонструють низький прояв як вираженості, так і генералізованості вольових якостей.

Аналіз результатів експертного оцінювання вольових якостей підлітків свідчить про тенденцію до приписування підліткам з боку матерів більшої самостійності, порівняно із результатами самооцінки. Так, близько 80% матерів свідчать про помірний розвиток вольових якостей власних дітей, 15% – значно завищують оцінку, і лише 5% – вказують на низький рівень прояву. Такі розбіжності в самооцінці та експертному оцінюванні можуть свідчити про взаємно зручні позиції у дитячо-батьківському спілкуванні:

захисна раціоналізація недостатньої самостійності підлітків з боку матерів та небажання збільшувати самостійність, залишаючись в позиції дитини, з боку підлітків. Середній рівень самостійності підлітків, визначений матерями, свідчить про те, що їх цілком задовільняє ситуація, вони не прагнуть розширювати самостійність дітей, а отже сприяти їх дорослішанню. Таке стимулювання «дитячої» поведінки може бути однією з причин загострення стосунків. Окрім того, для таких матерів навіть найменші прояви самостійності дитини є ознакою її самостійності.

Перспективами подальших досліджень є вивчення розвитку вольових якостей підлітків в умовах інших стилів материнсько-дитячої взаємодії.

Наталія Портницька

кандидат психологічних наук, доцент

Світлана Чупріна

студентка III курсу

ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОЇ ДИТИНИ У СВІДОМОСТІ БАТЬКІВ ПІДЛІТКІВ

Підлітковий вік - це період становлення взаємин з дорослими (Едуард Шпрангер). Підліток прагне самостійності, претендує на нові права, визнання та схвалення (Л.І.Божович, Л.Ф.Обухова, І.С.Кон). Батьки та батьківське ставлення впливає на розвиток самосвідомості підлітка. Найбільш патогенним, на думку В. І. Гарбузова, виявляється вплив неправильного виховання в підлітковому віці, коли фруструються базові потреби цього періоду - потреби в автономії, повазі, самовизначенні, досягненні, але більш розвиненою потребою у підтримці та приєднання (сімейному «ми»).

Батьківське ставлення є чинником формування уявлень підлітків про перспективи власного розвитку (В.В. Столін). Образ ідеальної дитини у свідомості батьків визначає змістове наповнення ідеального образу Я у підлітків. Ми припустили, що будуючи образ ідеальної дитини, батьки вказуватимуть на навчальну успішність та слухняність, в меншій мірі звертаючись до моральних чи емоційних характеристик.

Для перевірки припущення нами проведено дослідження образу ідеальної дитини у свідомості батьків підлітків за допомогою асоціативного експерименту. В дослідженні брали участь 40 осіб ((20

матерів та 20 татусів підлітків). Для обробки результатів використано методи кількісного та якісного аналізу.

Результати аналізу свідчать, що провідною образу ідеальної дитини для батьків підлітків є моральність, так як, можемо припустити, підлітковий вік характеризується своєю непостійністю, конфліктністю, тому батькам не вистачає вихованості, спокою та розуміння від власних дітей. Негативні якості відсутні.

Батько бачить ідеальну дитину здоровою, дисциплінованою, самостійною. У матерів спостерігається знецінення ідеальної дитини – моя дитина краще.

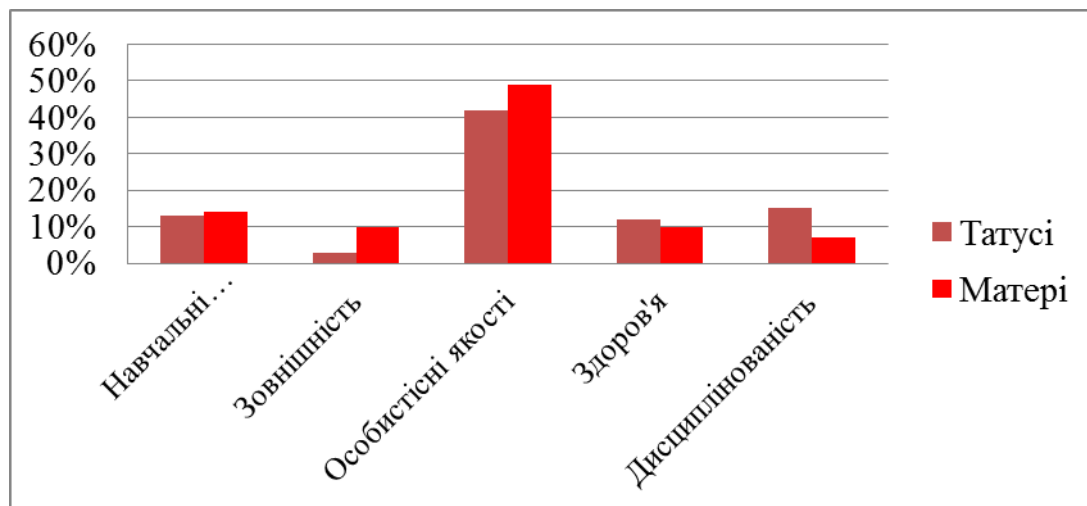

Рис2. Образ ідеальної дитини у свідомості батьків

Мами та дівчата бачать «Ідеальну дитину» ввічливою, доброю, вихованою, тощо. Негативних якостей не спостерігається. Проте відбувається знецінення «ідеальної дитини» на користь власної дитини у мам, а у дівчат «ідеальна дитина» - образ ідеалу людини. У тат і хлопців дещо інша картина: «ідеальна дитина» - вихована, здорова та розумна (батько). Для хлопців «ідеальна дитина» - вихована, розумна та красива.

Проаналізувавши дослідження можемо стверджувати, що образ ідеальної дитини у свідомості підлітків та їх батьків, узгоджений на когнітивному рівні, але існують розбіжності на емоційних та поведінкових рівнях.

Список використаної літератури

1. Асмолов, А. Г. Психология личности : Учебник [Текст] / А. Г. Асмолов. - М. : Изд-во МГУ, 1990. - 367 с.
2. Алексеева, Ю. А. Психокоррекційна модель становлення моральної самосвідомості підлітків [Текст] // Психологія. Зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – Випуск 22. – С. 109 – 113.
3. Божович Л.И. Особенности самосознания у подростков / Л. И. Божович //

- Вопр. психологии. – 1955.–№ 1. – С. 98-107.
4. Божович Л.И. Особистість і її формування в дитячому віці. – М.: Наука, 1968. – 244с.
 5. Заброцький М.М. Вікова психологія. – 2 вид. - Київ, 2002. - Тема 5.
 6. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
 7. Кон И.С. Открытие “Я”. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
 8. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
 9. Кулагіна І.Ю., Колюцкий В.Н.. Вікова психологія: Повний життєвий цикл розвитку людини, 2001
 10. Моляко Р.В. Психокорекції та стратегії деформації Я-образу зовнішності в юнацькому віці // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – №6. – С. 78-80.
 11. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. — М.: Педагогика, 1989. — 208 с.
 12. Фельдштейн, Д. И. Психология современного подростка [Текст] / Под ред. Д.И.Фельдштейна. - М. : Педагогика, 1987. - 240 с.
 13. Шмелев А.Г. Основы психодиагностики : учеб. пособ. / А.Г. Шмелев. - Ростов н/Д. : Феникс, 1996. 544 с.
 14. Эйдемиллер, Э. Г. Психология и психотерапия семьи [Текст] : [монография] / Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. - 4-е изд., перераб. и доп. - СПб. ; М. : Питер, 2008. - 668 с.
 15. Эриксон, Э. Г. Идентичность : юность и кризис [Текст] : пер. с англ. / Э.Г. Эриксон ; Общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. - М. : Прогресс, 1996. - 340 с.

Ольга Савиченко
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
Юрій Манілов
студент IV курсу

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ

Що секунди навколишній світ посилає нам сотні тисяч сигналів, які фіксуються нашими органами чуття. Але ми сприймаємо лише маленьку долю усього того, що відбувається навкруги. Ранніми дослідженнями особливостей людського сприймання займалися О. Леонт'єв, А. Петровський, В. Вундт, Г. Мюллер, Е. Тітченер та інші. Останнім часом особливо актуальною є проблема сприймання, адже вона має широке прикладне значення. Зокрема, популярними стали дослідження особливостей сприймання політичних образів.

Гіпотезою нашого дослідження стало припущення про те, що існують вікові відмінності у сприйманні політичної реклами, урахування яких впливає на ефективність рекламної кампанії.

Для дослідження було використано авторську модифікацію методу особистісних конструктів Дж. Келлі. Для узагальнення та систематизації отриманих даних ми піддали результати дослідження факторизації.

Розглядаючи результати дослідження особливостей сприймання політичної реклами юнаками, ми помітили, що юнаків умовно можна розділити на дві категорії (див. рис 1.1). Перша категорія – це люди, що формують своє уявлення про кандидата та роблять свій вибір, спираючись на зовнішність.

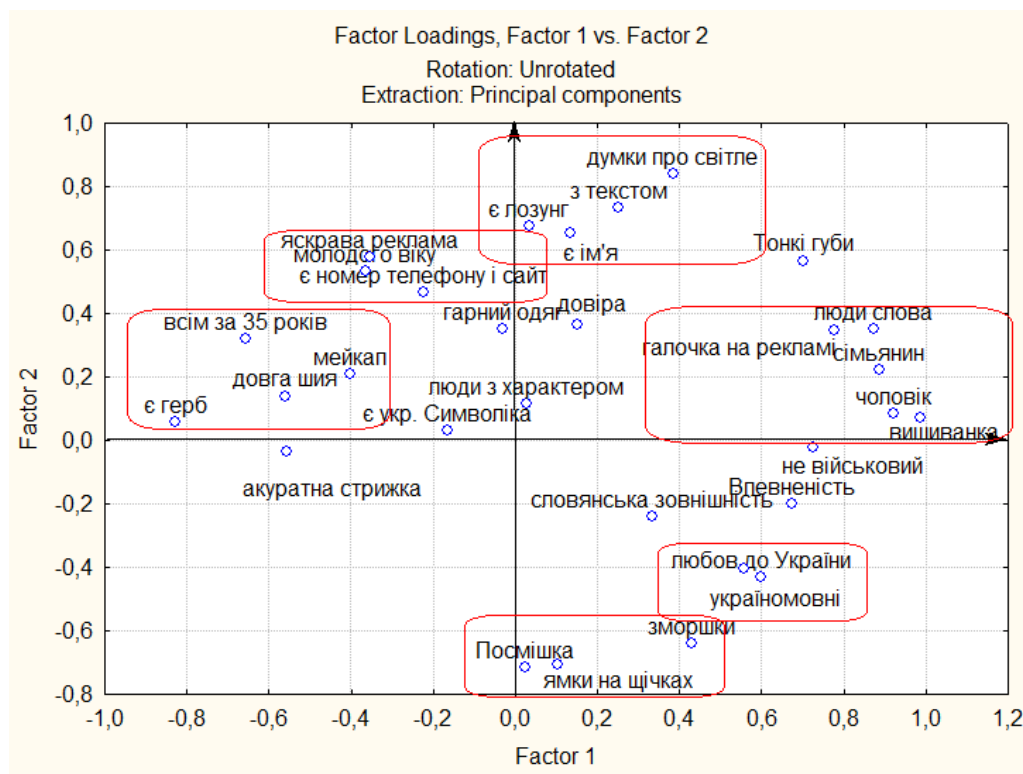

Рис. 1.1 Результати дослідження особливостей сприймання політичної реклами юнаками (позитив)

Про це свідчать виділені ними такі статистично значимі конструкти: ямочки на щічках, довга шия, посмішка, мейкап, акуратна стрижка тощо. В інших досліджуваних категорій такої тенденції не виявлено. Цю ж особливість можна помітити також розглядаючи семантичне поле з негативними рисами (Див. Рис. 1.2). Тут ми бачимо велику групу конструктів, що характеризують зовнішній вигляд, а саме такі: лисий, мордатий, мішки під очима, шії товсті, непричесаний, не повністю видно вухо, кугути.

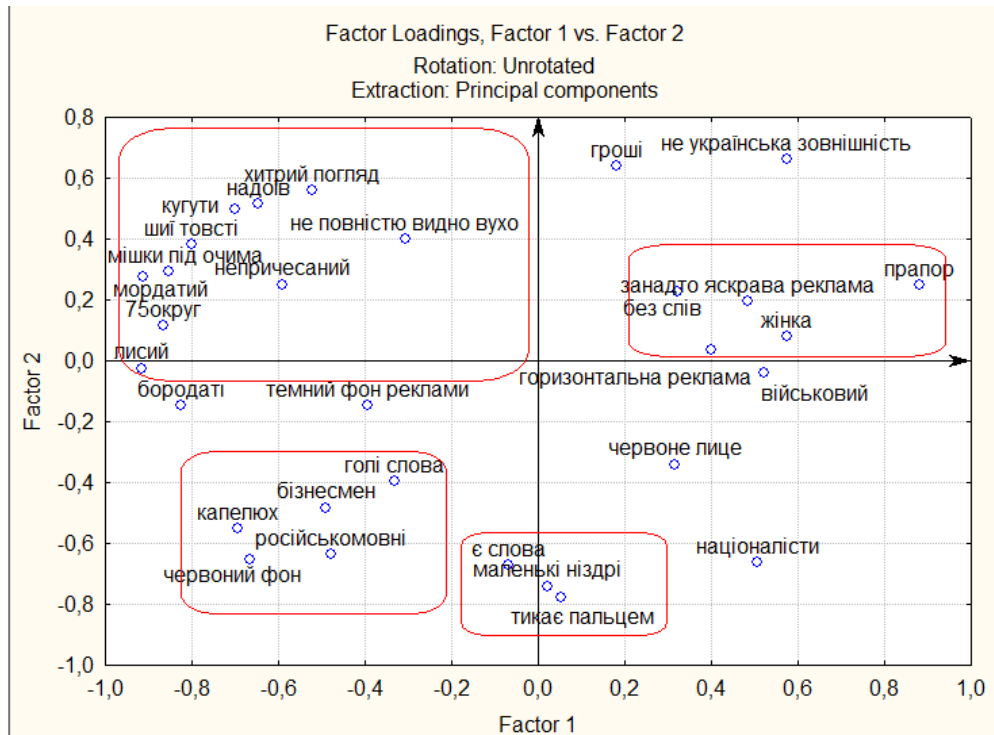

Рис. 1.2 Результати дослідження особливостей сприймання політичної реклами юнаками (негативні риси)

Також цікавими є такі групи конструктів: червоний фон, російськомовні, бізнесмен, голі слова. Можна припустити, що червоний фон асоціюється з комуністичною партією, тому на факторному полі ми бачимо його зв'язок з російськомовністю. Що ж до конструкту «голі слова», він пов'язаний з конструктом «бізнесмен». Можна зробити висновок, що у свідомості юнаків бізнесмени, що вирішили балотуватися на виборну посаду, не викликають довіри.

З іншого боку, серед юнаків є такі, що роблять свій політичний вибір, зважаючи на повноту та якість інформаційного наповнення реклами. Про це свідчать такі виділені ними конструкти: є лозунг, є ім'я, яскрава реклама, є номер телефону і сайт. Цікаво, що конструкти, пов'язані з інформаційним наповненням, розташовані поряд з особистісними якостями типу сім'янин, або думки про світле. Можна припустити, що інформаційне наповнення реклами формує уявлення про особистісні якості кандидата. За особистісними якостями, кандидатів оцінюють також дорослі, для яких характерна позитивна оцінка таких якостей як: патріотизм, націоналізм, мудрість, надійність, досвідченість. Як і юнаки, дорослі оцінюють особистісні якості кандидата, зважаючи на зовнішні атрибути. Наприклад: військова форма, вишиванка, символіка партії, нац. символіка, тощо.

Ми помітили, що думка з приводу бажаного для кандидату віку розділилась. На факторному полі юнаків є конструкт молодий вік, але при цьому, також є конструкт зморшки, який характерний для політиків старшого віку. Можна припустити, що серед юнаків, думка про бажаний вік кандидата розділились.

Троє з чотирьох досліджуваних дорослих виділили молодий вік як бажану характеристику, але на факторному полі з негативними рисами, конструкт «молодий вік» також присутній. Лише досліджувані старшого віку продемонстрували одностайність у своїй думці з приводу віку кандидата. Конструкт «молоді і перспективні», свідчить про те, молодий вік кандидата є бажаним для осіб старшого віку. Загальною особливістю старшої вікової категорії є те, що при оцінці кандидата вони спираються на свій попередній досвід. Наприклад, конструкт «турбота про людей» статистично значимо пов'язаний з такими конструктами: учасник Євромайдану, політична направленість, віруюча, націоналісти, вказана політична партія тощо. Тобто, щоб зрозуміти чи кандидат в перспективі проявлятиме турботу про електорат, вони оцінюють ті якості, на які можна спиратися, враховуючи попередній досвід. Так, наприклад, якщо окрема політична партія вже довела в минулому, що вона турбується про людей, значить і кандидат від цієї партії буде.

Результати проведеного констатуючого експерименту дозволяють зробити висновок, що гіпотеза про те, що виборчий рейтинг кандидата можна збільшити, якщо модифікувати його рекламу з урахуванням вікових відмінностей у сприйманні, частково підтвердилась. Ми справді спостерігаємо збільшення привабливості для виборців кандидата, чия реклама була побудована з урахуванням вікових особливостей сприймання реклами. Проте, ми також говоримо що гіпотеза не повністю підтвердилась, адже результати жодної з досліджуваних категорій не виявилися статистично значимими.

Список використаних джерел

1. Баданина Л. Психология познавательных процессов. – Флинта, 2008. – 240с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь // Избр. психолог.исследования. - М.: Изд. АПН РСФСР, 1956. - 519с.
3. Келли Дж. Теория личности. Психология личных конструктов. - СПб., Речь, 2000. – 249 с.
4. Кириченко В.В. Психологія інформаційної діяльності : навчальний посібник. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 130 с.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. - М.: Издательская группа "Прогресс", 1996. - 344 с.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Алла Весельська
*асистент кафедри
соціальної та практичної психології*

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА РОЗУМІННЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

Ефективність багатьох форм людської діяльності значною мірою зумовлюється тим, наскільки глибоко і повно при цьому здійснюється процес розуміння. Постійне збільшення інформаційних потоків у всіх видах діяльності веде до того, що людина змушена опрацьовувати дедалі більший обсяг інформації, яка подається, до того ж, в найрізноманітніших формах.

Музичне мистецтво сформувалось як інструмент людства в передачі наступним поколінням досвіду почуттів та відносин. Розуміння музичних творів, як і взагалі розуміння різних предметів оточуючої нас дійсності, може досягати різного ступеня складності та повноти – від поверхового, що охоплює риси, що відрізняються яскравістю, до осягнення сутності та смислу того, що розкривається у всій глибині. Б.С.Мейлах з цього приводу зазначав: «В мистецтві створюється модель світу людини (її долі, складної мозаїки прагнень, почуттів, переживань), але модель настільки своєрідна, що тлумачення її часто складніше, ніж пізнання самої дійсності. Шедеври мистецтва цінні не тільки своїми рішеннями, але й постановкою невирішених питань, над якими роздумують майбутні покоління, пропонуючи все нові й нові відповіді» [4; 136].

Проблема розуміння музичних творів вирішувалась в контексті філософського, мистецтвознавчого, музикознавчого та психологічного підходів як вітчизняними (В.В.Медушевський, А.Н.Сохор, Є.В.Назайкінський, Б.М.Теплов, Л.С. Виготський, А.Г.Костюк, та ін.) так і зарубіжними (З.Адорно, Р.Франсез, Г.Чілд, Б.Джильєнд, Є.Гаттевуд та ін.) дослідниками. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених проблемі розуміння музики, в позиціях науковців немає одностайності як у вирішенні питання про змістовну природу музики, так і про можливість розуміння її змісту.

Вплив особистісних характеристик на розуміння музичних творів вивчався в межах багатьох психологічних досліджень. Саме відмінності в особистісних характеристиках, що знаходять вираження в типах музичного переживання, є, на думку багатьох

дослідників, джерелом нерозуміння. Так, А.Джилъєнд пропонував охарактеризувати тематизм, контрасти, характер музичного твору, визначивши загальний почуттєвий відтінок в судженнях досліджуваних. Є.Гаттевуд досліджував питання семантичної точності слів та висловлювань при оцінці музики досліджуваними з різними особистісними характеристиками. Він прийшов до висновку про семантичну єдність слухацьких оцінок, за виключенням оцінок деяких станів та явищ, що важко визначаються. Л.І.Бочкарьов вивчав залежність адекватного сприймання музичних творів від індивідуально-психологічних особливостей особистості та характеру психічних станів досліджуваних. Результати досліджень свідчили, що найбільший негативний вплив на адекватність сприймання здійснюють стани тривожності та депресії. Також істотним чином визначає динаміку процесу розуміння емоційна спрямованість особистості. Так, досліджувані, в структурі емоційної спрямованості яких домінуючою була радість, після прослуховування музичних творів успішніше виявляли позитивні емоції. Навпаки, досліджувані з домінуванням в структурі емоційної спрямованості емоцій суму виявились чутливішими до негативних емоцій в музиці. Автором даних досліджень зроблено висновок, що успішність розуміння та чутливість слухачів до сприймання емоцій певної модальності обумовлена емоційною спрямованістю особистості, рівнем тривожності та екстраверсії.

Слід зазначити, що при вирішенні багатьох проблем розуміння музики, більшість авторів обмежувалась аналізом окремих компонентів музичної структури, не враховуючи особистісних характеристик.

Застосовуючи системний підхід до аналізу проблеми розуміння [2;5], особистісні характеристики вивчатимуться нами як складові регулятивно-особистісного компоненту розуміння, в структурі якого виокремлюють ще когнітивний та операціональний компоненти. Слід зазначити, що даний поділ досить умовний і в реальному перебігу процесу розуміння виділення кожного з компонентів та їх складових як незалежних показників досить складне, що свідчить про тісний зв'язок та взаємозумовленість виділених компонентів.

Застосування системного підходу до аналізу психічних явищ передбачає їх розгляд з урахуванням не тільки внутрішніх (суб'єктивних), але і зовнішніх чинників. Суб'єкт розуміння розглядається у зв'язку з цим як цілісна особистість, особливості внутрішніх (психічних) якостей якої виявляються по-різному залежно від специфіки об'єкта розуміння. У ході розуміння музичного твору відбувається включення різних компонентів розуміння – когнітивного, операціонального та регулятивно-особистісного – в регуляцію

поведінки суб'єкта діяльності, своєрідність поєднання яких залежить як від суб'єктивно-особистісних характеристик, так і від особливостей музичного твору. Всі компоненти розуміння знаходяться в нерозривній єдності, але в ґносеологічному плані для зручності дослідження вони розглядалися окремо.

До регулятивно-особистісного компоненту розуміння нами були віднесені індивідуально-типологічні особливості (формально-динамічні особливості емоційності), особливості та рівень загального та емоційного інтелекту. У ході дослідження використовувалась методика діагностики емоційності В.М.Русалова, що дала змогу виявити формально-динамічні особливості емоційної сфери досліджуваних відповідно в психомоторній, комунікативній та інтелектуальній діяльності; методика оцінки емоційного інтелекту Н.Холла для виявлення здібностей особистості розуміти відношення, що репрезентуються в емоціях; загальні інтелектуальні здібності вимірювались за допомогою тесту Д.Векслера. Для вивчення успішності розуміння музичних творів ми використовували спосіб, що в загальному вигляді нагадує метод семантичного диференціалу Ч.Озгуда.

Відповідно до поставлених завдань, досліджуваним пропонувались для прослуховування музичні твори, які, в залежності від рівня складності, були умовно віднесені до трьох груп: твори низької, середньої та високої складності.

На основі узагальненого аналізу отриманих даних, нами було виявлено тип особистості в групах досліджуваних, який має найвищі показники успішності розуміння музичних творів. Він характеризується низькими показниками формально-динамічних особливостей емоційності, високим інтелектом та високими показниками емпатичних здібностей в структурі емоційного інтелекту.

Таким чином, можна зробити висновок, що успішність процесу розуміння музичних творів зазнає значного впливу з боку особистісних характеристик особистості. Своєрідне поєднання характеристик емоційної сфери та індивідуальні особливості інтелектуальних здібностей визначає успішність діяльності в процесі розуміння музичних творів.

Список використаних джерел:

1. Восприятие музыки: Сб.статей / Ред. – сост. В.Н.Максимов. – М.: Музыка, 1980, - 256 с.
2. Знаков В.В. Понимание в познании и общении. М., 1994, 237 с.
3. Миллер Дж.А. Психолингвисты // Теория речевой деятельности. М., 1968.с.245 – 266

4. Мейлах Б.С. Комплексное изучение и музыковедение. В кн. Проблемы музыкального мышления. Сборник статей. Составитель и редактор М.Г.Арановский. М., «Музыка», 1974, 336 с.
5. Нишанов В.К. Феномен понимания: когнитивный анализ. Фрунзе, 1990. - 228 с.
6. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Проблемы индивидуальных различий, - М.: 1961. – с.39 - 251

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент

Ірина Зверєва

студентка V курсу

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Військова діяльність – це специфічна, цілеспрямована діяльність, результатом якої є постійна бойова готовність і боєздатність збройних сил в інтересах забезпечення безпеки і оборони країни, участі в миротворчих операціях в різних куточках земної кулі, а у разі війни – розгрому і знищення агресора. Вона має ряд особливостей, які виокремлюють її як вид діяльності. Серед них виділяють такі характеристики як наявність певної технології, наявність конкретних умінь, навичок для успішного виконання поставлених завдань. Також цей вид діяльності потребує творчості та ініціативності. Це обумовлено тим що, у військовій діяльності присутня нестандартність і новизна рішення певних завдань, а також наявністю ситуацій, яких неможливо заздалегідь детально спрогнозувати. Тому військовослужбовці мають володіти певними морально-етичними якостями та військово-професійною мотивацією.

Дослідженнями мотивації військовослужбовців займалися такі дослідники як Кулагіна І.Ю., Апасова С.В. (дослідження домінуючої мотивації спеціальних підрозділів), Сірий А.В. (досліджував мотивацію військовослужбовців за контрактом), Ткачов Р.В. (досліджував військово-професійну мотивацію офіцерського складу), Коновальчук В.Е. (особливості мотиваційної сфери військовослужбовців) та інші.

Нами було проведено емпіричне дослідження мотиваційної сфери військовослужбовців. Вибірку складало 20 досліджуваних, з яких 10 є військовослужбовцями, а інші 10 осіб - це студенти, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу у військовому інституті імені С.П. Корольова. Також ми використали асоціативний

експеримент, вибіркова сукупність якого склала 30 цивільних громадян.

Дослідження було проведене в декілька етапів:

1) використання асоціативного експерименту, з метою дослідження образу військовослужбовця у свідомості цивільних громадян;

2) проведення дослідження за методикою «Мотивація досягнення успіху» Т. Елерса;

3) проведення дослідження за методикою «Діагностика соціально-психологічних установок особистості у сфері мотивації та потреб» О. Потьомкіної;

4) за допомогою програми STATISTICA 6.0 побудова кластерного дерева з метою побачити комплексний образ військовослужбовця у свідомості цивільних громадян.

Ми виявили, що у військовослужбовців переважає високий рівень та середній рівень мотивації досягнення успіху. Це свідчить про те, що такі люди адекватно оцінюють свої можливості. Також вони є більш наполегливими у роботі, у досягненні поставленої цілі, вибираючи при цьому складні завдання. Особистість з високим рівнем мотивації досягнення успіху обирають професії або вид діяльності, який відповідає їхньому рівню знань, умінь та навичок.

Також, за результатами методики «Діагностика соціально-психологічних установок особистості у сфері мотивації і потреб» О.Ф. Потьомкіної, ми встановили, що військовослужбовці мають установки у сфері мотивації і потреб, які спрямовані на процес діяльності, яку вони виконують. Також, вони альтруїстично налаштовані стосовно оточуючих. Військовослужбовці зорієнтовані на свою діяльність та на грошову винагороду, яку отримують в результаті.

Перспективою подальших досліджень є виявлення психосемантичних характеристик образу військовослужбовця у масовій свідомості та порівняння їх з уже визначеними психологічними характеристиками військовослужбовців, зокрема, і у їх мотиваційній сфері.

Список використаної літератури

1. Беляев С.П. Анализ состояния содержания мотивационно-смысловой сферы военнослужащего / С.П. Беляев // ВУНЦ ВВС «Военно-воздушная академия имени проф. Н.Е. Жуковского и Ю.А. Гагарина». – Воронеж, 2012.
2. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Александров Вячеслав Михайлович; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2009. - 20 с.

3. Кулагина И.Ю., Апасова Е. В. Доминирующая мотивация офицеров специальных подразделений / И.Ю. Кулагина, Е. В. Апасова // Системная психология и социология. – 2013. - №7

Ксенія Гавриловська
кандидат психологічних наук, доцент
Тетяна Опанчук
студентка IV курсу

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБРАЗУ КОХАННЯ У МАСОВІЙ СВІДОМОСТІ

Кожна людина на певному етапі свого життя переживає стан закоханості. Перше кохання – це прекрасне та світле почуття, яке запам'ятовується на все життя. За своєю природою перше кохання романтичне. З ним пов'язані як щасливі моменти, так і моменти страждань. Для когось перше кохання стає світлим переживанням, а комусь приносить багато відчаю та розчарувань, які впливають на подальшу долю.

Проблемою дослідження психологічних особливостей кохання займалися багато науковців: А. Адлер, А. Маслоу, З. Фрейд, Р. Мей, Р. Стернберг та інші. [1, 2]

Незважаючи на велику кількість досліджень, феномен кохання досі залишається не до кінця вивченим, чим і обумовлено наше дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є образ кохання. За мету ми ставили дослідження психосемантичних характеристик образу кохання в масовій свідомості та їх взаємозв'язок з рівнем самооцінки.

Серед основних методів дослідження образу кохання в масовій свідомості ми використовували емпіричні методи, а саме тестування «Шкала установок кохання» К. Хендрік, С. Хендрік; «Шкала кохання і симпатії» та методику «Діагностика самооцінки» за Дембо-Рубінштейн. Також застосовувалися методи математичної статистики – кореляційний аналіз, що проводився за допомогою програми Statistika 6.0.

Вибірка дослідження становила 15 закоханих пар, віком від 19 до 26 років, не одружені.

Програма дослідження передбачала ряд послідовних дослідницьких етапів: проведення дослідження за методиками «Шкала кохання установок кохання»; «Шкала кохання і симпатії»;

«Діагностика самооцінки» за Дембо-Рубінштейн; кореляційний аналіз; асоціативний експеримент та психосемантичний аналіз.

За першою методикою «Шкала установок кохання» ми отримали наступні результати. У 10 досліджуваних пар співпали типи кохання. 6 пар мають спільний тип кохання «Агапе», це свідчить про те, що у відносинах партнери спільно розвиваються, стають краще, позбавляються від егоїзму, прагнуть більше віддавати, ніж щось брати у відносинах. Та трьом парам притаманний стиль кохання «Ерос», що вказує на палку закоханість партнерів, та на їх спільне бажання володіти один одним. Зазвичай таке кохання довго не триває. Партнери з інших п'яти пар мають різні типи кохання.

Спостерігається наступна тенденція: у трьох парах, чоловіки мають тип кохання «Ерос», жінки - тип кохання «Агапе». Такі розбіжності партнерів можуть свідчити про те, що жінки більше налаштовані на серйозні та довготривалі стосунки. Для чоловіка ж, такі стосунки короткотривалі. У двох інших парах чоловікам притаманний стиль кохання «Агапе». Одній жінці – стиль кохання «Ерос». Та ще одній досліджуваній стиль «Сторге» - цей стиль свідчить про те, що досліджувана вважає свого партнера і коханим і другом одночасно.

За другою методикою «Шкала кохання і симпатії» у одинадцяти пар переважає кохання у відносинах, у однієї пари переважає симпатія, та у трьох парах чоловіки проявляють більше симпатію, а жінки кохання. Спільна симпатія у досліджуваних може свідчити про відносно не тривалі стосунки партнерів.

Про розбіжності почуттів у парах, можна свідчити те, що жінки, на відміну від своїх партнерів, більше готові до серйозних та довготривалих стосунків.

За методикою «Діагностика самооцінки» Дембо-Рубінштейн ми маємо такі дані: у двох закоханих парах досліджувані показали наявність високого рівня самооцінки, вона є адекватною, досліджувані реально оцінюють свої можливості. У інших тринадцяти пар досліджуваних завищена самооцінка, що свідчить про невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими. Така самооцінка може вказувати на істотні спотворення у формуванні особи – «закритості для досвіду», нечутливості до своїх помилок, невдач, зауважень і оцінок оточуючих.

Провівши психосемантичне дослідження ми отримали наступні результати: у жінок найбільший відсоток набрала категорія «Позитивні характеристики» - 69,3%, що включає такі асоціації, як: вірність, радість, веселощі, романтика, щастя, дружба, ніжність,

відданість, близькість, турбота, опора, любов, підтримка, допомога, взаєморозуміння, зустріч, ейфорія, хороший настрій, безпека, відпочинок, ввічливість, розуміння, довіра, чесність, повага, надійність.

У чоловіків також найбільший відсоток має категорія «Позитивні характеристики» - 48%. Ця категорія включає в себе такі асоціації, як: повага, комфорт, щастя, ніжність, підтримка, прив'язаність, взаєморозуміння, гарні моменти, люблю, довіра, вірність, надійність, романтика, весело, зустрічі, чесність, дружба, щирість, задоволення, відносини, краса, милість, взаємність.

Спільним як у жінок так і чоловіків є те, що на першому місці стоїть категорія «Позитивні характеристики». Відмінністю є слово-асоціація, яке має найбільший відсоток повторення. У жінок це слово «щастя», яке відноситься до категорії «Позитивні характеристики», а у чоловіків, слово «секс», що відноситься до категорії «Фізіологічні характеристики».

Для визначення взаємозв'язку між коханням та рівнем самооцінки ми використали методи математичної статистики, а саме кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона). Ми отримали наступні показники: коефіцієнт кореляції між шкалою кохання та рівнем самооцінки становить 0,234476 (позитивний слабкий); між шкалою кохання та рівнем домагань коефіцієнт кореляції становить 0,28893 (позитивний слабкий). Це свідчить про те, що зв'язок існує.

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що всі гіпотези нашої роботи підтвердилися, а саме: існує взаємозв'язок між коханням та рівнем самооцінки; у закоханих людей рівень самооцінки завищений; чоловіки концентрують увагу на фізіологічних (секс) характеристиках кохання, а жінки на психоемоційних характеристиках.

Список використаних джерел

1. Поликарпов В.А. Психология первой любви. Мн.: Экономпресс, 2002. - 208 с.
2. Социальная психология. Дэвид Майерс / СПб.: Питер, 1997 - 688 с.

Ксенія Гавриловська*кандидат психологічних наук, доцент***Ірина Роїк***студентка VI курсу*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МОЛОДИХ МАТЕРІВ ІЗ РІЗНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ

У наш час жінки, котрі виховують своїх дітей відчують неабияке навантаження, причому переважно не фізичне, а емоційне. Перші роки життя дитини часто є досить тяжким випробуванням для молодої матері. Оскільки сучасна сім'я складається, переважно, з невеликої кількості родичів, мама може залишатися один на один з дитиною протягом декількох років. Це потребує витримки і уміння зберігати внутрішню рівновагу. На жаль, у більшості молодих матерів емоційні стани мають негативний відтінок, а, відтак, можуть негативно позначитися на відносинах матері і дитини, житті родини в цілому.

Емоції є невід'ємним компонентом життя матерів. Емоції – безпосередні, ситуативні переживання якогось більш-менш постійного почуття [3]. В структурі особистості ступінь представленості окремих видів емоцій може мати велику кількість додаткових відтінків, форм прояву, може бути індивідуальною.

Дослідження проблеми емоційного стану молодих матерів займалась Е.А. Абрамова (вивчення проблематики вагітності у підлітковому віці) [1], В.В. Бойко (дослідження спілкування системи «мати-дитина») [1], І.В. Гребенников (розглядає сім'ю, як особливу систему, що характеризується певною циклічністю процесів) [1], О.Г. Ісупова (дослідження соціального сенсу материнства) [4], В.П. Кравець (вивчення проблеми материнства в галузі педагогіки, розуміння сімейних стосунків та ставлення до сімейного життя) [5], С.В. Скутнева (дослідження особливостей раннього материнства) [6], Г.Г. Філіппова (материнство розглядається як частина особистісної сфери жінки) [7] та ін.

Для вивчення емоційних станів матерів були використані такі емпіричні методи дослідження:

1. Асоціативний експеримент;
2. «Чотирьохмодальний емоційний опитувальник Л.А. Рабінович» з метою виявлення стійких емоційних переживань жінок з різним соціальним статусом);
3. Методи математичної статистики (факторний аналіз, що дозволяє вивчити комплексний характер досліджуваного явища та побудувати психосемантичні поля).

У дослідженні взяли участь 60 молодих матерів віком від 20 до 30 років з різним соціальним статусом: 15 жінок, що перебувають у цивільному шлюбі, 15 жінок, що перебувають в офіційному шлюбі, 20 розлучених, 5 матерів-одиначок та 5 вдів.

В основу дослідження покладено припущення про те, що існує взаємозв'язок між емоційними станами молодих матерів та їх соціальним статусом:

- у жінок, що перебувають у офіційному чи цивільному шлюбі, домінують позитивні емоційні стани;

- розлучені жінки, матері-одиначки та вдови схильні до переживання негативних емоційних станів.

У ході дослідження домінуючих емоційних станів молодих матерів із різним соціальним статусом було виявлено ряд закономірностей, що описують особливості сприймання жінками сім'ї.

Узагальнення результатів особливостей домінуючих емоційних станів жінок із різним соціальним статусом показало, що:

- у свідомості молодих жінок, які перебувають в офіційному шлюбі, образ сім'ї розкривається через призму впевненості та щастя, а відтак, уявлення про сім'ю відображається за допомогою позитивних емоцій. Такі результати можуть бути пояснені тим, що жінки відчують задоволення та радість від взаємин з чоловіком у шлюбі, позитивно ставляться до себе як до матері, впевнені у своїх силах, материнському потенціалі, необхідному для виховання дитини;

- переважаючими серед опитуваних жінок, що перебувають у цивільному шлюбі є асоціації з позитивним емоційним забарвленням. Основу уявлень молодих матерів складають емоційні переживання та соціально-психологічний клімат сім'ї, зокрема, для цієї категорії опитуваних значимим у сімейних відносинах є почуття захищеності;

- порівняльний аналіз результатів дослідження молодих жінок, що перебувають в офіційному та цивільному шлюбі, показав, що обидві категорії досліджуваних переважно асоціюють сім'ю з позитивно забарвленими категоріями, а саме: «радістю», «любов'ю», «почуттям захищеності» та «піднесеним настроєм»;

- основу образу сім'ї жінок із соціальним статусом «розлучені» складають переважно негативні емоційні переживання. Поряд з цим молоді матері насолоджуються радістю материнства. Серед уявлень про сім'ю учасниці опитування виділяють відчай та гнів. Семантично близьким за змістом у свідомості молодих матерів із соціальним статусом «розлучені» є почуття самотності та любов до дитини;

- факторно-семантична модель сприйняття сім'ї у свідомості

досліджуваних жінок із соціальним статусом «матері-одиначки», вказує на те, що молоді матері значимим у образі сім'ї вважають емоційний комфорт та підтримку один одного у подружньому житті. Спільним семантичним смислом об'єднані також любов та почуття захищеності. Асоціації розчарування та горя семантично близькі з надійністю, підтримкою та впевненістю у власних силах;

- жінки із соціальним статусом «вдови» найбільш відповідними категоріями уявлення про сім'ю вважають такі, що характеризують позитивний емоційний стан. Для молодих матерів даної категорії опитуваних образ сім'ї складають конструкти «любові» та «почуття захищеності»;

- порівняльний аналіз асоціацій на слово-стимул «сім'я» серед матерів із різним соціальним статусом («розлучені», «матері-одиначки» та «вдови») показав, що спільним для цієї групи опитуваних є прагнення стати для своєї дитини хорошою матір'ю, оточити її турботою. Разом з тим переважаючими у свідомості цієї групи учасників дослідження є категорії сім'ї з негативним емоційним забарвленням. Суттєві відмінності спостерігаються серед матерів із соціальним статусом «вдови». Останні, сім'ю описують за допомогою позитивних асоціацій, що може бути пояснено відмінною від «розлучених» та «матерів-одиначок» причиною втрати чоловіка;

- жінки, що перебувають в офіційному, цивільному шлюбі та із соціальним статусом «розлучені» схильні до середнього рівня переживання почуття радості, гніву та страху. Молоді матері із соціальним статусом «матері-одиначки» та «вдови» показали високі показники емоційних проявів радості та страху. Усі учасниці дослідження мають низький рівень схильності до суму.

Отже, виявлено, що у психологічній літературі материнство як психосоціальний феномен розглядається з двох основних позицій: материнство як забезпечення умов для розвитку дитини і материнство як частина особистісної сфери жінки. Наша гіпотеза про те, що існує взаємозв'язок між емоційними станами молодих матерів та їх соціальним статусом частково підтвердилася.

Наше дослідження не претендує на вичерпне вивчення проблеми домінуючих емоційних станів молодих матерів із різним соціальним статусом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у тому, щоб охопити дослідженням більшу кількість учасників та визначити можливі шляхи психокорекційної роботи з молодими матерями, що переживають негативні емоційні стани.

Список використаних джерел

1. Абрамова Е.А. Исследование возможности адаптации матерей-подростков в современных условиях. Режим доступа: www.socpol.ru/grantprog/doc/abram00_a.doc
2. Гребенников И.В. Основы семейной жизни / И.В. Гребенников. – М.: Просвещение, 1991. – 256 с.
3. Изард К. Эмоции человека. – М.: МГУ, 1980.
4. Исупова О. Г. Социальный смысл материнства в современной России («Ваш ребенок нужен только Вам») / О.Г. Исупова // «Социологические исследования». – 2000. – № 11. – С. 98 – 107.
5. Кравець В.П. Психологія сімейного життя. В 2 т / В.П. Кавець – Тернопіль, 1995. – Т.2 – 396 с.
6. Скутнева С.В. Раннее материнство / С.В. Скутнева // Социология семьи. Гендерные исследования. – 2009. – № 7. – С. 114 – 118.
7. Филиппова Г.Г. Материнство: сравнительно-психологический подход // Психологический журнал, 1999. – Т.20. – № 5. – С.81-88.
8. Філіппова Г.Г. Материнство і основні аспекти його дослідження в психології // Питання України.-2001 .- № 2.-с.22-37.
9. Філіппова Г.Г. Порівняльно-психологічний підхід // Психологічний журнал.- 1999 .- № 5.-с.81-88.

Людмила Котлова

кандидат психологічних наук, доцент

Світлана Драган

студентка V курсу

АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Гроші – це невід’ємний елемент життя людини у сучасному суспільстві. Вони є не тільки повсякденним засобом обміну, але й сильним культурним символом, що містить у собі багато суперечливих колективних уявлень та установок.

Вивченням проблем гендерних особливостей ставлення до грошей займалися такі дослідники як Кисляк А., Шперлін А. та інші [3; 5].

Так, методологічні засади аналізу гендерних особливостей ставлення до грошей закладені у роботах Джанерьян С., (вчення про оціночні та ціннісно-сміслові складові ставлень) [1]; Семьонов М. (положення про особистісне ставлення до грошей) [4]; Бем С. (підхід до вивчення гендеру; теорія гендерних схем) [6].

Метою дослідження є теоретичний аналіз проблеми гендерних особливостей ставлення до грошей серед студентів..

Ставлення – це сформоване заздалегідь почуття,

випробовуване до об'єкта, персони або ідеї, що веде до певної поведінки. Зокрема, кожна людина по-різному ставиться до свого життя, оточення, дій й на основі своїх «вподобань» формує свою поведінку.

У структурі ставлень до грошей найчастіше виділяють такі **компоненти**: *когнітивний* (відображає знання і уявлення про гроші, оцінку ступеня доступності бажаного рівня щомісячного заробітку); *афективний* (емоційним ставленням до грошової системи суспільства); *конативний* (дії і наміри суб'єкта щодо грошей) [2].

В ході теоретичного аналізу було встановлено:

5. Вивчення гендерних особливостей ставлення до грошей у студентському середовищі можна у **двох напрямках**: *за допомогою статевої ідентичності та гендерної*.
6. Кожний із напрямків має свою *специфіку та процедуру дослідження*:

- так, досліджуючи статеві відмінності у ставленні до грошей ми *спочатку* вивчаємо ставлення до грошей у молоді. *Потім* для більшої наочності, а також для отримання більш значимих результатів дослідження, використовуємо психосемантичні методи й *проводим порівняльний аналіз відмінностей* у ставленні до грошей за статтю.

- тоді як досліджуючи відмінності пов'язані із гендерною ідентичністю ми *спочатку* досліджуємо гендерну ідентичність (обравши для цього відповідну методику), а *потім* ставлення до грошей. За допомогою коефіцієнтів кореляції (Спірмена, Пірсона тощо) *встановлюємо чи є достовірний зв'язок між досліджуваними явищами та робимо порівняльний аналіз відмінностей* у ставленні до грошей.

Вивчення гендерних особливостей ставлення до грошей в студентському середовищі є цікавим психологічним дослідженням, оскільки аналіз основних відмінностей у ставленні до грошей у осіб протилежної статі, дасть змогу не тільки вивчити їх економічну поведінку, а й економічну свідомість. Проаналізувавши гендерне ставлення молоді до грошей можна визначити як вона ставиться до своєї країни, економіки й до свого економічного становища в суспільстві. Оскільки на основі свого ставлення до грошей людина будує своє майбутнє життя, яке впливає на становище держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Джанерьян С.Т., Махрина Е.А. Содержание и характеристики ценностно-смысловых отношений к деньгам у студентов и работающих в социально-экономических профессиях. //Психол. вестник. – Ростов-н /Д.: Изд-во «РГУ», 2005. – №3. – С. 20-27.

2. Зубіашвілі І. К. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників: автореф. канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна робота» / І. К. Зубіашвілі. – К.: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН Укр., 2009. – 16 с.
3. Кисляк А.В. Гендерный анализ отношения личности к деньгам /А.В. Кисляк// Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». – 2009. – №3(4). – С. 29-30.
4. Семенов М.Ю. Методика оценки монетарных отношений у школьников / М.Ю. Семенов // Омский научный вестник.—2010. — № 5(91). — С. 137 – 139.
5. Шперлинь А.В. Влияние уровня дохода на отношение к деньгам: гендерный аспект / А.В. Шперлинь// Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. – 2013. –№ 4. – Т. 6.– С. 67-72.
6. Bem S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing // Psychological Review, 1981. - № 88. – P. 354–364.

Людмила Котлова

кандидат психологічних наук, доцент

Інна Гарбовська

студентка IV курсу

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК ДО ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ»

Конфлікт – це процес різкого зіткнення, загострення протилежно направлених цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії; сприйнята несумісність дій або цілей; серйозне непорозуміння, суперечка [2].

Н.В.Грішина визначає конфлікт, як стан дисгармонії у відносинах між людьми, ідеями або інтересами; зіткнення протилежностей [1].

Кожна людина по-своєму сприймає та переосмислює конфліктні ситуації. Певні відмінності та особливості у цьому плані існують і у чоловіків та жінок.

Проблему конфлікту, конфліктної ситуації піднімали у своїх працях Н.Грішина, Р.Дарендорф, О.А.Донченко, Л.Козер, Р.Колінз, Р.Фішер, К.Хорні. А проблеми гендерних відмінностей П.Астаф'єв, О.Вейнінгер, Г.Гейманс, Г.Елліс, Л.Фратті, Ф.Фур'є, Д.Холл, К.Хорні, А.Шопенгауер та інші.

Метою даного дослідження було вивчити психологічні особливості ставлення чоловіків і жінок до поняття «конфлікт».

У якості дослідницького інструментарію використовувався метод асоціативного експерименту та методика А.Я.Анцупова на вивчення конфліктності особистості.

З метою дослідити гендерні відмінності у ставленні до конфлікту за допомогою асоціативного експерименту, досліджуваним було запропоновано написати 10 асоціацій на слово-стимул «конфлікт». Після чого було здійснено частотний аналіз та відібрано 15 найуживаніших асоціацій для подальшого аналізу. На наступному етапі дослідження, досліджуваним було запропоновано оцінити за 10 бальною шкалою важливість для себе ознак конфлікту. Після чого було здійснено факторизацію даних, що дає змогу більш чітко виявити відмінності у ставленні до конфлікту чоловіків та жінок.

За результатами асоціативного експерименту було виявлено наступне:

- Ставлення жінок до конфліктної ситуації пов'язане, перш за все, з емоційними проявами (плач, сльози, крик, злість, образа), а також із міжособистісними стосунками (сварка, суперечка, непорозуміння, нерозуміння, недовіра, зіткнення, розбіжність). Це пояснюється тим, що у жінок гарно розвинена емоційна сфера, що і призводить до відповідних реакцій у різних ситуаціях.

- Ставлення чоловіків до поняття «конфлікт» пов'язується з протистоянням, тобто певними поведінковими реакціями (суперечка, протиріччя, боротьба, сутичка, війна, бійка), а також із міжособистісними стосунками (люди, зрада, відносини, сварка).

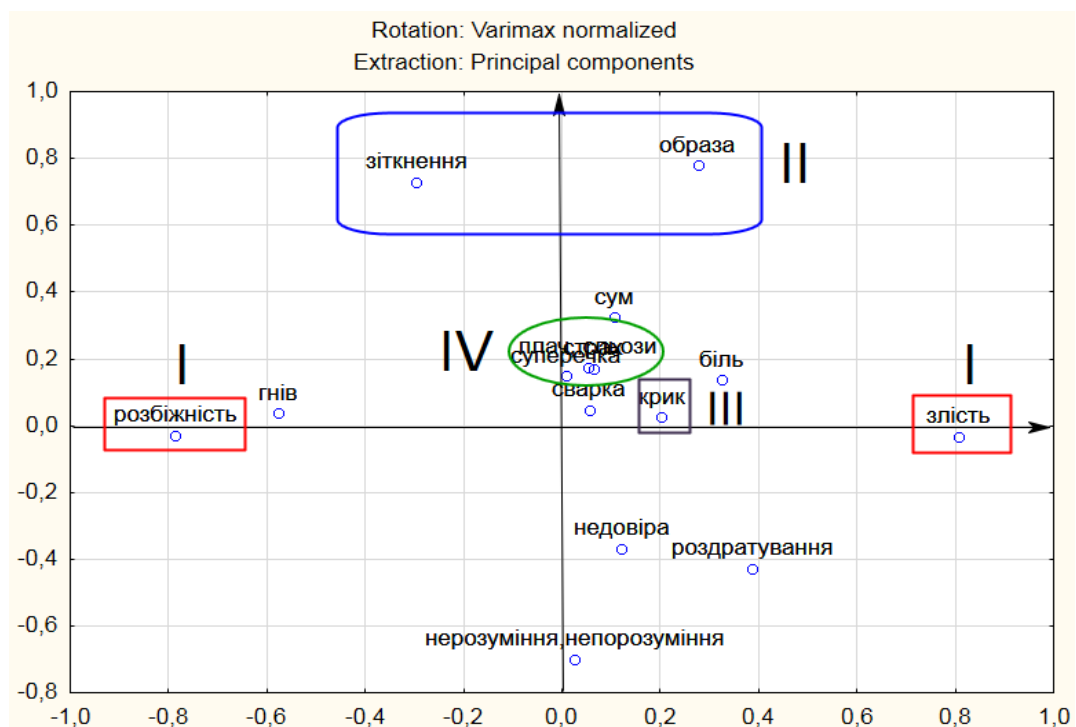

Рис. 1. Факторно-семантичне поле ставлення дівчат до поняття «конфлікт»

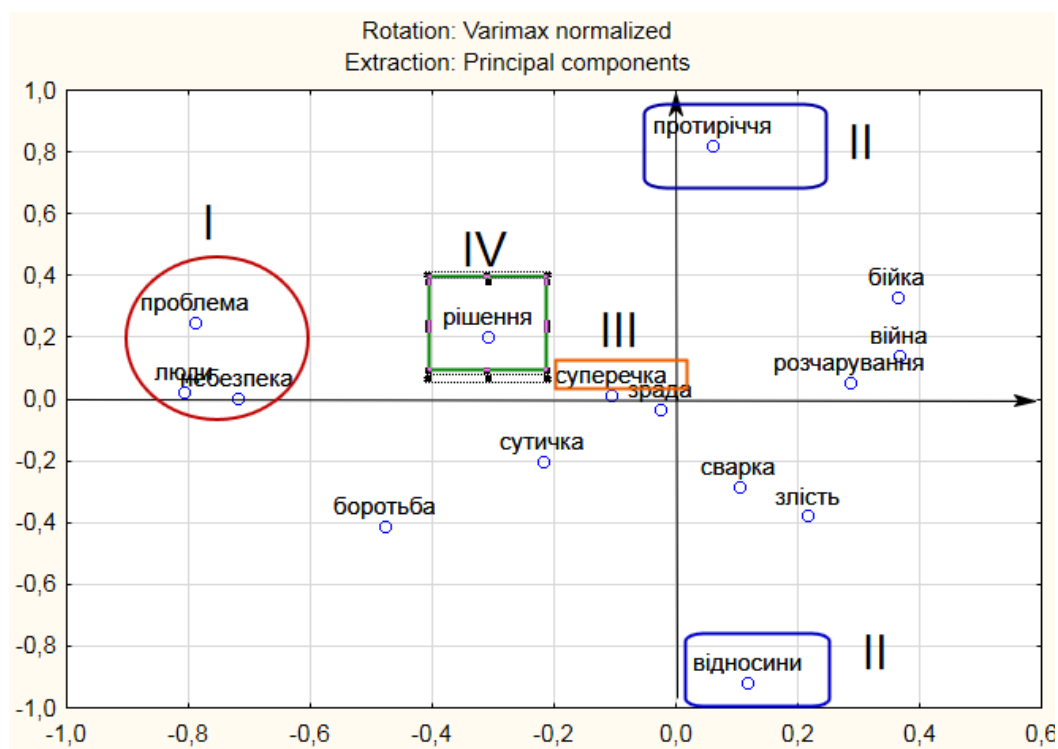

Рис.2. Факторно-семантичне поле ставлення юнаків до поняття «конфлікт»

За результатами методики на оцінку рівня конфліктності А.Я.Анцупова було виявлено, що низький рівень конфліктності мають 3 осіб, що складає 10% від вибірки дівчат. Рівень нижче середнього показали 2 осіб, що складає 7 %, середній рівень виявлено у 10 дівчат, що складає 34%, рівень трохи вище середнього показали 4 осіб, що складає 13%, рівень вище середнього виявлено у 4 осіб, що складає 13% і високий рівень конфліктності було виявлено у 7 осіб, що складає 23% від показників вибірки дівчат.

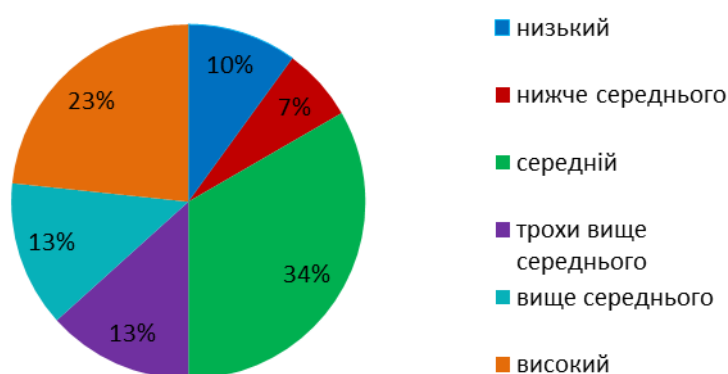

Рис.3. Рівень конфліктності дівчат

За результатами дослідження за даною методикою можна зробити висновок, що переважна більшість дівчат має рівень конфліктності середній, вище середнього та високий.

За результатами даної методики було виявлено, що 3 осіб мають дуже низький рівень конфліктності, що відповідає 10% від усієї вибірки хлопців, 6 осіб виявили низький рівень конфліктності, що складає 20%, 7 осіб – рівень нижче середнього, що складає 23%, середній рівень конфліктності мають 6 осіб, що становить 20%, рівень вище середнього притаманний 5 юнакам, що відповідає 17%, високий рівень конфліктності притаманних для 3 осіб, що становить 10% від усієї вибірки юнаків.

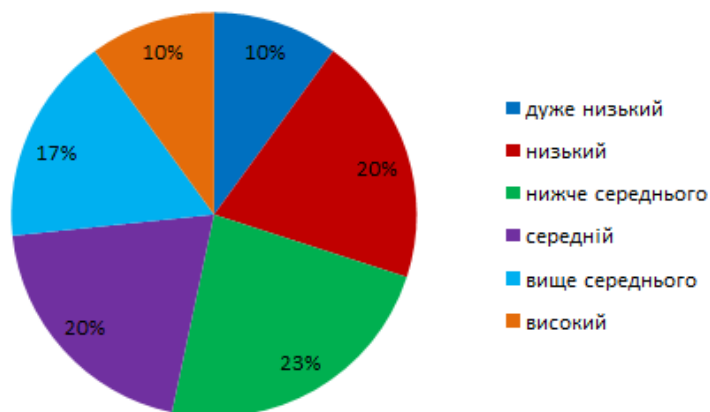

Рис.4. Рівень конфліктності юнаків

За результатами дослідження за методикою А.Я.Анцупова можна зробити висновок, що більшість юнаків має низький, нижче середнього та середній рівень конфліктності.

Таким чином можна зробити висновок, що існують як відмінні, так і спільні риси у ставленні до конфліктних ситуацій у чоловіків та жінок. Так відмінним є те, що жінки найбільше асоціюють конфлікт з емоційною сферою, а чоловіки – з поведінковою. Спільним є те, що і чоловіки, і жінки належне місце у своїх асоціаціях надають міжособистісним стосункам.

Жінки мають вищий рівень конфліктності, аніж чоловіки, що пояснюється певними фізіологічними особливостями.

Загалом проведене дослідження не вичерпує усієї глибини поставленої проблеми і має перспективи подальшої науково-дослідницької роботи.

Список використаних джерел

1. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В.Гришина 2-е изд. СПб.:Класс, 2008. - 544 с.
2. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. Навчальний посібник / Г.В.Ложкін, Н.І.Пов'якель. – К.: ВД „Професіонал”, 2006.-416 с.

Людмила Котлова
кандидат психологічних наук, доцент
Віта Ковальчук
студентка VI курсу

ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПЕРШОГО ТА П'ЯТОГО КУРСІВ

Проблема професійної мотивації в даний час набуває особливого значення. Саме в ній специфічним чином висвітлюються основні моменти взаємодії індивіда і суспільства, в якому освітній процес набуває пріоритетного значення[3].

Студентський вік становить особливий період життя людини. Заслуга самої постановки проблеми студентства як особливої соціально-психологічної та вікової категорії належить психологічній школі Б.Г. Ананьєва [1,2]. У дослідженнях Б.Г. Ананьєва, Н.В. Кузьміної, Ю.М. Кулюткіна, А.А. Реана, Є.І. Степанової, а також у роботах П.А. Просецкого, та інших накопичений великий емпіричний матеріал спостережень, наводяться результати експериментів і теоретичних узагальнень з цієї проблеми. Одними з найважливіших компонентів педагогічної діяльності є мотиваційний комплекс особистості: мотивація навчальної та професійної діяльності, мотивація успіху і боязнь невдачі, фактори привабливості професії для студентів, що навчаються в педагогічному вузі. Правильне виявлення професійних мотивів, інтересів і схильностей є важливим прогностичним чинником задоволеності професією в майбутньому. Ставлення до майбутньої професії, мотиви її вибору є надзвичайно важливими чинниками, що зумовлюють успішність професійного навчання[4].

Об'єкт дослідження: професійна мотивація.

Предмет дослідження: динаміка професійної мотивації студентів-психологів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити динаміку професійної мотивації студентів-психологів.

Гіпотеза дослідження: у процесі професійного становлення студента-психолога відбувається зміна професійної мотивації, а саме: у студентів першого курсу переважає внутрішня мотивація, а у студентів п'ятого курсу переважає зовнішня мотивація.

З метою теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити професійну мотивацію студентів-психологів ми використовували «Опитувальник мотивації професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А.А. Реана», «Асоціативний експеримент» та

використовували метод математичної обробки, зокрема факторний аналіз.

В дослідженні брали участь 60 досліджуваних: з них 30 студентів - психологів першого курсу та 30 осіб студентів-психологів п'ятого курсу, віком від 17 до 23 років.

На основі отриманих даних ми дізнались, що у студентів-психологів першого курсу переважаючим є комплекс «внутрішня мотивація» Хсер (ВМ)=4,2 – тобто найвищий рівень прояву у даній вибірці має саме комплекс внутрішня позитивна мотивація. Після аналізу отриманих даних можемо побачити, що мотиваційний комплекс студентів-психологів першого курсу виглядає як $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$. Студенти-психологи даної групи до складових поняття «психолог», для розуміння та пояснення його, обирають ті слова, які в них напряду асоціюються з сферою міжособистісних стосунків («допомога», «лікар», «помічник», «порадник»). Такі уявлення студенти першого курсу здебільшого трансформують в образ ідеального практичного психолога, який "розуміє і надає допомогу людям", "дає поради, тим, хто в скруті". Тобто, як ми можемо побачити, у студентів даної групи домінуючою є внутрішня мотивація.

Аналізуючи отримані дані п'ятого курсу ми виявили, що в них переважаючим є комплекс Хсер (ЗПМ) = 3,8 – це означає найвищий ступінь прояву даного виду мотивації. Як видно з отриманих даних досліджуваних, на п'ятому курсі спостерігається тенденція до зовнішньої позитивної мотивації. Студенти-психологи п'ятого курсу до складових поняття «психолог», для розуміння та пояснення його, обирають ті слова, які в них напряду сферою професійних стосунків, які носять зовнішній характер («визнання», «клієнти», «компетентний», «емпатія», «щільний графік консультацій»). Тобто, ми можемо стверджувати, що студенти, які навчаються на п'ятому курсі зіштовхуються на проблеми при працевлаштуванні, а саме: 1) недостатній досвід та вимоги до стажу при прийомі на роботу; 2) низька оплата праці спеціаліста; 3) малий попит на фахівців даної галузі; 4) нестача практичних навичок або слабка теоретична база.

Список використаної літератури

1. Алексеева А.В. Идентичность: особенности становления в юношеском возрасте // Журнал практического психолога. – 1999. – №1. – С. 6 – 10.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.К. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. – М.: Смысл; Издательский центр "Академия", 2006. – 336 с.
4. Климчук В.О. Дослідження особливостей розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності // Науковий часопис НПУ ім. М.П.

- Драгоманова. Серія 12. Психологія –№1 (25).– К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 222-232.
5. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – 2-е изд. – СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860 с.

Людмила Котлова
кандидат психологічних наук, доцент
Валентина Ковтун
студентка IV курсу

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ 1 ТА 3 КУРСУ

Процес спілкування складний і багатогранний, пов'язаний із процесом розвитку особистості, часто-густо непередбачуваний. Тому питання комунікативної компетентності є актуальним, адже нерідко саме від нього залежить результат тієї чи іншої діяльності.

Питанням комунікативної компетентності займалися такі вітчизняні вчені як О.Локшина, О.Пометун, О.Савченко, І.Єрмаков та зарубіжні - В.Я.Ляудіс, А.М.Матюшкіна, А.Я.Пономарьова, В.Краєвський, Ю.Жуков тощо, які виділяли два типи спілкування, котрі відносяться до діяльності: продуктивне і репродуктивне [1, 2]. На сьогоднішній день розроблено досить програм, що дозволяють розвивати вміння спілкуватися. Та мова йде загалом про те, що для кожної професії, для кожного фахівця окремої галузі важливим є орієнтація в вузькоспеціалізованому матеріалі. Так, студенти-психологи мають навчитися багатьом особливостям, що притаманні обраній професії. Це перш за все базові знання з психології, оволодіти навичками знаходження спільної мови з клієнтами, вмінням знаходити швидке вирішення проблеми, яка постає перед психологом. Часто невідповідність до спілкування призводить до різних ускладнень в педагогічній діяльності. Тому, для ефективної взаємодії як в навчальному процесі, так і в міжособистісному спілкуванні процес комунікації вкрай важливий і є невід'ємною частиною особистісного росту. Саме через ці причини питання комунікативної компетентності є дуже важливим і вимагає більшої уваги та постійного вивчення, оскільки потреби суспільства, котре з часом розвивається і вдосконалюється, змінюються, і відповідно процес комунікації є невід'ємною складовою.

Комунікативна компетентність – сукупність індивідуально-психічних особливостей та комунікативних знань, умінь, навичок, набутих у процесі цілеспрямованого виховного впливу, що

забезпечує здатність та готовність особистості встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми з урахуванням обставин [1].

Аналізуючи наукові праці Н.В.Бачманової, О.О.Бодальова, Ю.М.Ємельянова, М.М.Заброцького, Н.Б.Завіниченко, Л.А.Петровської, Є.В.Руденського, В.А.Семиченко, Л.В.Сохань, комунікативна компетентність психолога визначається як його професійна здатність забезпечувати ефективну соціально-психологічну взаємодію з досліджуваним (респондентом), клієнтом, що базується на системі внутрішніх комунікативних ресурсів.

Між визначенням меж юнацького віку у багатьох дослідників існують певні розбіжності, проте цей період загалом припадає, на думку І.Ю.Кулагіної, від 17 до 20-23 років [1].

Аби визначити рівень комунікативної компетентності студентів-психологів, варто визначити рівень самоставлення, ставлення оточуючих до людини. Саме тому, в ході дослідження нами було проведено тест-опитувальник (В.В.Столін, С.Р.Пантелєєв), який побудований на основі ієрархічної моделі структури самоставлення, що включає ряд особливостей: глобальне самоставлення; рівень конкретних дій по відношенню до власного Я; самоставлення, диференційоване за самоповагою, аутосимпатією, самоінтересу і очікуванням відношення до себе [3].

Також, невід'ємною складовою проведеного дослідження є методика, спрямована на кількісну оцінку комунікативних та організаторських здібностей (В.В.Синявського та Б.О.Федоришина).

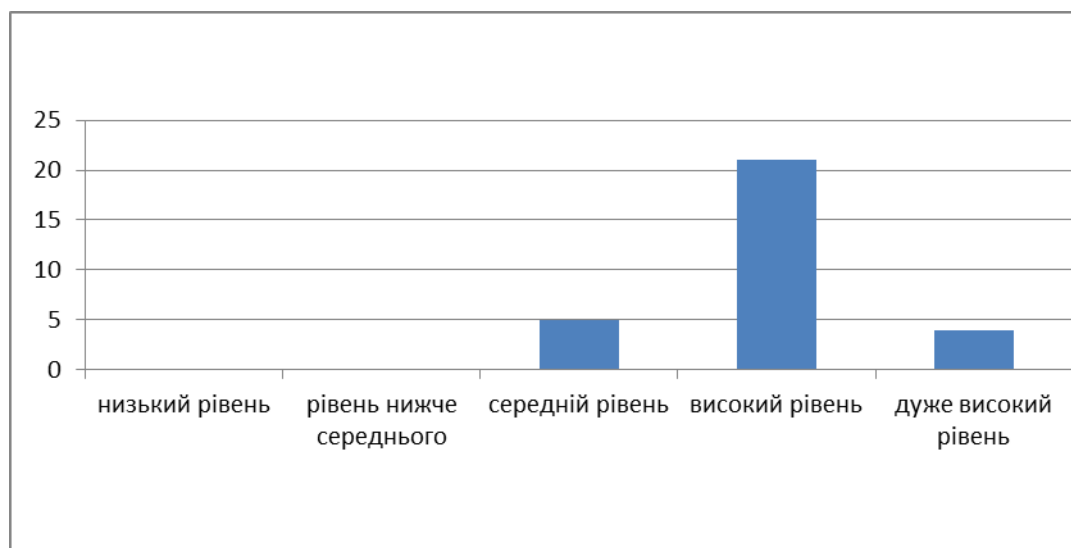

Рис.1. Загальні показники рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-психологів 3 курсу

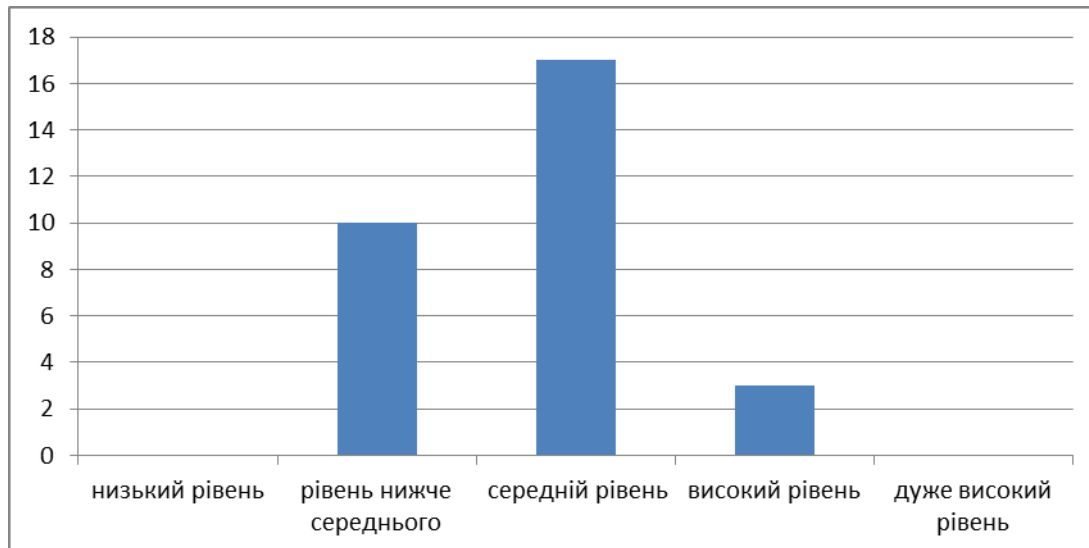

Рис.2. Загальний показник рівня розвитку комунікативної компетентності студентів-психологів 1 курсу

На основі результатів, отриманих з використанням тесту-опитувальника самоствавлення (Століна В.В., Пантелєєва С.Р.) та методики на виявлення рівня прояву комунікативних та організаторських здібностей (методика КОЗ Синявського В.В. та Федоришина Б.О.), вдалося з'ясувати наступне. Порівнюючи рівень самоствавлення студентів першого та третього курсів спеціальності «Практична психологія» варто говорити про те, що для студентів третього курсу важливим є позитивне самоствавлення, від якого залежить оцінка їх як особистостей зі сторони оточення. Щодо студентів першого курсу, то їм також важливим є позитивне самоствавлення, проте воно проявляється меншою мірою. Так, відбувається залежність рівня комунікативних та організаторських здібностей від самоствавлення. Адже, як показали результати, чим вища оцінка самоствавлення у студентів, тим вищим є прояв комунікативних та організаторських здібностей.

Так, переважна більшість студентів-першокурсників показали середні результати за рівнем прояву комунікативних та організаторських здібностей, в той час студенти третього курсу показали високий рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей.

В дослідженні було визначено рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей студентів-психологів та порівняно результати першого та третього курсів.

Підсумовуючи результати дослідження, що було проведено зі студентами першого та третього курсів, за використання таких методик як тест-опитувальник самоствавлення (В.В.Столін, С.Р.Пантелєєв) та методики, спрямованої на кількісну оцінку

комунікативних та організаторських здібностей (В.В.Синявського та Б.О.Федоришина), можна зробити висновок теоретичного характеру, що студенти-психологи старших курсів мають як вищу оцінку самоствалення, так і вищий рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей. Метою даного дослідження було дослідити особливості сформованості рівня комунікативної компетентності студентів-психологів; порівняти рівень комунікативної компетентності студентів-психологів 1 та 3 курсів. В гіпотезі зазначалось, що особливості сформованості рівня комунікативної компетентності студентів-психологів визначатимуться їх віковими характеристиками та обізнаністю у навчальній діяльності, котру вони засвоюють. Це дійсно так. Адже студенти, які вступили на перший курс навчання в університеті мають незначні знання з напрямку, який обрали, натомість 3 курс вже має певний рівень професійних знань та користується ними.

В даному випадку гіпотеза, яка висувалась на початку дослідження, повністю підтвердилася. Аналізуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що комунікативна компетентність студентів-психологів залежить від їх віку та рівня професійно важливих знань та вмінь, обізнаністю у професійному матеріалі. Тому, аби комунікативна компетентність була на високому рівні прояву, важливо постійно працювати над собою, засвоювати важливі для себе як для майбутнього професіонала, знання, вміння та навички. Спілкування великою мірою сприяє цьому, так як є основним способом передачі інформації.

Методи, які були використані в ході дослідження, дозволили з'ясувати, наскільки професійна компетентність розвинута в студентів-психологів першого та третього курсів.

Список використаних джерел

1. Андреева Е.В. Социальная психология. – М.: Изд-во МГУ, 1990 – 432 с.
2. Межличностное общение. Хрестоматия / Под ред. Н.В. Казариновой, В.М. Погосыни. — СПб.: Питер, 2001. — 512 с.
3. Касьянова О.В. Формування компетентності підлітка в громадському дитячому об'єднанні / О.В.Касьянова : [наук.-метод. посіб.]. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2010. – 344 с.

Людмила Котлова

кандидат психологічних наук, доцент

Лілія Осіпчук

студентка VI курсу

ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ В СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ У ГРУПІ

Конфлікт – суперечність, яка виникає між людьми у зв'язку з вирішенням тих або інших питань соціального й особистого життя [4].

У своїх роботах Л.І.Божович, Б.С. Волкова, В.І.Ілійчук, Л.С.Славіна, розглядають конфліктну ситуацію, як результат зовнішнього та внутрішнього протиріччя між потребою в задоволенні, між самооцінкою і оцінкою групи, тобто конфліктна ситуація в більшості виступає, як схильність людини до конфлікту при взаємодії особистісних факторів [1].

Об'єкт дослідження: конфліктна поведінка в юнацькому віці.

Предмет дослідження: особливості стилів поведінки в конфліктній ситуації в студентів з різним соціометричним статусом в групі

Мета: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити стилі поведінки в конфліктній ситуації в студентів з різним соціометричним статусом в групі

Гіпотеза дослідження: Існують відмінності у стилях поведінки в конфліктних ситуаціях в студентів з різним соціометричним статусом:

- 1) для «Соціометричних зірок» притаманний такий стиль поведінки як суперництво;
- 2) для тих, кому «надають перевагу» –компроміс;
- 3) для «знехтуваних» – уникнення та співпраця;
- 4) для «ізольованих» - пристосування.

Науки будь – якого профілю (філософія, історія, культура, політологія, світові релігії) оперують поняттями конфлікту через поняття добра і зла, порядку і хаосу [2].

Конфлікт як одне зі значимих явищ психологічного життя людини безпосередньо пов'язаний з проблемою психологічного благополуччя, яка по – різному вирішується її окремими дисциплінами.

Соціальний статус — це відносне становище (позиція) індивіда або групи в соціальній системі. Це поняття характеризує місце особистості в системі суспільних відносин, її діяльність в основних сферах життя, та, врешті-решт, містить оцінку діяльності

особистості з погляду суспільства, яка проявляється в конкретних кількісних та якісних показниках а також самооцінку, яка може або не може збігатись з оцінкою суспільства або соціальної групи [3].

Суб'єктами соціальних статусів (тобто їх одержувачами та утримувачами) можуть бути окремий індивід або соціальна група, звідти статус буває індивідуальний (батько або матір конкретної дитини) або груповий (батьки взагалі).

З метою виявлення взаємодії соціометричного статусу та стилями конфліктної поведінки було використано методики Дж. Морено «Соціометрія» та тест К. Томаса «Стилі поведінки в конфліктній ситуації».

На основі отриманих результатів було виявлено, що для учнів, які займають позицію «соціометрична зірка» характерні такі стратегії поведінки в конфліктній ситуації як *компроміс*, «*ті, кому надають перевагу*» характерні такі стратегії поведінки в конфліктній ситуації як: *компроміс*, «*знехтувані*» характерні такі стратегії поведінки в конфліктній ситуації як: *компроміс*, «*ізолювані*» в дане коло увійшли дві студентки, яким характерні такі стилі в конфліктній поведінці, як : *пристосування*.

З метою перевірки статистичної значимості результатів, нами було використано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона. Було виявлено, що взаємозв'язок між соціометричним статусом студентів в групі та стилем поведінки в конфліктній ситуації значимий, лише в ситуаціях позитивного змісту.

Це свідчить про те, що висунута нами гіпотеза на початку емпіричного дослідження підтверджується частково, адже існує обернений зв'язок між соціальним статусом та їх особливостями в конфліктній ситуації.

Список використаних джерел

1. Волкова Б.С. Конфликтология: Учеб. пособие для вузов / Б.С. Волков, Н.В.Волкова. – М.: Трикта: Академический проект. – 2005. – 376 с.
2. Котлова Л.О Психологія конфлікту: курс лекцій : Навчальний посібник.- Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2013.-112с.
3. Макеєв С. О. Соціологія: навчальний посібник. 4- те вид. – К: «Українська енциклопедія», 2008 р. - 344 с.
4. Нагаєв В.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. 198с.

Віктор Кириченко

кандидат психологічних наук

Інна Божук

студентка IV курсу

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЕРОТИКИ У РЕКЛАМІ

Особливістю існування сучасного суспільства є постійне перебування людини в інформаційному просторі. Інформація, яка оточує нас, невпинно впливає на формування наших цінностей та світогляду, і в той самий час є відображенням цінностей і поглядів у самому суспільстві. Реклама є одним із потужних засобів інформаційного впливу, вона стала невід'ємною складовою сучасного суспільства. Реклама оточує нас всюди: на зовнішніх конструкціях на вулицях, в друкованих засобах масової інформації та телебаченні, радіо тощо. [4. с. 2]

У мистецтві суспільство сприймало проблему еротизму по-різному. У той час, коли формується та розвивається мистецький стиль бароко, XV-XVI ст., який возвеличує природну красу оголеного людського тіла, то суспільство, яке 90 років жило за ідейним принципом «у радянському союзі сексу немає», гостро реагує на використання сексуальних образів у рекламі, телефільмах, художньому, музичному мистецтві, які заповнили сучасні медіа засоби. Також можна говорити про те, що шкідливою є не сама інформація, а реакція на неї. [1. с. 58]

Не можна лишити без уваги З.Фрейда, завдяки якому у психотерапії з'являється напрямок психоаналізу. Разом з тим виокремлюються два важливі аспекти, що приніс у рекламу психоаналіз: по-перше, товар повинен бути привабливим підсвідомо; по-друге, основа привабливості товару - сексуальність у широкому значенні. Одним з головних мотивів реклами стало ототожнення товару, послуги з підсвідомими сексуальними мотивами. Товари стали часто робити привабливими за допомогою голої натури.

Рекламу класифікують за різними критеріями: залежно від засобів передачі інформації, за способом впливу, за характером впливу, за способом вираження змісту, залежно від типу цільової аудиторії та залежно від території тощо. Одним з різновидів реклами, що виділяється за способом вираження змісту, є сексуально забарвлена реклама. Її можна визначити як орієнтовану на дорослих людей, що звертається будь-яким чином до сексуальних потреб адресата. Це може відбуватися через зображення сексуальних сцен та дій, різною мірою оголених

моделей, фізично привабливих моделей, через сексуальні натяки тощо [2, с. 37].

Серед психологічних механізмів впливу сексуально забарвленої реклами на споживача виділені такі: навіювання, наслідування, ефект ореолу та ідентифікація. Однак, при сприйнятті друкованих сексуально забарвлених рекламних повідомлень діють лише два останніх механізми.

Ми можемо спостерігати той факт, що значна частина реклами, що є присутньою у медіа просторі є сексуально забарвленою. Більшою чи меншою мірою відверті сексуальні сюжети використовуються для рекламування широкого кола товарів та послуг, їх мимовільними адресатами стають діти, віруючі, особи літнього віку.

Цільовою аудиторією еротичної реклами можна вважати ту частину молоді, що не має достатній освітній та культурний рівень, а отже, готова купувати рекламовану продукцію. Використання в рекламі еротичних образів дозволяє будувати стійкі асоціації між бажанням і рекламованим предметом, зрештою, підвищуючи ефективність рекламної комунікації.

Ерік Фромм вважав, що всі устремління людини можуть бути зведені до трьох основних мотивів: потреби у творчості, у спілкуванні і в злитті з іншою істотою. Реклама, апелюючи за допомогою сексуальної символіки до підсвідомості, швидше за все викликає реакцію "задоволення", яка створює позитивні емоції, вивільняє потоки лібідо і направляє їх на споживчі вчинки. У результаті впливу рекламної комунікації об'єкт, персону наділяються додатковими символічними характеристиками, часто не мають до нього ніякого відношення, тим самим формуються рекламні образи - символічні продукти [2, с. 39]. Елементи еротики в рекламі розраховані на те, що у свідомості аудиторії (не важливо, чоловічої чи жіночої) вони будуть асоціюватися із тими ж відчуттями, які людина отримує під час насолоди (шоколад «Корона»).

Супровідними деталями таких роликів завжди є або вода, небо (хмари), та/або особливий погляд очей. Щодо присутності води чи неба (з варіаціями: хмари, дощ, море, джерела і т. д.), то таке поєднання є цілком зрозумілим і логічно обумовленим: вода наділена живильною здатністю – небесні води зволожують землю, сприяючи підтриманню на ній життя. Тобто еротика в такому випадку пом'якшується і з категорії тілесної насолоди переходить в категорію здоров'я (фізичного та психічного) і краси. Причому, для зйомок у таких роликах добирають людей із практично ідеальною зовнішністю і навіть іноді порівнюють їх із богами (цукерки «Amour») чи супергероями. У всіх інших різновидах реклами використовується

переважно оголене тіло, що ми можемо спостерігати у таких товарах, як: одяг (нижня білизна), косметика, реклама автомобілів, солодощі, алкогольні напої, сигарети.

Таким чином, психологічний вплив еротичної реклами здійснюється за такими етапами: привернення уваги; збудження інтересу; переконання; прийняття рішення, граючи на таких людських інстинктах, як самозбереження, кохання, розмноження і марносластво. Тобто, ми бачимо, що саме поняття «еротика» у свідомості сучасної людини асоціюється не лише з тілесною насолодою - також з оголеністю, окремими жестами і поглядами, що надзвичайно вдало поєднує сучасна реклама.

Список використаних джерел

1. Кириченко В.В. Психологія інформаційної діяльності : навчальний посібник. - Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. -130 с.
2. Демченко М. Реклама як чинник формування мотивації поведінки споживача / М. Демченко // Діалог: Медіа-студії: збірник наукових праць / ред. кол.: відп. ред. Александров О. В. [та ін.] - Одеса : Астропринт, 2012. - Вип. 11. - 368 с. - С. 37- 45.
3. Лященко А. В. Реклама як соціокультурне явище в системі масової комунікації: автореф. дис. ... кандидата наук із соціальних комунікацій / А. В. Лященко. - К., 2009. - 16 с.
4. Точилєнкова Н. Актуальність проблеми сексизму в рекламі в Україні. Критерії та механізми прояву// Фонд ім. Фрідріха Еберта: Представництво в Україні - с.12. Електронний ресурс: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07672.pdf>.
5. Уэллс У. Реклама: принципы и практика / У. Уэллс, Дж. Бернет, С. Мориарти: пер. с англ. - СПб. : Питер, 2001. - 625 с.

Олег Мазяр

кандидат психологічних наук, доцент кафедри

Елеонора Міліневська

студентка VI курсу

СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ ДЕКЛАРОВАНИМИ ЦІННОСТЯМИ ТА РЕАЛЬНОЮ ПОВЕДІНКОЮ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

На базі Житомирського державного університету імені Івана Франка проведено дослідження, метою якого було вивчити відмінності між декларованими цінностями та реальною поведінкою студентів гуманітарних спеціальностей.

В основу дослідження покладено припущення про те, що відмінності між реальною поведінкою і декларованими цінностями

будуть змінюватися в залежності від умов, які ставитимуться перед досліджуваними групами:

- найменша кількість суперечностей між реальною поведінкою та декларованими цінностями студентів спостерігатиметься за умов виконання запропонованого виду діяльності під час їх основних занять та за умов широкого громадського висвітлення;
- найбільша кількість суперечностей між реальною поведінкою та декларованими цінностями спостерігатиметься за умов виконання запропонованого виду діяльності після їх основних занять та за умов відсутності широкого громадського висвітлення.

Дослідження проходило у 3 етапи:

1. Опитування студентів, на предмет виявлення декларованих цінностей, пов'язаних з волонтерською діяльністю.

У дослідженні прийняли участь понад 80 студентів (4 академічні групи). На цьому етапі вдалося визначити, що більшість досліджуваних (79,6%) дотримуються думки про необхідність цього явища у суспільстві. Значна частина (61,3%) не відмовила у допомозі іншим у випадку, коли би до них звернулися про допомогу.

Вивчаючи фактори, які виділилися в ході дослідження уявлення студентів про якості людини, яка займається волонтерською діяльністю, можна зробити висновок про те, що у свідомості чотирьох груп досліджуваних поняття волонтер розкривається у вигляді наступних факторів:

- «особистісні якості»;
- «загальноприйняті якості»;
- «моральні якості»;
- «бажання допомагати»;
- «взаєморозуміння»;
- «відданість справі»;
- «безкорислива допомога»;
- «протистояння чесності та відповідальності».

Всі вищезазначені фактори дають змогу вказувати на усталеність образу «волонтер». Цей факт дає підстави для проведення експерименту, на основі отриманих в ході опитування даних.

2. Перевірка реальної поведінки студентів у конкретній, заданій ситуації, за допомогою експериментального дослідження.

Для того, щоб більш детально дослідити можливі причини прояву тієї або іншої поведінки у досліджуваних, було вирішено, що на кожному з експериментальних груп будуть впливати різні умови за яких дана поведінка проявлятиметься.

Оскільки в основі дослідження лежить волонтерська діяльність, то експеримент побудовано таким чином, щоб спрямувати

досліджуваних на бажання або не бажання приймати участь у цій діяльності.

Кожній із чотирьох досліджуваних груп через 4 місяці після попереднього опитування, пропонувалося прийняти участь у благодійній акції, метою якої була допомога важкохворим, які перебувають на лікуванні в обласній лікарні. Зазначена акція не проводилася насправді.

Текст запрошення участі у заході у всіх експериментальних групах був однаковим, за виключенням тих умов, які могли вплинути на розбіжності у поведінці студентів кожної з досліджуваних груп. Умови були наступними:

- 1) Захід проходитиме під час пар та без ЗМІ;
- 2) Захід проходитиме після пар та при наявності ЗМІ під час заходу;
- 3) Захід проходитиме під час пар та при наявності ЗМІ під час заходу;
- 4) Захід проходитиме після пар та без ЗМІ.

В ході дослідження реальної поведінки виявилось, що найефективнішими умовами, які вплинули на бажання прийняти участь в благодійній акції стали: відсутність ЗМІ та проведення заходу під час пар, оскільки найбільший відсоток охочих (32%) спостерігається саме за умов поєднання цих двох факторів.

Наявність умови «без ЗМІ» викликала бажання у 28% досліджуваних прийняти участь у волонтерській діяльності, незважаючи на те, що уявний захід проходив би після пар.

Поєднання таких факторів як «після пар» і «зі ЗМІ» та «під час пар» і «зі ЗМІ» зібрали майже однакову кількість охочих, що дає підстави, зважаючи на розбіжності перших компонентів умов та однаковістю других, зробити висновок про небажання студентів широкого громадського висвітлення під час виконання ними суспільно значимих видів діяльності.

3. Порівняльний аналіз відповідності декларованих цінностей реальній поведінці студентів.

Порівнюючи отримані дані в ході попереднього опитування та дані експериментального дослідження, можна вказати на значні суперечності між декларованими цінностями та реальною поведінкою студентів гуманітарних спеціальностей. Опитування студентів на предмет їх реакції на прохання про допомогу вказало, що більше половини досліджуваних відповіли, що погодилися би незалежно від виду допомоги. Це означає, що у студентів гуманітарних спеціальностей декларованою цінністю є допомога іншим. Тоді як дослідження реальної поведінки вказало на різке зниження бажання приймати участь у благодійності.

Отже, враховуючи специфіку цього дослідження, можна сказати, що гіпотеза не підтвердилася, оскільки наше припущення про те, що серед досліджуваних студентів найменша кількість суперечностей між реальною поведінкою та декларованими цінностями спостерігатиметься за умов виконання запропонованого виду діяльності під час їх основних занять та за умов широкого громадського висвітлення, а найбільша – за умов виконання запропонованого виду діяльності після їх основних занять та за умов відсутності широкого громадського висвітлення, виявилось невірним.

Єдиною умовою, яка суттєво вплинула на результати дослідження, – це умова відсутності широкого громадського висвітлення.

Проте варто зазначити, що суперечності між декларованими цінностями та реальною поведінкою є значними і це підтверджують отримані результати дослідження на основі репрезентативної вибірки (89 осіб) та використаних методів, ревалентних меті та завданням.

Список використаних джерел

1. До історії дослідження проблеми розвитку ціннісно-смислової сфери особистості О. В. Москаленко ВІСНИК НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. – Випуск 1.
2. Зимбардо Ф. Дж. Стэнфордский тюремный эксперимент // Эксперименты в жизнь. – СПб., 2007. – С. 4-23.
3. Копец Л. В. Классические эксперименты в психологии. – К., 2010. – С. 349-352.
4. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени // Психологическое обозрение. – 1998. – № 1.
5. Олпорт Г. В. Личность в психологии / Олпорт Гордон В. – «КСП+», М. ; «Ювента», СПб. (При участии психологического центра «Ленато», СПб.), 1998. – С. 15-173.
6. Підбуцька Н. В. Індивідуально-характерологічні особливості студентів технічних та гуманітарних спеціальностей / Н. В. Підбуцька // Теоретичні і прикладні проблеми психології . – 2013. – № 3. – С. 199-204
7. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Пер. с англ. В. В. Румынского под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 429 с.
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2-х т. Т.2 / Под ред. Б. Величковского. – М., 1986. – С. 207.
9. Хок Р. 40 исследований, которые потрясли психологию. Секреты выдающихся экспериментов. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. – 416 с.
10. Хофстеде Г. Организационная культура: понятие, составляющие, характеристика. Переиздано. М.: БЕК, 2008. – С. 183-189.
11. Шпрангера Э. Ценностные ориентации и типы личности / Э. Шпрангера // Психология личности: хрестоматия / ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузырей, В. В. Архангельская. – М. : АСТ: Астрель, 2009. – С. 548-552.

12. Fishbein M., Ajzen J. Belief, attitude, intention and behavior: an introduction to theory and research. Reading, Mass., 1975, p. 11.
13. La Piere R. Attitude versus action // (Eds.) Fishbein M., John N. Attitude Theory and Measurement. N.Y., 1967., p. 230-237.
14. Rokeach M. The nature of human values.— New York: Free Press, 1973. — 438 p.
15. W i c k e r A. W. Attitudes versus actions: the relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects. — In: Attitudes and behavior. Ed. by K. Thomas. Harmondsworth, 1971, p. 135-177.

Ольга Савиченко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри

Софія Дубова

студентка IV курсу

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

В умовах нових викликів перед сучасною молоддю значно зростає інтерес до проблем неформальної освіти та її взаємодії з традиційною системою. В дослідженнях В.В. Маслової, Г.А. Ключарьова доведено, що досвід не лише формального, а й неформального навчання значно підвищує якість життя сучасної особистості, змінює вектори та перспективи її розвитку.

Одним із видів неформального навчання є тренінгові курси в різних модифікаціях. Елементи тренінгового навчання впроваджуються і в традиційній системі навчання, що дозволяє не лише набути професійних знань та вмінь, але і розвинути важливі особистісні властивості, серед яких чільне місце займає мотивація досягнення.

Мотиваційний тренінг, представлений тут, впроваджувався в рамках курсу «Психологія мотивації», на курсах підвищення кваліфікації вчителів-предметників, у групах спортсменів, серед представників торгівельних організацій.

Усі вправи (структурні вправи на знайомство, очікування, вироблення правил, основні вправи, руханки) були розроблені в руслі теорії мотивації досягнення (Д.Макклелланд, Х.Хекхаузен). Використовувалися ресурси різних психотерапевтичних підходів (психодрами, когнітивно-поведінкової, танце-рухової, позитивної, казкотерапії)

Різноманітність технік, що використовувалися, пов'язана в першу чергу зі структурними компонентами мотивації досягнення, завдяки чому тренінгова програма передбачала для студентів можливість пропрацювати кожну з мотиваційних складових,

звернувши увагу на потреби, очікування, активність, емоції та кінцеві результати діяльності.

Основні вправи мотиваційного тренінгу

Назва вправи	Підхід	Особливості проведення
Знайомство	Психодрама	Взаємна презентація з ролей успішних та вмотивованих особистостей
Очікування	Позитивна психотерапія	Баланс знати/любити в очікуваннях учасників
Бінго	Когнітивно-поведінкова психотерапія	Самопрезентація цілей та ресурсів їх досягнення (люди, які підтримують, професіонали у справі, емоції та особистісні ресурси)
Олімпійське селище		Техніка планування і покрокової реалізації цілей
Так стають героями	Танце-рухова психотерапія	Переживання відчуттів натхнення, боротьби, відстоювання власних кордонів, прийняття рішення тощо
30 секунд успіху		Основна ідея вправи «ми можемо більше, ніж про себе думаємо» допомагає учасникам усвідомити приховані раніше ресурси досягнення успіху
Полювання		Мотиваційна вправа-руханка, що активізує усі компоненти як мотиву досягнення успіху, так і мотиву уникнення невдачі, що сприяє розвитку повної та збалансованої структури мотивації.
33	Вправа на емоційне розвантаження	Вправа спрямована на емоційне та фізичне розвантаження
Неказкові проблеми	казкотерапія	Робота з метафоричними картками, спрямована на переоцінку життєвих ситуацій
Comics		Дослідження структури мотивації досягнення до початку тренінгу та після

В результаті проведення тренінгу в учасників зросли показники мотиву досягнення успіху, а саме такі компоненти, як активність спрямована на досягнення та очікування успіху. Структура мотивації окремих учасників стала більш повною та збалансованою, що дозволяє говорити про ефективність залучення ресурсів неформальної освіти у традиційну систему навчання.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения / Тамара Олеговна Гордеева. – М. : Смысл : Академия, 2006. – 336 с.
2. Макклелланд Д. Мотивация человека / Дэвид Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 672 с. : ил. – (Мастера психологии).
3. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – 2-е изд. – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с. : ил. – (Мастера психологии).
4. Савиченко О.М. Тренінг-курс розвитку мотивації досягнення студентів у спортивній діяльності / О.М. Савиченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – № 17 (41). – Частина I. – С.92-97.
5. Цзен Н. В. Психотренинг : игры и упражнения / Н. В. Цзен, Ю. В. Пахомов. – Изд. 2-е, доп. – М. : Класс, 2001. – 272 с.

Ірина Тичина

кандидат психологічних наук, доцент

Марина Листопадська

студентка V курсу

ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР В УЯВЛЕННЯХ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У психології процес професійного самовизначення розглядається як найбільш значущий компонент професійного розвитку людини. Оскільки професійне становлення вивчається у взаємозв'язку із особистісним розвитком, проблема професійного самовизначення розглядається як складова особистісного самовизначення, а професійний вибір – як форма життєвого вибору особистості [1; 3; 4; 5; 7].

У дослідженнях проблеми самовизначення показано, що для особистості, яка самовизначилась, важливо не лише те, що і як вона робить, але і заради чого це робиться. Самовизначення трактується через співвіднесення «хочу» – «можу» – «є» – «вимагають». Це усвідомлення суб'єктом, чого він хоче (життєві плани, ідеали), ким він є (особистісні і фізичні властивості), що він може (свої можливості і схильності) і чого від нього вимагає суспільство. На рівні професійного самовизначення відбувається усвідомлення «хочу» – «можу» – «є» – «вимагають» стосовно обраної професії [8].

Професійне та життєве самовизначення сучасної молоді вимагає високого рівня особистісної рефлексії та інформаційної обізнаності [6].

В процесі дослідницької роботи використовувалися ідеї Є.О. Клімова про складові професійного вибору: уявлення про систему професійних цілей, про шляхи і засоби їх досягнення, про внутрішні і зовнішні умови досягнення професійних цілей, про запасні варіанти професійного шляху та загальні уявлення про предмет, мету, засоби і умови обраної професії [2].

Методом дослідження було обрано асоціативний експеримент. Загальна кількість досліджуваних становила – 60 осіб.

Отримані результати аналізувалися за такими критеріями: відображення у змісті асоціацій на стимул «професійний вибір» описаних вище структурних складових в уявленнях про процес вибору професії; співвідношення професійних інтересів, цілей («хочу»), з професійно-важливими якостями і схильностями («можу») та соціальним запитом («треба»).

У процесі аналізу асоціації досліджуваних об'єднувалися в групи за схожістю смислових навантажень. Узагальнені дані представлено в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Категорії	Приклади асоціацій
Уявлення про систему професійних цілей	Професія, кар'єра, робота, майбутнє, вибір, відповідальність, перспектива, розум, здійснення мрій, розвиток, можливості, керівництво, професійний ріст, колектив
Матеріальна винагорода	Зарплата, гроші, забезпечення сім'ї
Внутрішні засоби досягнення успіху	Праця, мета, навчання, власна думка
Зовнішні засоби досягнення успіху	Інтерес, профорієнтація, допомога
Емоційні відчуття	Благополуччя, задоволення, складність, рутинна, тривога, проблема

Результати дослідження показали, що для сучасних старшокласників професійний вибір асоціюється, в першу чергу, з такими поняттями як робота (80 %), гроші, зарплата (50%), майбутнє, вибір (40%), благополуччя, задоволення (35%). Рідше зустрічаються такі асоціації як забезпечення сім'ї (30%), відповідальність, навчання, тривога (25%), здійснення мрій, проблема (20%). Найнижчий показник набрали такі асоціації: захоплення, професія (15%), можливості, керівництво, мета, власна

думка, колектив, праця, інтерес, розвиток, допомога, професійний ріст, кар'єра (10%).

За смисловим навантаженням асоціацій було виокремлено п'ять груп. Категорія «уявлення про систему професійних цілей» включає в себе поняття, які реалізуються в процесі вдалого вибору професії та самореалізації особистості: робота, майбутнє, вибір, відповідальність, перспектива, розум, здійснення мрій, розвиток, можливості, керівництво, професійний ріст, колектив, професія, кар'єра. До категорії «матеріальна винагорода» увійшов ряд слів, які описують процес матеріального забезпечення (зарплата, гроші, забезпечення сім'ї). Категорія «засоби досягнення успіху» конкретизує зусилля, які необхідно застосувати для досягнення успіху, і включає «внутрішні засоби досягнення успіху»(праця, мета, навчання, власна думка) та «зовнішні засоби досягнення успіху»(інтерес, профорієнтація, допомога). До категорії «емоційні відчуття» входять такі асоціації як благополуччя, задоволення, складність, рутинність, тривога, проблема, морока. Ці відчуття виникають при необхідності обирати професію та є амбівалентними.

Таким чином, можна зробити висновок, що професійний вибір в уявленнях сучасних старшокласників пов'язується з процесом досягнення успіху та з матеріальним забезпеченням. Ці асоціації відносяться до такої складової професійного самовизначення як «хочу». Можна зазначити, що учні цілком усвідомлюють, що вибір професії – це вибір засобу реалізації своїх життєвих та професійних амбіцій, але не звертають увагу на необхідність враховувати власні можливості, здібності (компонент «можу») та не рефлексують в достатній мірі вимог суспільства, ринку праці (компонент «треба»).

Список використаних джерел

1. Гинзбург М.Г. Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Г. Гинзбург // *Вопр. психол.* – 1994. – №3. – С. 43-52.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов – Ростов-на-Дону. Изд. «Феникс», 1996. – 512 с.
3. Котик І.О. Роль рефлексії у формуванні готовності до вибору професії / І.О. Котик // *Практична психологія та соціальна педагогіка.* – 2006. – № 6. – С.67-71.
4. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова // *Вопр. психол.* – 1983. – № 2. – С. 51-59.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 308 с.
6. Осницкий А.К. Саморегуляция деятельности школьника и формирование активной личности / Алексей Константинович Осницкий. – М.: Знание, 1986.

- 80с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология»; №6).
7. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение в культурно-исторической перспективе / М.С. Пряжников // Вопр. психол. – 1996. – № 1. – С. 62-72.
8. Сафин В.Ф. Психологический аспект самоопределения личности / В.Ф.Сафин, Г.П. Ников // Психол. журн. – 1984. – Т. 5, № 4. – С. 65-73.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ

Ірина Гречуха
асистент кафедри
соціальної та практичної психології

ЦІННІСНА ПІДТРИМКА ЛІТЕРАТУРНО ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ: НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ОСЕРЕДКІВ

Ціннісна підтримка є важливою складовою процесу налагодження стосунків обдарованої особистості з її соціальним оточенням. Варто звернутися до першоджерела, де автор (О.Л. Музика) під «ціннісною підтримкою» розуміє «систему психологічного впливу, яка спрямована на розвиток і стабілізацію суб'єктних цінностей особистості, реалізації нею потреби у визнанні шляхом розвитку її здібностей, соціальних стосунків та рефлексії» [4, с.235].

Зміст ціннісної підтримки розвитку літературних здібностей у ранньому юнацькому віці передбачає створення сприятливих умов для задоволення ним базової потреби у визнанні. При чому замість діяльнісних цінностей на перший план виходять особистісні. Питання, „що робити?” і „як робити?” – ще залишаються актуальними, але важливішими і суб'єктивно значимішими є відповіді на питання „для кого робити?” та „хто це поцінує?” [4].

В результаті спостереження за літературно обдарованими старшокласниками, ми помітили таку їх особливість, що дружні стосунки вони намагаються будувати з людьми творчими, дуже часто не пов'язаними з літературою, але такими, які належать до художнього типу (музикантами, художниками тощо).

Ще однією особливістю літературно обдарованих школярів є те, що власні здібності ними оцінюються не як статична, а як динамічна характеристика. Як зазначає О.Л. Музика, усвідомлення можливостей розвитку власних здібностей – один із ключових моментів у становленні творчо обдарованої особистості [2].

Варто сказати і про ставлення батьків, де росте творча дитина. Тут ситуація не є однозначною, тому що, з однієї сторони – їм приємно, що їх дитина зайнята корисною справою (або ж просто чимось зайнята), а з іншої – їх непокоїть «несхожість» їх дитини з його ровесниками. Тому найчастіше позиція батьків супроводжується проявами байдужості, невтручання у справи дитини. Оскільки обдаровані діти вирізняються особливою

чутливістю, то така ситуацію вдома їх дуже ображає. Однак не потрібно забувати про базову потребу літературно обдарованих школярів – потребу у визнанні (поцінування їх досягнень з боку соціального оточення). Тому такої підтримки вони починають шукати серед своїх однолітків в школі, в соціальних мережах, від вчителів-предметників (переважно вчителя літератури).

Спостерігаючи за роботою школярів в літературно-творчих гуртках В.П. Ягункова виділяє основні умови успішного розвитку їх здібностей. До них належать: максимальна самодіяльність, самостійність, підтримка ініціативи та творчих задумів школярів з боку керівника гуртка, організація цікавих для них та суспільно значимих занять та справ, які можуть отримати суспільне визнання і суспільну оцінку (наприклад, випуск літературної стінної газети, літературно-творчих журналів, проведення літературних олімпіад, конкурсів, літературних вечорів, зустрічі з поетами та письменниками) [5].

За результатами аналізу роботи українських літературних осередків (шкільних літературних гуртків та факультативів, міських та обласних літературних гуртків та студій), ми виділили основну їх особливість, а саме, що формування літературних здібностей не є їх самоціллю, тобто ними не ставиться задача досягнути того, щоб в учнів виникла потреба в літературній творчості і щоб вони почали писати художні твори. Натомість основним їх завданням є формування основних компонентів літературних здібностей, здійснювати творчий підхід до аналізу літературних творів, розвивати більш точне і виразне мовлення.

Серед освітніх програм розвитку обдарованої молоді вирізняється програма здібностей та обдарованості «Три кроки» (автор програми О.Л. Музика). Програма орієнтована на гармонізацію стосунків між людьми, на підвищення адаптивності дитини у світі, на забезпечення психологічної комфортності особистості, а розвиток здібностей в ній – це засіб досягнення цієї мети [3]. Реалізацію програми можна розбити на три етапи – «кроки». Вони співвідносяться із ступенями шкільної освіти. Тому програма може реалізовуватися починаючи із початкових класів та мати своє продовження в середніх та старших класах. Важливим є і те, що програма враховує вікові та соціальні особливості розвитку дитини.

Перший крок. Завдання педагогічного колективу – зробити так, щоб кожен учень був першим у якомусь виді діяльності (як в навчальній, так і поза навчальній діяльності).

Другий крок спрямований на те, щоб навчити учнів, вчителів, та батьків поціновувати досягнення дітей, а дітей – приймати позитивну

оцінку. Враховуючи соціокультурні особливості нашої країни, це завдання є непростим (історично так склалося, що в нас більше прийнято карати, вимагати, попереджувати). Форми ж вияву поцінування є дуже бідними та недиференційованими.

Третій крок. Завдання школи – зробити так, щоб за роки навчання кожен учень ставав першим у різних видах діяльності не менше десяти разів [3].

Вивчення досвіду підтримки обдарованих дітей Польщі, пов'язане з прізвищами таких дослідників, як О.А. Бочарової, В. Лімонта, Б. Дирди, Т. Гізи. В основі їх досліджень лежить проблема соціально-педагогічної підтримки обдарованих дітей [1, 6].

В результаті аналізу польського досвіду, ми виявили, що на законодавчому рівні за останнє десятиріччя було зроблено достатньо багато. Згідно з одним із основних законоположень, яким керується польська система освіти, країна повинна опікуватися обдарованими учнями. Так освітня програма передбачає роботу з обдарованими учнями шляхом організації конкурсів, турнірів, предметних олімпіад; надає можливість в школі навчатися за індивідуальними програмами; в Польщі діють експериментальні школи для обдарованих учнів – Товариство Творчих Шкіл (Торунська гімназія; XLGV Загальноосвітній ліцей ім. Станіслава Віткевича (м. Варшава), при якому діє Варшавський Центр допомоги талантам; I Загальноосвітній ліцей ім. Станіслава Малаховського (м. Плоцьк) тощо); діє Всепольська стипендіальна система нагород; допомогу здійснює Національний Фонд допомоги обдарованим дітям [7].

Ще одним видом підтримки обдарованих дітей є матеріальна допомога, яка передбачена Законом «Про систему освіти» [8] та надається з коштів, призначених на такі цілі в державному бюджеті, чи в бюджеті відповідного органу місцевого самоврядування.

Незмінну роль у розвитку пізнавальних здібностей відіграють кола за інтересами, гуртки, що функціонують при школах, у Домах культури, Дитячих центрах. До основних переваг цього типу закладів належить їх відкритий характер: кожна дитина може випробувати свої сили в різних видах діяльності. Свою діяльність здійснюють і Психолого-педагогічні центри, вони надають індивідуальну допомогу обдарованим дітям.

До специфічних видів роботи з обдарованими дітьми є «ідентифікація характеру обдарованості». Як зауважує В. Лімонт, в польському законодавстві існують два критерії ідентифікації здібностей учнів: психологічні та психолого-педагогічні. До психологічних критеріїв відноситься дослідження рівня інтелекту та спеціальних здібностей учня, а також ознак характеру та особистості. До основних психолого-педагогічних критеріїв

відносяться оцінка досягнень учня [6].

Отже, на основі вивчення українсько-польського досвіду надання ціннісної підтримки обдарованим школярам ми помітили ряд особливостей. По-перше, що дана проблема є недостатньо вивчена як в нашій країні, так і в Польщі. По-друге, в Україні є потреба реформування системи навчання, а саме розробки законодавчих проєктів підтримки обдарованої молоді (в основу можна взяти досвід Польщі). По-третє, розробка системи «діагностування» здібностей (переважно в українських школах діагностика відбувається на основі оцінки досягнень учнів в певному виді діяльності).

Список використаних джерел:

1. Бочарова О. А. Обдаровані діти в Польщі: соціально-педагогічна підтримка : монографія / О.А. Бочарова. - Горлівка: Видавництво Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов, 2012. – 480 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
3. Музика О.Л. „Три кроки – концепція програми розвитку здібностей та обдарованості / Олександр Леонідович Музика //Гуманізація взаємин учителя та учнів – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти: науково-методичний збірник /За ред. С.Д.Максименка, Г.О.Балла, М.М.Заброцького. – Житомир-Київ, ЖОІППО, 2004. – С. 81-88.
4. Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного росту /Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – №6 (30). – Ч.ІІ. – С. 232-240.
5. Ягункова В.П. Формирование компонентов литературных способностей у школьников V класса / В.П. Ягункова // Вопросы психологии способностей. Сборник статей. / Под ред. В.А. Крутецкого. – М.: Педагогика, 1973. – С. 175-214.
6. Limont W. Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować / W. Limont. - Wydawca: Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, 2012. - 317 s.
7. Ministerstwo Edukacji Narodowej o uczniu zdolnym [Text] / oprac. W. Książek. - Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1999. - 40 s.; (Biblioteczka Reformy; 15).
8. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.)

Юлія Дем'янчук

асистент кафедри соціальної та практичної психології

Оксана Шмиглюк

*аспірантка, асистент кафедри
соціальної та практичної психології*

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ДИТИНИ У РОБОТІ З ПРОЕКТИВНИМИ ТЕХНІКАМИ

У роботі дитячого психолога дуже часто надається перевага спеціальним малюнковим тестам. Їх використання побудоване на принципі проєкції, графічному відображенні уявлень, переживань, ставлення, тощо. Малюнок є усвідомленою, а іноді, і не усвідомленою реальністю яка презентується психологу. Як підкреслює Е. Ейдеміллер, «дитячі малюнки виступають як способи реалізації дитячого знання, пом'якшення труднощів у розумінні понять, впорядкування уявлень про навколишній світ, як засіб самомоделювання і самоусвідомлення себе в ньому – аналогічно тому, як це відбувається в грі.» [3, с. 236]. Тому і виникли проєктивно-тестові методики як альтернатива об'єктивним, стандартизованим тестам, у зв'язку з потребою у прикладних психологічних дослідженнях. Проблемі використання проєктивних методик в діагностико-корекційному процесі присвячені праці таких вчених: Л.Ф. Бурлачука, А.Л. Венгера, Т. Ліндсея, Б. Мюрштейна, О.Т. Соколової, В.В. Століна, О.Г. Суркової, Т.С. Яценко та ін

Одна із проєктивних методик, яка перебуває в активному арсеналі дитячих психологів є «Неіснуюча тварина». Методика орієнтована на визначення особливостей сприймання себе, характеру взаємостосунків з оточуючими та ставлення до світу в цілому. Робота над малюнком може супроводжуватися бесідою з дитиною. В процесі обговорення можна уточнити додаткові, не менш важливі деталі, що дозволять скласти, окрім всього, загальний портрет дитини.

Під час аналізу малюнку «Неіснуюча тварина» варто звертати увагу на спосіб побудови образу, який власне орієнтує на тип мислення, уяви, емоційний стан та особистісні характеристики.

З метою полегшення сприймання масиву отриманих емпіричних даних можна використовувати модифіковану структуру аналізу малюнку, запропоновану дитячим психотерапевтом О.Ратинською (див. Табл. 1). Схема аналізу включає в себе III блоки, які описують особистісний (особливості характеру, самооцінки, емоційної та погребової сфер), соціально-поведінковий компоненти (особливості поведінки та характер міжособистісної взаємодії з оточуючими і

світом) та потенціал дитини (здібності, креативність, прагнення та можливості). На основі аналізу представлених характеристик, формулюється висновок у вигляді психологічного портрету дитини.

Таблиця 1

Приклад аналізу малюнку

Блоки	Компоненти аналізу	Характеристика
I Особистісний	Особливості характеру	<ul style="list-style-type: none"> - демонстративність - агресивність - екстравертованість - прагнення до домінування - оптимістичність - схильність до зосередженні на проблемах
	Особливості самооцінки	<ul style="list-style-type: none"> - висока самооцінка - невпевненість у собі, яка переходить в іншу крайність в ситуації визнання та успіху - відсутність віри у себе
	Почуття та емоції дитини	<ul style="list-style-type: none"> - тривога - страхи тварин - нестійкість емоційного стану - яскравість емоційних реакцій - екзальтація почуттів
	Потреби	<ul style="list-style-type: none"> - потреба у самозахисті - потреба в емоційному контакті та підтримці - потреба у визнанні
II соціально-поведінковий	Особливості поведінки	<ul style="list-style-type: none"> - схильність до уникнення конфліктних ситуацій - безпосередність, розкутість поведінки - схильність до ризику - втеча від неприємностей реальності та її трансформація та ідеалізація - відмова реально дивитися на речі
	Відносини у сім'ї та з близькими	<ul style="list-style-type: none"> - труднощі у спілкуванні - побутова зорієнтованість - комунікабельність - відсутність психологічного комфорту та підтримки - грубість
	Ставлення до соціуму	<ul style="list-style-type: none"> - соціалізованість - пошук самоствердження
III потенціал дитини	Здібності та креативність	<ul style="list-style-type: none"> - може захоплюватися певною діяльністю, - кмітливість, - винахідливість і чутливість, - ентузіазм
	Прагнення	<ul style="list-style-type: none"> - пошук нових контактів та сфер інтересів - прагнення до влади
	Можливості	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень інтелекту - гарне почуття гумору - лідерські амбіції - тенденція до рефлексії - відкритість і тепле ставлення до оточуючих, - швидке переключення з тривожних переживань

Як бачимо, проєктивний метод «Неіснуюча тварина» має широкий діагностичний спектр застосування. Перевагами методу є: інформативність (дозволяє акцентуватися на багатьох психологічних особливостях), легкість у проведенні (займає небагато часу, потребує мінімум засобів), універсальність (може бути діагностичним інструментом, терапевтичною технікою, способом налагодження контакту з клієнтом), природність (звична форма роботи для дітей і знайома для дорослих), варіативність (можливість повторного використання на різних етапах консультативного процесу), спосіб комунікації між психологом та клієнтом (при ускладненому процесі вербалізації внутрішнього стану дитини/дорослого).

Окрім такої «універсальності» проєктивна техніка має і свої недоліки. По-перше, низька надійність дослідницьких даних. По-друге, вимагає підтвердження сформульованих гіпотез іншими, стандартизованими об'єктивними методиками [2].

Запропонована структура аналізу малюнку може бути використана під час роботи з іншими проєктивними техніками. Змістова частина блоків варіюється залежно від предмету дослідження, що дозволяє зручно, інформативно та систематизовано представити результати дослідження клієнтам.

Список використаних джерел

1. Арт-терапия – новые горизонты / под ред. А. И. Копытина. – М.: Когито-Центр, 2006. – 432 с.
2. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты / А. Л. Венгер. – М.: Владос-пресс, 2006. – 231 с.
3. Добряков И. Семейный диагноз и семейная психотерапия / И. Добряков, И. Никольская, Э. Эйдемиллер. – СПб.: Речь, 2006. – 457 с.
4. Яценко Т. С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика / Т. С. Яценко, М. Г. Чобітько, Т. І. Донцевич. – Черкаси: "Брама", – 2003. – 216 с.

Інна Загурська

кандидат психологічних наук, доцент

КРИЗОВІ МОМЕНТИ В РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Нова соціальна ситуація розвитку в молодшому шкільному віці передбачає зміну не лише провідної діяльності, а й охоплює усі сфери життя дитини. Успішність адаптаційного процесу значною мірою залежить від тієї системи ситуаційних самооцінок, яка склалася ще до вступу до школи. Позитивні вектори розвитку ситуаційних самооцінок дозволяють підтримати належний рівень загальної

самоповаги, який вкрай необхідний та є підґрунтям для оптимального пристосування до нової життєвої ситуації. Структура самоповаги або загальної самооцінки складається із когнітивних та морально-емоційних компонентів, які й визначають змістове наповнення ситуаційної самооцінки. Уявлення дитини про власні окремі вміння, що стосуються тієї чи іншої діяльності, дозволяють визначити ті відправні точки особистісного розвитку, які в подальшому можуть гарантувати визнання та схвалення з боку соціального оточення. Звернення до соціальних стосунків, як до засобу отримання цього визнання, дозволяє *розвиватися самооцінці на морально-емоційному рівні*. Морально-емоційний рівень самооцінки є своєрідним трафаретом, через який дитина дивиться на інших та шукає серед них власне соціальне місце. Саме тому цей рівень самооцінки є базовим на шляху до успішної соціальної та діяльнісної адаптації.

У табл. 1 представлений аналіз основних кризових моментів у розвитку самооцінки на морально-емоційному рівні та можливі шляхи їх подолання. Оптимальність розвитку самооцінки на морально-емоційному рівні забезпечує в подальшому усвідомлення учбових дій як засобів підтримання самооцінки.

Таблиця 1

**Аналіз кризових моментів у розвитку самооцінки
на морально-емоційному рівні**

Кризові моменти у розвитку самооцінки на морально-емоційному рівні	Наслідки кризових моментів	Шляхи та прийоми подолання кризових моментів
Виокремлення соціально бажаних форм поведінки у школі, які <i>не є регуляторами діяльності</i> , однак набувають статусу значимих критеріїв для оцінки себе та інших.	Певна неадекватність у сприйманні навчального процесу, одним з проявів якої є уявлення учнів про те, що лише точне відтворення поданої вчителем інформації є гарантією високої шкільної успішності (<i>«Гарні оцінки ставлять за те, що учень відповідає так, як у книжці, або так, як сказав вчитель»</i>).	- розвиток рефлексії здібностей (використання діагностично-розвивальної методики вивчення динамічних механізмів розвитку творчих здібностей (МВДЗ) О. Л. Музики); - розвиток соціальної рефлексії (виокремлення референтних осіб, які можуть надати психологічну підтримку; виділення актуальних та перспективних особистісних якостей, які допомагають досягти успіху та підвищити зальний рівень самоповаги).

Використання компенсаційних механізмів у поясненні причин поведінки інших людей та власної поведінки («Якщо людина нічого не вміє, то вона може плакати. Але це ж непогано, бо вона може бути доброю»).	Відсутність зв'язку між розвитком особистісних якостей та діяльністю, шкільна дезадаптація. Самооцінка набуває компенсаторного характеру та вибудовується на засадах нетривкої ситуативної підтримки, на тимчасовій симпатії чи антипатії, а не на основі успіхів у діяльності.	Надання ціннісної підтримки за допомогою ситуацій соціального співробітництва між учнями. Соціальне співробітництво створює сприятливі умови для усвідомлення критеріїв визнання. Для цього учні можуть використовувати такі словесні формули: «похвалити за...», «цьому учневі найкраще вдалося...», «потрібно попрацювати над.. », «із завданням найкраще справився..., тому що... » тощо.
Компенсація браку визнання через знецінення досягнень інших.	Низький рівень усвідомлення власних здібностей позбавляє самооцінку регулятивної функції та робить її компенсаторною. Успіхи у навчальній діяльності сприймаються як випадковість та пояснюються везінням.	- розвиток рефлексії актуальних та перспективних учбових здібностей (використання діагностично-розвивальної методики вивчення динамічних механізмів розвитку творчих здібностей); - надання ціннісної підтримки у спеціально створених ситуаціях співробітництва між учнями.
Страх перед оцінюванням; нерозуміння учнями критеріїв зовнішнього оцінювання.	Недиференційована самооцінка учнів. Невдача в окремому виді діяльності зумовлює глобальне незадоволення собою та відмову від включення в іншу діяльність.	- виділення вчителем разом з учнями чітких критеріїв зовнішнього оцінювання; - розвиток ретроспективної та проєктивної самооцінки здібностей (один із прийомів може ґрунтуватися на методі дослідження самооцінки Т. В. Дембо – С. Я. Рубінштейн).

Виділені шляхи та прийоми подолання кризових моментів у розвитку самооцінки на морально-емоційному рівні можуть бути використані у комплексній програмі психологічної підтримки першокласників у період адаптації до шкільного навчання.

Теоретичний аналіз проблеми показав значимість морально-емоційного рівня самооцінки для позитивного самоставлення та успішної шкільної соціальної та діяльнісної адаптації. Уявлення дитини про власні окремі вміння, що стосуються тієї чи іншої діяльності, дозволяють визначити ті відповідні точки особистісного розвитку, які в подальшому можуть гарантувати визнання та схвалення з боку соціального оточення. *Звернення до соціальних*

стосунків, як до засобу отримання цього визнання, дозволяє розвиватися самооцінці на моральнісно-емоційному рівні.

Результати проведеного дослідження показали, що на початку навчання у першому класі учні виділяють соціально бажані форми поведінки у школі, зміст яких пояснюють лише поверхово. Бажані форми поведінки учні найчастіше описують за допомогою таких конструктів: «не викрикує», «тихо поводить ся», «не плаче», «посміхається», «не б'ється» тощо. У структурі самооцінки особистісні якості моральнісного змісту часто виконують компенсаторну функцію по відношенню до вмінь та здібностей. Це характерно для того випадку, коли відсутній зв'язок між особистісними якостями та діяльністю, в якій ці якості можуть розвиватися. Саме це є однією з причин шкільної дезадаптації та ознакою кризових моментів у розвитку самооцінки на моральнісно-емоційному рівні. Загалом можна виокремити ряд кризових моментів у розвитку самооцінки на моральнісно-емоційному рівні: виокремлення соціально бажаних форм поведінки у школі, які *не є регуляторами діяльності*, однак набувають статусу значимих критеріїв для оцінки себе та інших; використання компенсаційних механізмів у поясненні причин поведінки інших людей та власної поведінки; компенсація браку визнання через знецінення досягнень інших; страх перед оцінюванням; нерозуміння учнями критеріїв зовнішнього оцінювання.

Визначено, що основою психологічної допомоги у подоланні виділених кризових моментів є розвиток рефлексії вмінь, здібностей та особистісних якостей. Взаємодія саме цих структурних компонентів допоможе першокласникам вибудувати власний вектор особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Музика О.Л., Загурська І.С. Самооцінка і розвиток творчих здібностей: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.Л. Музика, І.С. Загурська. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 144 с.
2. Онисюк О.А. Психологічні особливості особистісного розвитку молодших школярів: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова / О.А. Онисюк. – К., 2001. – 20 с.
3. Оштук Л.О. Емоційно-ціннісне ставлення до себе як регулятор учбової діяльності школяра / Л.О. Оштук // В кн.: Система цінностей як регулятор педагогічної взаємодії. Тези доповідей наук.-практичної конф. – К., 1994. – С.78-79.

Інна Кирильчук
асистент кафедри соціальної та практичної психології
Вікторія Черняєва
студентка IV курсу

ПСИХОМЕТРИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕСТУ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Теоретична основа дослідження базується на наукових працях, у яких розглянуто проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності (Т. Бондарєва, Чепурний В. І.) [1,6]; положення про особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ (Ребенок В.М., Тернавська Т.А) [3, 5]; розкрито вивчення феномену пізнавальної активності, зокрема, аналіз її структури та рівнів (М. І. Махмутов, Лузан П.Г.) [2, 4].

Проаналізувати проблему дослідження навчально-пізнавальної активності в психологічній і педагогічній теорії та практиці ми дійшли висновку про те, що кожен з рівнів навчально-пізнавальної активності залежить від умов, які створюється у навчальному процесі, тому в залежності від специфіки проведення кожного з видів навчальних занять вона може змінюватись. Метою нашого дослідження є виявлення взаємозв'язку між окремою зміною організації навчального процесу та рівнем навчально-пізнавальної активності студентів під час навчальних занять.

Дослідження проводилося на базі Житомирського державного університету ім. Івана Франка, вибірка становила 42 студента 3-го курсу віком від 19-23 років. Процедура дослідження включала експеримент для двох груп (експериментальної та контрольної) з виміром після впливу, та використанням розробленого опитувальника, в основу якого взято дослідження рівня навчально-пізнавальної діяльності Т.А. Тернавської [7, С.11-12]. Запропонована модель включає наступні рівні навчально-пізнавальної діяльності та їх компонентів.

Креативний рівень пізнавальної діяльності є найвищим показником розвитку пізнавальної діяльності, який характеризується сталістю вольових зусиль студентів та їхньої ініціативи, застосуванням ними самоконтролю та спрямованістю діяльності на досягнення пізнавальних цілей.

Евристичний рівень пізнавальної діяльності – середній показник розвитку пізнавальної діяльності, який характеризується проявом вольових зусиль та ініціативи за наявності додаткових

стимулів, та задоволення потреби у періодичній корекції викладачем їх пізнавальної діяльності.

Репродуктивний рівень пізнавальної діяльності визначений як низький показник рівня навчально-пізнавальної активності з нестійкими волевовими зусиллями, відсутністю ініціативи та самоконтролю; навчальна діяльність постійно коригується викладачем.

Показниками розвитку даних рівнів є компоненти, які взято за основу субтестів та блоків питань, а саме: **свідомість і міцність засвоєних знань** (включає у себе показники оригінальності та унікальності, які проявляються у використанні студентом своїх знань як на практиці, так і під час навчальних занять; використання нестандартних шляхів під час розв'язання завдань творчого та дослідницького характеру); **цілеспрямованість у пізнавальній діяльності** (включає в себе навчальну мотивацію та очікування від навчального процесу) та **організованість у пізнавальній діяльності** (характеризується показниками сили волі під час самоорганізації студента під час навчання) [5, с.11-12].

Структура тесту включає 4 блоки запитань, які містять питання, відповідні кожному з компонентів пізнавальної діяльності, та питання перевірки достовірності даних. Оцінка по трьох блоках відображає рівень розвитку пізнавальної діяльності, а питання 4-го блоку - перевірку правдивості відповідей студентів.

Характеристика інтерпретації та аналізу результатів: досліджуваним запропоновано перелік варіантів відповідей: «Так»; «Більше так, ніж ні», «Більше ні, ніж так»; «Ні», які оцінювались наступним чином: за відповідь «так» нараховувалось 5 балів, за відповідь «Більше так, ніж ні» - 4 бали, за «Більше ні, ніж так» - 3 та за «Ні» - 2 бали.

Етапами підготовки тесту [3, с. 184] були: аналіз проблеми та виділення окремих маніфестацій; розробка пробного варіанту тесту з переважанням відкритих питань; пілотажне анкетування та аналіз його результатів; вдосконалення інструкцій та питань з їх варіантами відповідей; анкетування, узагальнення та інтерпретація отриманих результатів; підготовка звіту.

Відповідність тесту вимогам валідності, надійності та репрезентативності. Нами проаналізовано лише дві з даних характеристик стандартизації тесту, крім репрезентативності, так як не мали за мету поширити результати на більшу вибірку.

Конструктна **валідність тесту** (комплексна характеристика методики, яка вказує на її здатність вимірювати саме той параметр, для виміру якого вона призначена [4, с. 38]) визначалася в ході аналізу внутрішньої узгодженості між субтестами та показниками

тесту в цілому [1, с.151]. Діагностичний матеріал був розроблений відповідно до вибірки, цілей тесту та умов його використання.

За результатами кореляційного аналізу виявлено відмінності у показниках рівня статистичної значимості в експериментальній та контрольній групах, що може свідчити про внутрішню неузгодженість питань тесту перевірки та результатів виміру. Цікавим є той факт, що достовірність даних є більшою на 8% в контрольній групі, ніж у експериментальній. Ми припускаємо, що слабка кореляція ($r=0,1$) між тестом і субтестом контрольної групи пов'язана зі стратегією сприяння учасників якісному виконанню тестових завдань.

Надійність (характеристика методики, яка свідчить про її точність психодіагностичних вимірів та стійкість тесту до дії сторонніх факторів [4, с. 38]) забезпечується узгодженістю внутрішнього аналізу тесту [1, с.236]. Для цього ми здійснили аналіз валідності (ефективності питань в основі тесту) за допомогою використання кластерного аналізу [1, с.165], а саме дистанційної матриці (таблиці відстаней).

За результатами аналізу кореляційних зв'язків з тесту були виключені питання, що мають найбільшу Евклідову відстань між іншими питаннями (переважаючи більшість значень $L=7$ або 8 та за відсутності близьких відстаней від 2 до 4). До даної групи ми віднесли питання № 8, 20, 24 (субтест «Перевірки правдивості») та №13 (субтест «Цілеспрямованість у пізнавальній діяльності»). Які спричиняють низьку конструктну та поточну валідність та неточність виміру досліджуваного явища.

Всі інші питання внесені у перелік питань тесту за умови переважаючої більшості показників відстаней. Також виявлено велику відстань (міра = 7) між питаннями № 9 та 21, однак це можна пояснити різноспрямованістю питань про «отримання задоволення від навчальних занять» та «прагнення саморозвитку в межах навчальної діяльності».

За А. Анастасі та С. Урбіною Пірсонівська валідність також показує відносну ефективність тесту на різних рівнях (його варіабельність та «однакова розсіюваність»). Тому розроблений нами тест є надійним. Надійність підтверджується близькою кореляційною відстанню між питаннями, внутрішньою узгодженістю тесту.

Проведена нами психометрична характеристика тесту, відповідає вимогам валідності та надійності у визначенні рівня навчально-пізнавальної активності студентів ВНЗ. Перспектива дослідження полягає у перевірці прогностичної валідності та репрезентативності розробленого тесту; розробки стандартизованого опитувальника.

Список використаних джерел

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование.- 7-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 688 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Бондарєва Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у системі ступеневої вищої освіти / Т. Бондарєва // Нова педагогічна думка. - 2013. - № 1.1. - С. 83. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npd_2013_1_19.pdf
3. Горбатов Д.С. Практикум по психологическому исследованию: учеб. Пособие. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М», 2003. – 272 с.
4. Горбунова В. В. Экспериментатор психологія веселих схемах і таблицях: Навчальний посібник. - Житомир, 2008. - 108 с.: рис.
5. Махмутов М. И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории.- М.: Педагогика, 1975.- 137 с.
6. Ребенок В. М. Особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ / В. М. Ребенок // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки . - 2013. - Вип. 113. - С. 193-196. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_113_51.pdf
7. Теорія і методика формування навчально-пізнавальної активності студентів / А.Г. Лузан; Нац. агр. ун-т. – К.: НАУ, 2004. - 271 с.
8. Тернавська Т. А. Формування пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата педаг. Наук: спец. 13.00.09 “теорія навчання” / Т. А. Тернавська – Кривий Ріг, 2009. – 25 с.
9. Чепурний В. І. «Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mp2.umo.edu.ua/wp-content/uploads/2012/04/Чепурний>.

Ірина Тичина*кандидат психологічних наук, доцент***Анна Байдюк, Юлія Жигун,****Вікторія Кухарчук, Ольга Лобода***студенти IV курсу***РЕФЛЕКСІЯ ДОСВІДУ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ КОРЕКЦІЇ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ**

За сучасними стандартами вищої освіти підготовка майбутніх психологів окрім теоретичної складової має містити вагомий компонент практичного досвіду надання психологічних послуг. Важливим є відпрацювання навичок психодіагностики, ведення консультаційної бесіди, планування та проведення корекційної роботи. Одним із моментів такої підготовки є здобуття досвіду

тренінгової роботи з дітьми, які потребують корекції розумового розвитку.

Спілкування з неповносправними дітьми дозволяє посправжньому зрозуміти, що кожна дитина унікальна, має свої біологічні задатки та особливості розвитку, а головне, потребує прийняття та людської прихильності. Йдеться про розвиток здатності до безоцінного ставлення та поваги до кожної людини як однієї з професійно важливих якостей особистості психолога. У цьому контексті доречними є слова сучасного канадійсько-французького гуманіста Жана Ваньє – засновника нині вже поширеної по всьому світу спільноти «Лярш», що гуртує людей з розумовою неповносправністю і тих, хто розділяє з ними своє життя: «Якою б не була культура, колір шкіри чи віросповідання, можливості та обмеження, слабкості та сильні сторони, кожна людина – необхідна. Кожен з нас – немов музичний інструмент, і кожен грає свою партію у великому оркестрі людства. Кожен потребує інших, щоб стати собою, зіграти свою роль в концерті життя» [1, с.18].

Усвідомлення цінності кожної особистості дозволяє глибше зрозуміти думку Л.С. Виготського про те, що скоріше за все людство врешті решт переможе і сліпоту, і глухоту, і розумову відсталість, але набагато раніше воно переможе ці вади соціально, психологічно і педагогічно, ніж засобами медицини[2].

Тренінгова робота з дітьми, які мають вади розумового розвитку, розглядається нами як елемент психолого-педагогічний супроводу, який є комплексною технологією психолого-педагогічної підтримки і допомоги дитині у розв'язанні завдань її розвитку, навчання, виховання та соціалізації [3].

Для учнів, які потребують корекції розумового розвитку (6-й клас), проводився тренінг з розвитку соціальних навичок, а саме з розвитку умінь будувати стосунки. Тренінгова програма включала п'ять занять по 45 хв. і була спрямована на розв'язання таких завдань: допомогти учасникам тренінгу розвинути якості, які будуть корисним в міжособистісному спілкуванні; освоїти навички взаємодії між учасниками групи; допомогти розвинути вміння налагоджувати відносини з незнайомими людьми.

Рефлексивний аналіз проведеної роботи спрямовувався на усвідомлення своїх професійних якостей, специфіки психічного розвитку цієї категорії дітей, виокремлення зони професійного розвитку, вдалих та недоречних моментів в організації тренінгової програми. В результаті рефлексії було виділено ряд професійно важливих якостей психолога-тренера, необхідних для роботи з дітьми, що потребують корекції розумового розвитку: відкритість до відчуттів, спонтанність та готовність до експромту, готовність до

командної роботи, ціннісне ставлення до професійного досвіду, професійна гнучкість, вміння бачити зону власного розвитку, здатність робити висновки. Нижче представлені фрагменти проведеної рефлексивної роботи.

Відкритість до відчуттів (Бути «тут і тепер»). Під час тренінгової роботи емоції були незабутніми, та енергія, яку несли діти була просто вражаючою. Відчуваючи їхню захопленість,

хотілося зробити все якнайкраще.

Особливо незабутнім був п'ятий день тренінгової програми, коли діти виконували вправу «Долоньки». Вони були настільки енергійними та зацікавленими, що дивлячись на них ти розумієш, як мало потрібно для щастя: кольорові

фломастери і аркуш паперу. Було надзвичайно приємно чути подяку від дітей, бачити їх посмішки та захоплені погляди, а питання: «Ви ще прийдете?» – безперечно найкращий комплімент для нас.

Спонтанність та готовність до експромту. Найбільш вдало робота йшла з вправами, які вимагали повторення або копіювання. Оскільки багато дітей, які мають проблеми з розумовим розвитком, не можуть вільно оперувати абстрактними поняттями інколи потрібно було пояснювати інструкцію ще раз або по ходу виконання вправи полегшувати завдання. На першому занятті це дещо ускладнювало роботу, адже потрібно було відхилитися від плану, однак інші заняття проходили менш

проблематично, оскільки можна було робити певні корегування як самих вправ, так і інструкцій. Те, що спочатку викликало труднощі, ми змогли перетворити на перевагу.

Готовність до командної роботи. Ми змогли по справжньому відчувати ціну підтримки та допомоги колег. Дуже важливо було знати, що в момент, коли в тебе виникають труднощі у проведенні вправи, хтось із дівчат-тренерів допоможе тобі довести справу до кінця, або задати потрібний ритм роботи групі. Те, що ми змогли так добре взаємодіяти і розуміти одна одну, додавало особистої впевненості і тому робота йшла легше.

Ціннісне ставлення до професійного досвіду. Досвід роботи саме з такими дітьми дає можливість засвоєння тих вмінь та навичок, які ніколи не усвідомиш, прочитавши «сиру» теорію. Необхідна практика, і в даному випадку вона була. Ми мали змогу безпосередньо спостерігати за поведінкою кожної дитини, за її реакціями на те чи інше завдання, на труднощі, які виникали у розв'язанні поставлених перед ними задач. Звичайно, цього дуже замало, щоб дійсно зрозуміти істинну психологію таких дітей, знайти вірний підхід.

Ми звикли сприймати все ідеалізовано, так само намагались і проводити тренінг, а вихователька, у свою чергу, краще розуміла кожну дитину, які її слабкі та сильні сторони, реальніше оцінювала ситуацію. На нашу думку, дуже важливо вміти знаходити цей

«особливий» контакт.

Професійна гнучкість. Основне, в чому проявилася наша сильна сторона в роботі ведучих тренінгів, це – професійна гнучкість. Ми змогли підлаштуватися під особливості дітей, по ходу роботи коректувати вправи та інструкції, відчували підтримку один одного як тренерів, готових допомогти при виникненні труднощів. Під час ведення тренінгів навчилися розподіляти увагу між усіма учасниками групи та швидше і якісніше помічати особливості кожного з них.

Вміння бачити зону розвитку. На нашу думку, зона розвитку у грамотному складанні тренінгової програми, враховуючи особливості дітей. Оскільки у групі були діти із різними порушеннями, було важко орієнтуватись у можливостях дітей і

адаптації вправ безпосередньо під час підготовки та проведення тренінгу.

Деяким із нас не вистачало відчуття впевненості. Це виражалося у тому, що під час проведення тренінгу, ми боялися взяти на себе складніші вправи, оскільки переймалися за те, що не справимося з аудиторією при їх виконанні.

Здатність робити висновки. На основі рефлексії досвіду проведення тренінгу для дітей, які потребують корекції розумового розвитку, можемо виділити головні моменти у підготовці та проведенні такої роботи:

1. Напередодні складання тренінгу необхідна попередня зустріч із дітьми та бесіда із вихователем, який опише розумові та мовні можливості учнів. Це допоможе зробити оптимальний підбір методик та вправ для тренінгу.

2. Варто підбирати вправи, які б відповідали віковим та інтелектуальним особливостям дітей, не викликали негативних реакцій в групі, під час роботи (вправи типу «Обзивалки» тощо).

3. Можна підбирати рухливі вправи та орієнтовані на безпосереднє сприймання або ж залучення до дискусій (наприклад, ми використовували мультфільм із пропагандою до вирішення конфліктних ситуацій, шляхом пошуку компромісу, а потім змінили діяльність на рухливу вправу «Сороконіжка» або «Пульс»).

4. У випадку, коли діти не сприймають підготовленої вправи, не варто відразу переходити до іншої або вперто вимагати відповідної реакції, можна спробувати знайти підхід до правильного розуміння того завдання, яке ви ставите перед дитиною, або ж безпосередньо допомогти у виконанні цього завдання.

5. Варто «мислити як діти», тобто підбирати вправи, які б були для них цікавими, розвивали креативну уяву дітей. Визначальними є професійна уява та підбір творчого матеріалу, який міг би не тільки розважити учнів, але і сприяти розвиткові пізнавальної активності.

6. Тренер під час роботи – це перш за все друг, який не навчає, не оцінює (не ставить безпосередньо оцінок), а грається (хоча це треба вміло контролювати, щоб процес роботи не був дестабілізованим) і стимулює розвиток.

Список використаних джерел

1. Ванье Ж. Бути людиною/ Жан Ванье; пер. з фран. вид.2-ге, випр. і доп. – Львів: Свічадо, 2013. – 168 с.
2. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Изд-во «Лань», 2003. – 656 с.
3. Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей: методичний посібник / Укр.: А.Луговський, М. Сварник, О.Падалка. – Львів: Колесо, 2008. – 144 с.

Збірник наукових праць викладачів та студентів

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Випуск 1

Укладачі Журавльова Л.П., Портницька Н.Ф., Дем'янчук Ю.Ю.

Художнє оформлення обкладинки Кириченко В.В.